

91.

Aantekeningen, juli – oktober 2023

Pieter Wisse

91.1

In hun **Voorwoord** (in: **Recht en existentie in filosofie en literatuur**, Gompel & Svacina, 2018) noemen samenstellers Claudia Bouteligier en Timo Sloomweg

‘Recht en literatuur’ [een] platform [respectievelijk] vakgebied [...] voor de bevordering van een filosofische reflectie op het recht die vertrekt vanuit literatuur en poëzie.[p. 11]

Platform, vooruit, maar vakgebied, nee. Voor zover recht een vakgebied is, blijft het wat mij betreft ook met zulke reflectie daarbij.

De recht(s)matige opbrengst met genoemde bundel vind ik mager. De diverse auteurs geven m.i. uitdrukking aan instemming met zgn existentiële filosofie. Hoewel de heersende rechtsopvatting er volgens hen niet mee strookt, herken ik echter nauwelijks aanbevelingen voor verandering van zgn recht. Hmm, reflectie? Afgezien van wat ik daardoor als gemis ervaar, is mijn indruk dat zij de heersende rechtsopvatting nogal simplistisch schetsen en zich daarmee zelfs tot strafrechtelijke rechtspraak beperken.

Ik meen te begrijpen waarom ‘het’ in verhalen vaak om een rechtspraak in een strafzaak gaat. Daarmee is dramatisch effect te bereiken. Maar uitsluitend betekenis voor beslechting van een geschil heeft recht uiteraard niet. Wat recht regelt, is maatschappelijk verkeer, zeg maar verhoudingen tussen deelnemers eraan. Verkeer kan vlotter verlopen, indien deelnemers zich wederzijds voorspelbaar gedragen. Ja, dat gaat weleens mis. Pas nadat minstens één van bij een verkeersgeval betrokken deelnemers er een zgn rechtsgeschil van maakt, komt de rechter eraan te ... pas. Als recht (verkeers)verhoudingen regelt, is het inderdaad de vraag of dat voor deelnemers in kwestie evenwichtig uitpakt. Wie een heersende positie bezet, kan recht als verkeersregels inderdaad voor eigen voordeel – laten – vaststellen. Daarom betreft recht in een zgn democratische rechtsstaat zelfs met voorrang nodige en voldoende verdeling van macht. Afstemming ter vaststelling van zgn recht gebeurt onder de noemer van politiek. Wie zich door welke regel dan ook onevenredig benadeeld acht, streeft in dat verband naar emancipatie.

Daarentegen stellen Bouteligier en Sloomweg in het hoofdstuk **Recht en existentie in filosofie en literatuur: redactionele inleiding** (pp. 13-27) dat

het recht [...] steelt op waarden als objectiviteit, zekerheid en rationaliteit. [...] De vraag die dan rijst, is of er nog ruimte kan zijn voor rechtvaardigheid en ethiek.[p. 13]

Kennelijk richten zij zich exclusief naar zoiets als – academische – rechtswetenschap. Over regels gesproken, beoefenaren doen al dan niet opzettelijk alsòf zij dergelijke waarden vertegenwoordigen. Dat is feitelijk een kwestie van academische ... politiek. Maar met politiek treffen deelnemers elkaar volgens hun respectievelijk verschillend (!) veronderstelde belangen. Nee, de rechtvaardigheid bestaat niet. En de ethiek evenmin. Wie een belang nastreeft, houdt dat voor rechtvaardig, enzovoort. Zo heeft iedereen een idee van wat als rechtvaardig telt. Tja, de crux van existentiële filosofie lijkt mij nu net, dat iedereen op elk moment een

'eigen' belang heeft. De vraag is dan vooral, of over en weer de één daarin tevens het belang van de ander verdisconteert en, zo ja, in hoeverre z/hij dat doet op een manier die per saldo hun verhouding als evenwichtig oplevert. Dat kan tot een regel, zeg ook maar recht, leiden voor een verhoudingsgeval van existentieel geacht belang en/of voor vergaand vergelijkbaar geachte verhoudingsgevallen. Zo'n regel zou slechts rechtvaardig mogen heten, wanneer alle betrokken deelnemers aan onderhavige verhouding(ssoort) verloop en uitkomst van verhoudingsgevallen als rechtvaardig ervaren. Wie een verhouding eenzijdig beheerst, noemt de regel ervoor gauw ten onrechte rechtvaardig.

Literatuur behandelt verhoudingen. Er zijn genoeg beschrijvingen te vinden van personen die met een onrechtvaardige verdeling kampen. Anders is een verhaal niet interessant, nietwaar?

Intussen hebben verkeersregels, met verkeer dus in een algemene betekenis, vaak een wat algemenere strekking. Ze mikken immers op voorspelbaarheid van wederzijdse gedragingen. Verkeersdeelnemers kunnen zich elk gedragen mede naar ... gerechtvaardigde verwachting van bepaald gedrag van hun mede-verkeersdeelnemers. Komt het tot een rechtszaak als gevolg van overtreding, wordt de rechter geacht naar omstandigheden te oordelen. Of dat door de rechter dan voldoende gebeurt, is iets anders. Bouteligier en Slootweg lijken zelfs als ... regel te suggereren dat – ook? – de rechter

zich [...] tevreden [stelt] met het overzichtelijke wereldbeeld van de wetenschap dat de werkelijkheid reduceert.[p. 14]

Maar als het al zo is, dat

[i]n de rechtsfilosofie [...] de relevantie van het existentialisme [...] grotendeels veronachtzaamd [is, p. 15]

wil dat nog niet zeggen dat de rechter zich voor een concreet oordeel onttrekt aan

de noodzaak van de beslissing en de radicale verantwoordelijkheid die daarmee gepaard gaat.[p. 14]

Bouteligier en Slootweg stellen de vraag m.i. nogal geladen:

Wat kan het existentialisme betekenen voor het recht, dat toch vooral lijkt te berusten op objectieve of positieve kennis, op technieken, vaardigheden en systematiek?[p. 15]

Zij beseffen kennelijk niet dat juist zgn existentialisme, en ik ga dan m.i. duidelijker van subjectief situationisme uit, helpt te verklaren dat recht principieel politiek ... is. Zij verwarren de wetenschap met de werkelijkheid van recht. En voor de werkelijkheid tellen verhoudingen als politiek, nee, existentiëler kan niet. Ook de rechtspraak telt – dus – politiek mee, nota bene voor evenwichtiger verhoudingen als apart opgevatte macht met dienovereenkomstig (lees dus ook: verhoudingsgewijs) 'beperkte' opgaven. Waarover Bouteligier en Slootweg zich zorgen maken is, dat zgn

rechtspositivisme [...] de taakopvatting van de rechtsfilosofie beperkt. [...] Aldus] vertegenwoordigt de rechtsfilosofie een institutionele, wetenschappelijke inquisitie ten dienste van het rechtsbedrijf. [...] Vragen over het wezen of de moraliteit van het recht worden buitengesloten.[p. 16]

Zij noemen

[h]et recht [...] een apart wetenschappelijk terrein[. p. 17]

Maar recht heeft helemaal de bedoeling niet om zgn wetenschappelijk te zijn. Het is met voorrang een verkeersmiddel. Dat geldt ook voor rechtspraak, de rechter, enzovoort, als het zover komt, praktisch allemaal verkeersmiddelen. Daaraan gaan B&S voorbij. Sterker nog, allesbehalve existentialistisch stellen zij dat

[h]et [...] moeilijk [is] om voorbij te gaan aan de rechtsfilosofische relevantie van deze [existentialistische] inzichten, ook al is niet direct duidelijk van welke precieze betekenis zij moet zijn.[p. 19]

Oh ja, de bedoeling is slechts “bevordering van een filosofische reflectie op het recht” en lees voor recht dus slechts rechtsfilosofie. Wij-als-verkeersdeelnemers inclusief de rechter die eventueel betrokken raakt schieten voor regeling van onze gedragsaandelen volgens verhoudingen natuurlijk weinig op met

[w]at schijnbaar alleen door een kunstzinnige kenniswijze ‘gekend’ kan worden.[p. 21]

Dat vind ik dus geen vakgebied, maar ernstig – blijk van – onvermogen.

91.2

In elk geval mij heeft Dagmar Borchers met haar boek **Der grosse Graben – Heidegger und die analytische Philosophie** (Peter Lang, 1997) zéér geholpen om, zoals zij haar bedoeling aangeeft,

den Einstieg in das Denken Heideggers leichter zu machen.[p. 10]

Nou ja, wat mij betreft alweer iets minder moeilijk. Dan minder geslaagd vind ik hoe zij dienovereenkomstig

ein bestimmtes Sachproblem etwas näher beleuchte[t]. Wie ist Bedeutung möglich? Was heißt es, einen Satz zu verstehen? Welche Rolle spielt die Intentionalität in diesem Zusammenhang?[p. 11]

Afgaande op Borchers' weergave besef ik – pas – dat wat ik voor ob- resp. subjectief situationisme houd enige structurele overeenkomst heeft met wat Martin Heidegger (1889-1976) als grondslag veronderstelt. In mijn woorden, Heidegger ontwijkt begripsmatig onoplosbare tegenstelling door met voorheen apàrt aangenomen begrippen als a priori een omvattender begrip te benoemen. En dáárvan uitgaande ontstaan de eerder als oorspronkelijk opgevatte begrippen door, zeg maar, ontleding, afleiding als inherent samenhangend. Volgens Borchers geldt zo voor Heidegger als hèt basisbegrip: In-der-Welt-sein. Ontleding levert Dasein en Welt dus als ònlosmakelijk samenstellende delen op. Als Dasein telt voor Heidegger een mens, omdat hij slechts aan een mens het vermogen toeschrijft van besef dat z/hij bestaat met haar/zijn kennis, zeg maar, in dienst van haar/zijn bestaan annex zijn. Ofwel, kennis ‘volgt’ de zijnsoriëntatie van de mens in kwestie. En dat geldt – dan – ook voor haar/zijn taalgebruik. Wat Heidegger volgens Borchers – en wat ik dáárvan dan weer meen te begrijpen – daarover opmerkt, vind ik echter niet consequent. Heidegger beperkt zijn aandacht tot algemener bedoelde uitspraken over toestanden. Hij lijkt in tegenstelling tot zijn aanzet te menen dat een mens – alsnog? – kan abstraheren van haar/zijn momentane toestand. Als mijn duiding klopt, past Heidegger zich met zo'n opvatting uiteindelijk tòch aan academische normering volgens de schijn van objectiviteit aan?

Hmm, ik vat Borchers' weergave van Heideggers basale referentiekader wel erg summier samen. Het a priori omvattender (basis)begrip voor situationisme heb ik afgekeken van Charles Peirce (1839-1914). Peirce veronderstelt semiosis driedig, eh, inclusief wat hij grond noemt vierledig. Ik heb dat tot een negenledige aanname

uitgebreid, zie [Enneadic Semiotics, axiomatic models](#). Het is echter reeds Peirce die taal(gebruik) niet als iets bijkomends beschouwt, maar principieel als onderdeel van cycli opvat die behalve dat tekenmoment tevens de momenten van interpretatie en gedrag omvatten. Toegegeven, ik smokkel wat door gedrag ipv object te vermelden. Maar Peirce is bekend als een grondlegger van zgn pragmatisme, nietwaar? Voor wat Heidegger In-der-Welt-sein noemt, vul ik dan een bepaald – en als zodanig per geval uniek – gedragsmoment in. Ofwel, een verschijnsel. Daar zie ik eveneens een samenloop in, maar algemener van een object met een situatie. Een object heeft immers geen algemeen geldige eigenschappen resp. waarden ervan. Die – kunnen – wisselen al naar gelang de omstandigheden. En een object dat niet louter passief aandeel heeft in 'zijn' samenloop, maar er actief aan deelneemt, heet dan een subject. Daarvoor beschikt een subject o.a. over cognitief vermogen inclusief variabele motivatie (lees ook: intentionaliteit). Nee, mensen zijn zeker niet de enige subjecten. Nee,

[e]in isoliertes Subjekt gibt es nicht.[p. 82]

Een subject verkeert als het ware op enige afstand van wat het als situatie ervaart. Daar zit voor die ervaring immers altijd (!) een teken tussen als uitdrukking van samenloop (met aldus wederzijdse aandelen aan tekenvorming). Middels een teken 'leert' een subject over 'zijn' situatie en kan mede daarop zijn samenloopige gedragsaandeel afstemmen, enzovoort.

Voorzien van cognitief vermogen en navenant uitdrukkingsvermogen kan een subject als gedragsaandeel leveren wat voor een ander subject – maar à la Peirce ook en vooral het subject in kwestie zelf – als teken bedoeld is. Waarom doet een subject die moeite? Mijn ook verder samenloopige veronderstelling luidt dat elk teken een verzoek tot inschikkelijkheid is. Het ene subject probeert volgens wat het naar zijn idee (lees ook: bedoeling, motief) voor afgestemd houdt een ander subject resp. zichzelf ermee tot gedrag te bewegen.

Vergeleken met Heideggers idee van In-der-Welt-sein vind ik mijn idee van situationisme eenvoudiger en daardoor algemener geldig. Beschouw iets dat opvalt als een verschijnsel. Beschouw dat als een samenloop van een object en een situatie met elk een kenmerkend gedragsaandeel eraan. Als een object op enige manier actief aandeel heeft, gaat het kennelijk – eveneens – om een subject. En vergeleken met Heideggers taal- resp. tekenopvatting houd ik er via Peirce een afwijkende opvatting op na. 'Van' een subject gaat elk gedragsmoment gepaard met zowel een interpretatie- als een tekenmoment. Wat voor taal doorgaat, dwz met zgn woorden en zo, past kennelijk – als onderdeel ervan – voor bepaalde verzoeken tot inschikkelijkheid, maar voor andere juist niet. Er is en blijft van een teken ... sprake. En omdat een subject van zijn momentane gesitueerdheid op z'n enneadisch ontleed een dienovereenkomstig momentaan motivationeel begrip heeft, valt er niet aan absoluut geldige waarheid te ... denken. Als criterium telt afstemming van wederzijdse gedragingen. Er zijn verschillende deelnemers. Daardoor zijn er verschillende gedragingen en zo door naar, vooruit, verschillende waarheden:

Es gibt keine neutrale Welt von beziehungslosen Objekten.[p. 83]

Ach, wie aan de term is gehecht, neem daarom voor waarheid, heel praktisch, momentane afstemming ipv absolute overeenstemming als richtlijn. En de kloof die Borchers aanwijst, vind ik via subjectief situationisme met bijbehorende taal- en tekenopvatting overbrugbaar.

91.3

Zoals ik van Charles S. Peirce aanneem, is met een teken, nota bene met èlk teken, interpretatie verbonden. Omgekeerd geldt dat netzo onlosmakelijk ook. Weliswaar verschillen de aanduidingen, maar tekenleer (semiotiek) kàn daarom niets anders zijn dan interpretatieleer (hermeneutiek). Dat vind ik echter nog niet blijken uit de bundel **Hermeneutiek, Filosofische grondslagen van mens- en cultuurwetenschappen** (samenstellers Th. de Boer e.a., Boom, 1988). Vooral – veronderstelling van – een ... verbindend taal- annex tekenbegrip ontbreekt. Zie daarvoor wèl o.a. mijn opstelletjes [Gevorderde tekenleer voor beginners](#) en [Geef mij aib even de pindakaas!](#) Noem semiotiek overigens ook informatiekunde. Een vermoeden dat er met grondslagen volgens academisch overgeleverde hermeneutiek iets mis is, uit I.N. Bulhof in haar bijdrage **Hermeneutiek en natuurwetenschappen** (pp. 240-261):

De rijkdom aan mogelijkheden die ons geboden wordt kan des te gemakkelijker vergeten worden, omdat het ons in onze cultuur wordt afgeleerd te letten op de rol van de taal[. ...] Ons bewegend te midden van de dingen waarmee wij omgaan[,] hebben wij er verschillende en steeds wisselende relaties mee; [zo] doen zich als het ware verschillende 'kanten' aan ons voor, die in verschillende interpretaties gearticuleerd worden.[p. 258]

Een ander hoofdstuk in **Hermeneutiek** is geschreven door M. van Nierop. Hij was lid van 'mijn' promotiecommissie. De hoofdstelling van mijn proefschrift [Semiosis & Sign Exchange, design for a subjective situationism](#) (2002) luidt dat èlk teken een verzoek tot inschikkelijkheid is. Natuurlijk is ook die stelling dan zo'n verzoek. Bulhof beseft dat

[o]ok wetenschappelijke teksten persoonlijke, en tot personen gerichte **communicaties** zijn.[p.249]

Maar van zelfs maar enige – kritische – belangstelling ervoor heb ik destijds zelfs van Van Nierop niets gemerkt. Ik houd het er maar op dat een zgn hermeneutische cirkel, door Johan Cruiff enigszins verklaard met zijn uitspraak "Je ziet het pas als je het door hebt," neerkomt op (gemak)zucht tot behoud van eigen academische cirkel. Ofwel, wat je niet door wil hebben, zie je dus nooit. Verwijt? Ach, met motieven ben ik eveneens behept.

91.4

Ik waarschuwde je al voor balorige reactie. :-) Tja, wij vinden het allemaal, zachtjes uitgedrukt, nogal merkwaardig dat Information Dynamics voor informatievoorziening van jullie organisatie soms zgn persoonsgegevens zgn verwerkt. Waarom gebeurt dat?

Volgens jullie opdracht levert ID telkens slechts – digitale – verwerkingsmiddelen. Als veronderstelling geldt dat de opdrachtgever daarmee verwerking zèlf doet. Dus, afgezien van enige testgegevens zou ID niets te verwerken hebben. Het organisatieonderdeel van de opdrachtgever dat de, zeg maar, beheervoorziening voor operationele verwerking verzorgt, blijkt passende inrichting ervan echter vaak niet vlot op orde te hebben. In het geval van vervulling van zeer dringend geraakte informatiebehoeften kan ID zoiets als een noodoplossing, principieel tijdelijk, bieden met uitbreiding van de, vooruit, testperiode met eigen middelen waarvoor de opdrachtgever navenant 'realistischer' gegevens beschikbaar stelt.

Dergelijke uitbreiding achten wij eveneens allemaal weliswaar ongewenst, maar in elk geval tot dusver blijkbaar onvermijdelijk. Dat staat of valt met vertrouwen. De onmisbare voorwaarde van betrouwbaarheid is mede op aandringen van ID van meet af aan tevens formeel geregeld met geheimhoudingsverklaringen van betrokken ID-medewerkers.

Zeker structureel vind ik het géén oplossing om omvattender een zgn verwerkersovereenkomst aan te gaan. Nota bene, ook – en vooral? – ID wil immers zsm af van dergelijke verwerking van persoonsgegevens. Dat is inderdaad één van de redenen waarom juist ID aandringt op ontwikkeling van een beheerorganisatie bij de opdrachtgever waarvan de medewerkers o.a. berekend zijn op tijdige inrichting van de nodige beheervoorziening voor de verwerkingsmiddelen die ID levert.

Een verwerkersovereenkomst sluiten volgens de concepttekst die jij ter inzage stuurde, lijkt mij hoe dan ook voor beide partijen onverstandig. De opdrachtgever gaat daarvoor uit van een ander soort wederpartij dan ID is en waarmee tevens reeds (een) ander(e) soort(en) overeenkomst(en) bestaat (bestaan). We moeten het niet nodeloos nog ingewikkelder maken.

Aanvullend op allang afgelegde geheimhoudingsverklaringen ben ik overigens zeker niet tégen een verwerkersovereenkomst, als jij dat voor jullie organisatie vindt helpen. Die vergt m.i. echter een vrijwel volledige andere tekst. Bijvoorbeeld, wat mij betreft treedt zo'n extra overeenkomst pas in werking, indien de beheerorganisatie van de opdrachtgever, hier wat ondiplomatiek uitgedrukt, in gebreke blijft omdat de beheervoorziening voor gebruik door de opdrachtgever zelf van het geleverde verwerkingsmiddel onverhoopt niet tijdig beschikbaar is. Hoewel dus liever niet, springt ID dan eventjes in. Het voordeel van zo'n heuse overeenkomst voor ID is, :-) dat daarmee bepaald is dat ID voor eventuele verwerking betaald kan krijgen.

Als argument ertégen opper ik dat welke verwerkersovereenkomst dan ook de beheerproblemen van de opdrachtgever blijft verhullen. Vooral vind ik een formele overeenkomst niet geschikt ter vervanging van informeel vertrouwen.

91.5

Kan het zijn dat de informatiekundige gevolgen van de instelling van de Raad voor de rechtspraak (2002) nooit terdege zijn overwogen? Daar lijkt het sterk op.

Er zou juist van iemand op zgn strategisch niveau toch belangstelling verwacht mogen worden voor het, voorzichtig gezegd, ontbreken van samenhang tussen rechtspraak- en digitaliseringsbeleid. Maar is er eigenlijk wel zo iemand? Nou ja, ik veroorloof me ook verder enige opmerkingen over informatiekundig evenwichtige opzet.

De rechterlijke onafhankelijkheid is, eh, materieel ongewijzigd gebleven. Wat voor de rechter telt, is telkens de aparte behandeling van het onderhavige geschil. Het idee van de Raad is onder meer, althans, voor zover ik begrijp, dat procesmatige facilitering daarbij kan helpen. Dat vergt een coördinerende insteek.

Dergelijke facilitering is overigens niets nieuws. Dat gebeurde altijd al op de schaal van een rechtbank. Met de Raad is die facilitaire schaal landelijk. Zo zijn er ook een Landelijk DienstenCentrum Rechtspraak (LDCR) een InformatieVoorzieningsOrganisatie (IVO) opgezet.

Hoewel de rechter onafhankelijk is, beschikt niet elke rechter over een apart digitaal informatiesysteem. Laat staan dat er per zaak-als-rechterlijke-geschilbehandeling een apart digitaal informatiesysteem is(, wat er 'op papier' met een zaakdossier – nog – wel is). De rechters van een rechtbank – of van een gerechtshof resp. de

Hoge Raad – delen per zgn sector een digitaal informatiesysteem, een primair processysteem (pps). Die aanduiding verdient aandacht. Zo'n systeem faciliteert primaire processen, dwz (rechts)zaken. De facilitering beperkt zich echter tot ... procesmatige aspecten.

Een primair processysteem kan daarmee tevens coördinatie (lees ook: management) dienen, zij het beperkt tot de rechtbank in kwestie. Aan de schaal van coördinatie veranderde een pps echter niets; de 'individuele' rechter beschouwde zich voor facilitaire diensten allang – en daardoor vergaand onbewust – als lid van een rechtbank.

Voor kantonzaken is er inmiddels een pps met landelijk bereik. Daarmee bestaat voor de Raad nog steeds geen voorziening voor procesmatige coördinatie die rechtbanken en sectoren landelijk omvat.

Het is informatiekundig de vraag, of de noodzakelijke schaal van procesmatige coördinatie de maat bepaalt van wat als één digitaal informatiesysteem überhaupt kan worden ingericht. Het antwoord hangt o.a. af van de feitelijk geldende onafhankelijkheid in materieel opzicht.

Optimale indeling, vooruit, architectuur, hangt mee samen met de mate waarin – nota bene, als onderdeel ervan – autorisatie stelselmatig geregeld kan zijn.

Hoe dan ook zijn en blijven er voor de rechtspraak meerdere digitale informatiesystemen operationeel. Tegelijk zijn er volgens coördinerende taken informatiebehoeften die een schaal vertegenwoordigen die ruimer is dan wat elk van die verschillende systemen dekt. Het antwoord is dus niet (!) vervanging van die systemen door een enkel, omvattend systeem. (Want) waar houdt dat op met vaak wijzigende coördinatietaken?

De omgekeerde benadering is praktisch. Die blijkt ook door de Rechtspraak(organisatie) gevolgd te worden. Helaas gebeurt dat nog steeds niet bewust. Maar omdat grootschalig mikkende informatiesystemen voorspelbaar mislukken, blijven informatiesystemen operationeel die kennelijk wel in voldoende mate passen bij praktische (schaal)verhoudingen.

Als dat onvermijdelijk zo is, moet er voor de netzo reële coördinatietaken dus een ander middel zijn dan – de valse illusie van – het ene, allesomvattende en daardoor allesvervangende systeem. Als minimalistisch aanvullend middel geldt een zgn informatierotonde.

De weerstand tegen de informatierotonde laat zich op allerlei manieren verklaren. Volgens mij heerst als belangrijkste misvatting dat met de schaal van coördinatie het 'primaire' bereik is aangegeven van wat als één – digitaal – informatiesysteem opgezet enz. moet zijn. Dat is een achterhaalde opvatting sinds digitale technologieën op/voor een willekeurige, veranderlijke schaal inzetbaar zijn. Een flexibele opzet vergt modulariteit.

Ooit noodzakelijkerwijs gescheiden ontstane informatiesystemen, zoals de – verschillende implementaties van verschillende – pps-en zeg ook maar van vóór de tijd van digitale vernetwerking, kunnen dankzij 'aansluiting' op een informatierotonde vaak prima tevens als modules in variabele samenhang functioneren om te helpen voorzien in informatiebehoeften geldig voor een nog weer omvattender bereik met – facilitaire – coördinatie.

Kortom, een informatierotonde is een structurele voorziening. Wie dat weigert te begrijpen, mist nog steeds de noodzaak van met voorrang informatiekundige (!) heroriëntatie als gevolg van de uitbreiding van digitale informatietechnologieën (it)

naar digitale informatie- en communicatietechnologieën (ict). Zonder stelselmatig passend begrip helpen – méér financiële middelen voor – méér zgn ict-ers niet, integendeel.

En het is dus niet zo, dat adequate digitalisering een abrupte koerswijziging vergt met – al dan niet vermeende – risico's van dien. Ook integendeel. Overgeleverde informatiesystemen blijven juist ongewijzigd ter facilitering van al dan niet primaire processen waarvoor ze ooit gemaakt zijn. Er komt znodig slechts aansluiting op een informatieronde bij om een relevant gedeelte van de, zeg maar, primaire-procesinformatie eveneens voor uitvoering van coördinatietaken beschikbaar te krijgen. Daarvoor moet uiteraard mandaat voor coördinatie gelden.

Wie een informatieronde anders wil noemen, vooruit. Dat doet echter niets af aan de structurele onmisbaarheid van zo'n middel. En wie een beter middel weet dan wat Information Dynamics er met KnitbITs/Metapatroon voor beschikbaar stelt aan de Rechtspraakorganisatie, moet het vooral zeggen (en uiteraard aantonen).

91.6

Ik begrijp veel niet van wat Th.C.W. Oudemans schrijft in **Omerta** (Bert Bakker, 2008). De treffendste kenschets meen ik overigens, inderdaad, dat dan weer wèl, aan een tekstpassage van Oudemans zelf te kunnen ontleen. Hij vraagt zich af,

[o]f [...] hier filosofische contrasten [worden] neergelegd ten einde tot in lengte van dagen langs elkaar heen te kunnen praten terwijl het maandelijks loonzakje blijft binnenrollen[. p. 31]

Voortdurend verwijst Oudemans vooral naar taal, maar hij beseft kennelijk niet de strekking van zijn opmerking dat

de taal [...] een beheersings- en verkeersinstrument [is. p. 192]

Wanneer, zoals ik veronderstel, elk teken een verzoek tot inschikkelijkheid is, doet hij met zijn boek als teken 'natuurlijk' ook een verzoek. Blijkbaar kon, en dankzij pensioenuitkering kan, hij als academicus leven van zulke tekens.

Maar wat valt er eigenlijk van zo'n teken te begrijpen? Wat kan ik er mee, wat moet ik er van hem mee?

Aan wat ik als principieel pessimisme proef ben ik niet toe. En als Oudemans dat meent, had hij dat boek niet eens geschreven. Tja, ook hij wil blijven voorzien in zijn levensonderhoud. Dat laatste begrijp ik.

91.7

Er was eens ... Nee, **Parsifals Mission** (Dittrich, 1995) is geen sprookje, maar de handelsuitgave van het proefschrift van Verena Naegele. Haar onderwerp is, zoals de ondertitel luidt,

der Einfluß Richard Wagners auf Ludwig II. und seine Politik.

Ik vat haar boek op als een verslag van bestuurlijk falen. De formele bestuurder is niet op zijn taak berekend, verlaat zich echter op een persoonlijke relatie met een, eh, buitenstaander. Daardoor stelt juist de bestuurder in kwestie zich op als ... buitenstaander. Dat werkt niet. Vervanging van bestuurder zit er niet in.

Functionarissen werken de indringer weliswaar weg, maar de bestuurder blijft onder zijn invloed. Dat werkt nog steeds niet en gaat dus mis.

Intussen weet de oorspronkelijke buitenstaander als opportunist wel ergens anders binnen te dringen.

Dat komt vaker voor, nog steeds. Kortom, actueel onderwerp.

91.8

Vaak worden context en situatie als synoniemen gebruikt. Dat doet ook hoogleraar sociale psychologie Sam Sommers in **Situations Matter: Understanding How Context Transforms Your World** (2011). Ik las zojuist de Nederlandse vertaling **Wij zijn onze omgeving: Hoe situaties ons gedrag beïnvloeden** (Maven, 2012).

Graag beveel ik je zijn boek(je) aan als een zeer toegankelijke inleiding tot contextuele verbijzondering.

Nee, Sommers komt met niets nieuws. Met een populair bedoelde samenvatting

wil ik laten zien dat de wereld om ons heen voortdurend aan onze touwtjes trekt, onze gedachten kleurt en ons gedrag stuurt. En toch valt dat ons bijna nooit op.[p. 17
Er is d]e neiging om context te negeren[. p. 49]

Sommers

hoop[t] dat dit boek je ertoe brengt om daar wel aandacht aan te besteden[, p. 17] om je aannames door elkaar te schudden. Om je te laten kijken naar de invloed van context [...], waarvoor we te vaak ziende blind zijn.[p. 305 B]lijf jezelf dwingen om na te denken over de impact van situaties[. p. 312 O]ntdek [...] hoe sterk de invloed van context is [... e]n je wordt nog beter in je werk ook.[p. 55]

Een vergelijkbare hoop enzovoort zit ook weer 'achter' dit zoveelste bericht. Als je weigert de oproep tot zulke aandacht van mij aan te nemen, doe het dan ajb eens van o.a. Sommers. Hij veronderstelt een individu dat zich gedraagt. Aan de psychologische verklaring is sociaal, dat zulk gedrag contingent is, dwz mede afhankelijk van de situatie in kwestie. Hetzelfde individu, maar andere situatie? Volgens sociaalpsychologische logica resulteert andere gedrag. Ofwel,

de kracht van de situatie [is] de kritische, maar onderschatte factor[. p. 220]

Sommers gaat echter niet verder dan er met zoveel woorden op wijzen dat gedragingen verschillen al naar gelang van verschillende omstandigheden. Het bereik van digitalisering is echter allang zodanig uitgebreid geraakt, dat zulke verschillende gedragingen in een enkel, zeg maar, stelsel voor informatieverkeer eenduidig interpreteerbaar beschreven moeten staan. Nee, daarvoor is categoriserende vermelding van het individu in kwestie uiteraard niet voldoende. Voor elke gedraging moet dan zowel het desbetreffende individu als de 'bijbehorende' situatie zijn vermeld. Anders heerst verwarring over geldigheid, nietwaar?

Ach, wie weigert dat van mij aan te nemen, kan ik helaas niet verwijzen naar werk van iemand anders die dat allang beweert. Je zult die informatiekundige strekking op z'n stelselmatig voorlopig dus van mij moeten – willen – aannemen. Mijn erkend gezag? Nee, dat heb ik niet. Als je Sommers' boek leest, kan je overigens leren dat veronachtzaming eveneens, ja, natuurlijk, onder invloed van omstandigheden gebeurt. Want

[v]aak willen we helemaal niet zien hoeveel invloed context heeft. [...] Dat geeft ons het idee dat we greep op de zaak hebben.[p. 48]

Niet, dus. Het, eh, helpt wel

om je verantwoordelijkheid uit de weg te gaan[. p. 73 A]lleen al de gedachte aan een groep [is] voldoende om passief gedrag op te roepen.[p. 74] Als niemand zich druk lijkt te maken, voelen we ons gerust over de status quo, en daardoor dragen we bij aan de cyclus van niets doen die met elk individu dat het toneel betreedt voortduurt.[pp. 77-78] Doordat je deel uitmaakt van een groep – al is het maar een

virtuele – kom je weg met niet in actie komen.[p. 80] Binnen een groep wordt verantwoordelijkheid diffuus.[p. 81 A]Is er meer mensen om je heen zijn, [schept] dat meer kansen [...] om [...] de verantwoordelijkheid aan anderen over de laten.[p. 89] Zo sterk is, kort gezegd, de kracht van onze drang tot conformeren.[p. 117]

Ik merk op dat Sommers consequent is door tevens een contextuele verklaring te geven voor afwijzing van contextuele verschillen. Maar, voegt hij eraan toe,

[d]eze analyse van wat context kan en doet, is dus geen misplaatste poging om mensen die nooit ingrijpen van een goede smoes te voorzien.[p. 95]

Tja, zelfs als

we er [...] weet van hebben hoe sterk die contextuele invloed is [...] kijken [we] er overheen[. p. 28] Context is [...] een achtergrond die nagenoeg onzichtbaar kan zijn. [...] Daarom] moet je moeite doen om de invloed ervan te onderkennen.[p. 47 Pas a]Is je weet waar je op moet letten, zie je de kracht van situaties overal om je heen.[p. 309]

Tip van Sommers:

De kans is ook groter dat je doorhebt hoe belangrijk context is als je in een bepaalde situatie zelf een actief aandeel hebt.[p. 51 Ook iets vanuit het perspectief van een ander bekijken is een prima manier om ervoor te zorgen dat je niet het zicht verliest op [...] invloed [van] omgeving.[p. 55] Kortom: context beïnvloedt niet alleen hoe we anderen zien en met hen omgaan, maar ook de manier waarop we onszelf waarnemen.[p. 149] Ons idee van wie we zijn is net zo afhankelijk van de context als het gedrag van de mensen om ons heen.[p. 157] We zijn door en door sociale wezens, gevormd door onze omgeving, zelfs in onze allerpersoonlijkste denkprocessen.[p. 166 J]Je zelfperceptieprocessen zijn contextafhankelijk. [...] Je zelfbeeld varieert al naar gelang je omgeving.[p. 176 I]n andere settings [ben je] een ander persoon[. p. 180]

Voor stelselmatig bereik moet zgn achtergrond telkens expliciet meetellen. Daaruit volgt wat ik onder context versta. (Een) context is niet hetzelfde als (een) situatie, maar de beschrijving van (een) situatie. Anders blijft wat op de voorgrond treedt

een abstract, vaag concept[. p. 47]

Waarom ik op contextuele verbijzondering blijf aandringen? In Sommers' woorden,

[a]ls je eenmaal wat meer te weten komt over de invloed die context heeft [...] kun je zelfs niet meer anders. [...] E]r [is] geen weg terug meer.[p. 59] Door de herkennen wat sociaal denken en gedrag werkelijk beïnvloedt, ga je vanzelf je manier van denken en doen veranderen.[p. 305]

Ik herhaal dat het idee van contextuele verbijzondering allang niets nieuws meer is, integendeel. Ik wijs slechts op gevolgen voor informatiekundige praktijk. Stelselmatig bereik van informatieverkeer noodzaakt m.i. met voorrang voor zgn conceptuele modellering tot methodische vernieuwing. Herken je de noodzaak niet? Of vind je het de opgave voor iemand anders om er werk van te hepen maken? Inderdaad,

je door het gedrag van anderen laten leiden is alleen effectief als die anderen weten hoe het zit.[p. 128]

Maar hoe wéét de één dat “die anderen [dat] weten”? Indien je ervan overtuigd bent dat gangbare modelleermethoden ook prima of zelfs beter op stelselschaal berekend zijn, ben ik uiteraard benieuwd hoe je dat wèl ... weet. Hmm,

we conformeren ons zo vaak dat het een standaardreactie kan worden[. p. 136]

Dat lijkt mij niet het standaard(isatie)begrip dat mag gelden voor resp. volgens (Bureau) Forum Standaardisatie. :-)

91.9

Tja, wat ... is iets? Het is maar wat iemand zijn aandacht waard vindt, nietwaar? Aandacht voor iets-op-zichzèlf is echter onmogelijk. Wat àls iets op de voorgrond geldt, verschijnt altijd tegen een achtergrond.

Wat iets ... is, vind ik er dus van afhangen. Ofwel, iets is (lees ook: bestaat) m.i. niet ònveranderlijk, maar verschilt volgens situaties. Want telkens de situatie in kwestie, eh, is als het ware ònderdeel van wat àls iets geldt. Zo verandert iets van de ene situatie op de andere situatie. Maar iets is óók altijd ònderdeel van een situatie. Dus situatie verandert verhoudingsgewijs mee, enzovoort.

Ik beschouw iets als een object wanneer de wisselwerking met situatie onmiddellijk is. Een subject 'zit' er middellijker 'in.' Zo kent hij – volgens – aandacht, zeg ook maar selectief. Hij kan zijn gedragsaandeel aan samenloop met situatie willekeuriger kiezen mede gelet op zijn schatting van zijn uitvoeringspotentieel. Die mogelijkheden bestaan volgens hem dan in de relevante situatie om daarmee wellicht een andere situatie te verwerkelijken met andere, volgens hem meeromvattende, mogelijkheden. Voor zover ik Friedrich Dessauer (1881-1963) begrijp, gaat het met techniek om alsmaar meer handelingsmogelijkheden als ze door mensen publiekelijk voor mensen beschikbaar gemaakt zijn. En als, zeg maar, reservoir gaat er macht van techniek uit. Zoals hij in **Streit um die Technik** (Josef Knecht, 1956) stelt,

Technik [...] ist Objektivierung von bestimmten Raum- und Zeitformen, Geräten und Verfahren, die weggehen von ihren Gestalter, selbst ihre Macht der Zweckerfüllung weitertragen durch Jahrhunderte[. p. 432]

Aldus luidt zijn oordeel over die macht positief, optimistisch. Per saldo hebben technici levensomstandigheden immers sterk verbeterd en ook nog eens van veel meer mensen. Hij pleit daarom voor waarderende ... aandacht voor technici en hun werk. Tegelijk wijst hij technici nadrukkelijk op hun maatschappelijke verantwoordelijkheid voor het bevorderen van

fortschreitende[r] Emanzipation des Menschen[, d.h. für] den **Aufbau der menschlichen Umwelt**.[p.217]

Juist vanwege het beroep op verantwoordelijkheid pleit ik voor algemenere duiding van o.a. techniek. Meer dan Dessauer zèlf volg ik zijn idee, dat

der menschliche Verstand [...] darauf angewiesen und angelegt [ist], Einheitlichkeit, gemeinschaftliche Züge aufzusuchen, wo große Mannigfaltigkeit vorgegeben ist, und sie durch Bildung von Allgemeinbegriffen zu gliedern.[p.311]

Mijn idee is dat èlke middellijkheid van/voor gedragsaandeel – een – techniek betreft. Daaruit volgt o.a. dat techniek niet slechts – sommige – mensen is voorbehouden. Evenmin laat zich techniek afwijkend positioneren van onderwerpen resp. vakdisciplines zoals recht, economie e.d. Iederéén doorloopt voor èlke gedraging de middellijkheidsfasen zoals Dessauer suggereert:

investigator, inventor, faber[. p. 225]

En zoiets als de algemene(r) beschikbare voorraad middellijkheden is dan cultuur. Een verschil tussen natuur en cultuur zie ik niet. Het is en blijft allemaal werkelijkheid volgens situationele gedragingendynamiek. Zowel ob-/subject als situatie oefent

macht (lees ook: kracht e.d.), te weten op elkaar met hun samenloop Hoe algemener het referentiekader opgetrokken is, des samenhangender valt vol te houden

daß Werturteile, darunter ethische, **Relationsurteile** sind.[p. 222]

Klopt, dat maakt het moeilijk een beroepsgroep te identificeren en voor emancipatie van de veronderstelde leden ervan te pleiten. Maar hij stelt terecht ook weer zèlf, dat

[h]erauslösen einer Einzelheit [...] leicht den Anblick des Ganzen [verschleiert].[p. 334 M]an [wird] über die Grundfragen nicht klar, wenn man nur im Einzelnen verweilt.[p. 339]

Dessauer beklagt zich over simplistische techniekbegrippen, vaak geopperd door mensen zònder, zoals het heet, natuurwetenschappelijke kennis. Nuchter vind ik daarom ook zijn beoordeling van de manier van ... denken van Martin Heidegger die

vertraut auf sprachliche Eingebung und seine eigene Sprachkunst. Er läßt gewissermaßen Wort, Wortursprung und Wortbildung, Wortkohärenz, Sprache für sich „denken“. [...] Es gibt diese der Sprache immanente eigene Formkraft, eine Art innere (aber nicht echte) Wortlogik, bei der schöne, klingende, rhythmische Gebilde, wie aus sich selbst entstehen und den Leser mitnehmen, aber gelegentlich dem Denken davonlaufen. [...] Bei diesen Dichtern **führt** zuweilen die Sprache, und der Gedanke muß schauen, wie er nachkommt und zurechtkommt[, was] er [...] oft nicht recht fertigbringt[. p. 352] Heidegger [zieht] es oft vor [...], ziemlich klarliegende Zusammenhänge in einer bemüht-eigenwilligen, verhüllenden Sprachweise auszudrücken[. p. 367]

Ik ben het vooral volstrekt met Dessauer eens dat iedereen voortdurend op – als vanzelfsprekend resp. plichtmatig gebruik van – alsmaar meer middellijkheidsmogelijkheden is aangewezen:

Diese Mächte haben uns alle ergriffen.[p. 415]

Toen hij zijn boek schreef, overigens een herziening van **Philosophie der Technik** uit 1926, zag hij echter nog geen redenen om zgn grenzen aan de(rgelijke) groei te veronderstellen. Dat is ... veranderd. Desondanks vind ik zijn duiding van techniek ònveranderd vergaand evenwichtig en actueel. Zo beseft hij, dat

die [...] Wende [...] schon lange im Gange [ist, die] besteht in der Verlagerung der Aufmerksamkeit von den Gegenständen selbst auf **Strukturen ihrer Funktionen** und zum Analogievergleich solcher „funktionellen Strukturen“ in sehr verschiedenen Gebieten[. ...] Man zielt nicht mehr so ausschließlich wie früher auf Wesen, Beschaffenheit der Dinge, als vielmehr auf ihre Verbindung, Abhängigkeit, Wechselwirkung, **Relation**.[p. 423]

Wat ik als ob- resp. subjectief situationisme voorstel, vind ik daarmee stroken. Inderdaad, gedragsmatig situationeel verbijzonderd

[sind d]ie **Relationen** der heterogenen Objekte [...] abstrahierbar, durch Schemata dargestellt und erweisen sich als übertragbar. Es fügt sich eine **Strukturontologie** [...] zu der jahrtausendealten Wesensontologie.[p. 423]

Sterker nog, op z'n situationeels verliest zgn wezen bestaansrecht (of het moet een principieel gedragsloos – gedacht – wezen zijn, dat ik met nul-identiteit aanduid).

91.10

Pakweg vijftien jaar geleden hoorde ik iemand beweren dat het voorkeur verdiende een non-paper in te dienen. Huh? Dat leek mij ongerijmd. Hoe kan een tekst tegelijk géén tekst zijn? Ik nam dat niet serieus. Dankzij Jörg von Uthmann begrijp ik nu pas dat de ontkenning niet het tekstkarakter betreft, maar als onderdeel van de tekst

zowel de adressering als de toeschrijving aan de opsteller. In een zgn non-paper ontbreken ze opzettelijk. Met een non-paper laat zich aldus een spreekwoordelijk ballonnetje oplaten resp. eventueel lek prikken zonder formeel aanwijsbare gevolgen. In **Die Diplomaten** (Deutsche Verlags-Anstalt, 1985) legt Uthmann uit, dat

[e]s [...] vier verschiedene Arten diplomatischer Schriftstücke [gibt]: die Note, die Verbalnote, das Aide-mémoire und das Non-Paper.[p. 176]

Wat voegt een non-paper toe? Hmm,

[b]ei verwickelten Verhandlungen kann es vorkommen, daß eine Partei der anderen einen möglichen Kompromiß signalisiert, ohne sich bereits offiziell auf ihn festlegen zu wollen. In diesen Fällen wird sie ihren Vorschlag in einem formlosen **Non-Paper** ohne Adressat und Absender niederlegen, von dem sie sich jederzeit wieder distanzieren kann.[p.177]

Kortom, een non-paper is een

ursprünglich nur für Zwischenstadien der Verhandlung gedachte Notbehelf[. p. 177]

Zo bedoelde de persoon van wie ik dat woord voor het eerst hoorde, het echter niet. Hij wilde ermee juist de aandacht op zichzelf gevestigd krijgen. Het klopt dus wèl, dat ik het, herstel, hem toen niet serieus nam.

91.11

Onder de noemer van denazificatie krijgt Ernst von Salomon (1902-1972) een vragenlijst voorgelegd. Hij benut de opzet voor zijn roman **Der Fragebogen** (Rowolt, herdruk 1991, oorspronkelijk 1951). Weliswaar wekt hij de suggestie dat hij er in één moeite door zijn autobiografie mee schrijft, maar in hoeverre dat klopt acht ik de ... vraag. (Want) Von Salomon schetst de illusie van onbesmet nationalisme. Dat kan hij 'waar' maken, omdat hij géén lid is geweest van de NS-partij. Over democratie heeft hij het echter niet. Geïllustreerd met zijn verblijf in een interneringskamp verwijt hij de Verenigde Staten als militaire bezettingsmacht met onrecht op onrecht te reageren. Als hijzelf al ergens schuld aan heeft, zijn het zijn aandeel aan moord(aanslag)en in 1922 en daarvoor heeft hij straf uitgezeten. Vanaf 1927 is hij schrijver met later **Der Fragebogen** als zijn grootste succes. Dat was in het naoorlogse (West-)Duitsland geen verrassing.

91.12

Volgens subjectief situationisme moet een biografie zoiets als cultuurgeschiedenis omvatten. Tilmann Lahme is daar m.i. met – de levensbeschrijving van – **Golo Mann** (Fischer, 2009) in geslaagd. Met uitzondering van zijn laatste jaren vind ik, althans zoals Lahme aangeeft, Mann (1909-1994) telkens een evenwichtige politieke opvatting uiten. Hij blijft overigens commentator. Ik zou zeggen dat hij als noemer van verhoudingen uitgaat, met erkenning van alle deelnemers. Of herken ik dat te graag?

91.13

Wat ik gemeenschappelijk vind aan de hoofdstukken in ook weer **Wandelen met Cruijff en andere bijzondere voetbalverhalen** (De Buitenspelers, 2011) is de tragikomische strekking. Michel van Egmond schrijft over mensen die enige tragiek van hun bestaan vaak niet beseffen. Daar zit inderdaad vooral zijn eigen waardeoordeel achter. Zo betrapt hij ze op verdringingsgedrag, nou ja, eveneens op wat hij ervoor houdt. En dat is dan komisch, wat zijn hoofdpersonen zelf uiteraard evenmin beseffen. Nota bene, leedvermaak is – dus – anders.

91.14

Er is Internet. Vervolgens is er de smartphone. Van allebei heeft Charles Boost geen besef, kàn dat uiteraard ook niet hebben, als hij **Van Ciné-Club tot filmhuis, Tien jaren die de filmindustrie deden wankelen** (Meulenhoff, 1979) schrijft:

[I]n die jaren, die we grofweg tussen 1920 en 1930 situeren, [werden] hoogtepunten van filmcreativiteit [...] bereikt. [...] Kleine verspreide groepen opposanten [hebben] in de korte periode van nauwelijks tien jaar het smaakpatroon van een deel der bioscoopbezoekers ingrijpend [...] weten te veranderen.[p. 5 Er] bleek al vroeg een [...] afkeer, vooral in de zogenaamde intellectuele kringen, tegen de 'bioscoop', tegen de wijze waarop de mogelijkheden van de film gebruikt of misbruikt werden. Een afkeer dus die zich niet tegen het medium richtte want de tegenstand werd begeleid met de verwachtingen dat voor de 'ware' film nog grote mogelijkheden in het verschiet lagen. [...] E]n klein publiek waaraan snobisme niet vreemd zal zijn geweest, stond klaar om naar de onbegrepen wonderen van uiteenlopende cinematografische experimenten te komen kijken.[p. 6]

Aan het “wankelen” hebben bedoelde experimenten “de filmindustrie” echter niet gebracht, integendeel. Met dat oordeel komt Boost overigens meteen zelf. Hij geeft aan, dat

het [...] uiteindelijk speldeprikken [waren] in de dikke huid van een goed functionerende industriële bioscoopmammoet die, zeker internationaal gezien, de prikken nauwelijks voelde en acties van dissidente bioscoopbezoekers met een schouderophalen kon afdoen.[p. 10]

Heersende verhoudingen – helpen – wijzigen doen o.a. Internet, smartphone evenmin. Gevestigde bedrijven hebben geleerd hoe vervolgens vooral zij zakelijk profiteren van eerder elders veeleer ideëel aangezette alternatieven (en daarmee zo'n aanzet prompt torpederen; die stileren ze immers beheersend tot een mode, enzovoort). Als het even kan, kortom, laten zij hun orde er niet door bedreigen. Dat leidt vroeg of laat tot verzet. En daarom houdt Boost gelijk, thans dankzij alweer veel ruimer beschikbare productie- en distributievoorzieningen praktisch zelfs sterker, met zijn slotopmerking dat

[h]et [...] altijd wel zo [zal] blijven. De vrije meningsuiting ook via de film, kan niet aan banden worden gelegd. Een onbelemmerde ontwikkeling van het medium film moet mogelijk gemaakt worden, een medium dat zich uiteindelijk toch met alles en iedereen zal willen bemoeien. Dat probeerde het [destijds], dat doet het nog steeds.[p. 152]

Intussen zijn zgn sociale media feitelijk productiebedrijven die mediaproductie zelfs volledig ... overlaten aan individuele gebruikers die alsmaar korter-cyclisch – kunnen – wisselen tussen hoedanigheid van consumerende producent resp. producerende consument. Dat verklaart ook een verschil van zo'n bedrijf met

[d]e filmclubs [als] besloten verenigingen waarvan men lid kon worden. Hun beslotenheid waarborgde een vrij grote mate van vrijheid en hield in elk geval de censuur buiten de deur.[p. 54]

Daar bedoelt Boost uiteraard overheidsensuur mee, hmm,

[n]iet begrijpen tendeert naar angst, angst voor het onbekende, vrees voor anarchisme, voor ondergraving van de bestaande orde[...] Die censuur [raakt] in het labrynt van filmexperimenten en avant-gardistische werken [...] helemaal het spoor bijster[. p. 54]

Als fuik voor persoonsinformatie als handelswaar stelt een sociale-mediabedrijf zich juist zo 'open' mogelijk voor gebruikers. Dat maakt verantwoordelijk voor verkeersregeling, tja, met noodzaak van, eh, censuur van dien. Maar dat kost moeite en dus geld. Daarom proberen sociale-mediabedrijven zònder zulke regeling zaken te kunnen blijven doen. Zij beroepen zich daarvoor namens hun gebruikers op het recht op vrijheid van meningsuiting. Gelet op hun zakelijk annex financiële belang is dat nogal schijnheilig.

Oh ja, het experimentele aanzien van vooral films uit Rusland komt volgens Boost, omdat dat

land na 1920 [...] in een wat gunstiger positie ten opzichte van het Westen (althans op filmgebied) [stond] omdat industrie en experiment niet gescheiden opereerden maar met gelijk enthousiasme naast elkaar voortwerkten en soepel in elkaar overgingen.[p. 121]

Het kan verkeren.

91.15

De bundel **Jenseits der Krise** (Syndikat, 1976) draagt **Wider das politische Defizit der Ökologie** als ondertitel. Alain Touraine (1925-2023) heeft de inleiding en het eerste hoofdstuk geschreven. In zijn **Einführung** (pp. 7-17) geeft Touraine als zijn oordeel

daß die grundlegendsten Kategorien unserer gesellschaftlichen, kulturellen und politischen Erfahrung der gegenwärtigen Weltentwicklung nicht mehr angemessen sind. Deshalb[, p. 7]

gaat hij waarschuwend verder,

neigen wir dazu, in den sich vollziehenden Veränderungen, zu deren Einschätzung uns die Meß- und Orientierungsinstrumente fehlen, eher Krisenerscheinungen als wirkliche Veränderungen zu sehen.[p. 7]

Zo verklaart hij met een z.i. retorische vraag de titel:

Sollte man nicht versuchen über die Krise hinaus zu gehen?[p. 7]

Dat noodzaakt echter om

über das Funktionieren der ökonomischen Systeme hinauszugehen, um nicht nur die Grundsätze, sondern die Kategorien [...] zu erreichen[. p. 8]

Kortweg, als iets een probleem veroorzaakt, lost meer van zo'n oorzaak dat probleem nooit op, integendeel. Er zijn kennelijk grondige veranderingen nodig. Dat vergt een principiële andere kijk, zeg ook maar paradigma. Voor informatiekundige opgaven waarvoor ik allang maatschappelijke schaal kenmerkend acht, probeer ik alweer decennia vergeefs zelfs maar aandacht op een ànder paradigma gericht te krijgen. Lees voor economie ook informatieverkeer, en de volgende vraag van Touraine verdient ook informatiekundig helaas ontkennend antwoord:

Sind wir denn nicht schon längst überzeugt, daß die Ökonomie seht wohl etwas Politisches ist und daß man die Logik eines Systems nicht vom Verhalten der in ihm Agierenden trennen kann?[p. 8]

Informatieverkeer, zeg ook maar uitwisseling van tekens, dient verhoudingen. En verhoudingen tellen deelnemers. En deelnemers gedragen zich telkens verhoudingsgewijs. Op zulke variëteit moet dan uiteraard ook – het paradigma voor passende – informatiekunde bemeten zijn. Daaruit volgt overigens dat

wir selbst an dem, was wir analysieren, beteiligt sind[. p. 8]

Kenmerkend voor verhouding is wisselwerking, zodat

[e]s gilt, die Vorstellung einer hierarchisch abgestuften Welt aufzugeben. Überall stützen sich die Ansprüche [...] auf eine Natur, die sich der Dressur, der Uniformierung, der Disziplin entzieht und auf Besonderheiten bedacht ist, anstatt sich mit Nachahmung zu begnügen.[p. 9]

Politiek?

Der Hinweis auf die Mutation der Kultur [...] umreißt [...] ein Feld, auf dem die Gesellschaften tätig werden müssen. Aber machen diese Gesellschaften überhaupt einen ebenso grundlegenden Wandel durch wie die Probleme, die sie lösen müssen?[p. 9]

Touraine drukt zich voorzichtig uit;

Das ist keineswegs sicher.[p. 9]

Hmm, als ik inmiddels tevens het informatiekundige tekort ... tekenend mag vinden, luidt het antwoord nog steeds ontkennend. Veeleer, stelt Touraine reeds,

finden [...] Entwicklungen ihre Fortsetzung [...] ohne daß man von einer Veränderung [...] sprechen müßte.[pp. 9-10]

Maar loopt dat domweg niet verder verkeerd, indien

wir es [...] mit Gesellschaften zu tun [haben], die durch die Art und Weise ihrer Veränderung [...] definiert werden?[p.11]

Ofwel, moet het paradigma niet op verhoudingsgewijze gedragdynamiek zijn berekend? Inderdaad meent Touraine – overhaast hoopvol? – dat

das Paradigma unserer Kultur [...] sich [verändert]. Wir sind bereits in eine Welt eingetreten, die von der Vielfalt der Politiken und „Entwicklungswege“ [...] beherrscht wird.[p. 12 E]rleben wir nicht das Hervorbrechen konkreter Beziehungen [...]?[p. 13]

Daarvoor stelt Touraine een duiding van liberaal voor die

steht [...] für die Überzeugung, daß der Kampf für die Freiheiten [...] an oberster Stelle stehen muß.[pp. 11-12]

Dat moet volgens mij gebeuren onder emancipatorische noemer, maw van – veranderlijke – evenwichtigheid van verhoudingen. Klopt, aldus

ist die soziale Szene nichts anders als die politische Szene [p. 12]

en omgekeerd,

d.h. eine Welt von Akteuren, von „Kräften“, von Entscheidungen, und nicht ein Netz sozialer Beziehungen, die jenseits von Bewußtsein und Handlungsspielraum der Akteure definiert sind[. p. 12]

Nogmaals, een informatiekundig paradigma à la subjectief situationisme vind ik bedoelde liberale verhoudingendynamiek faciliteren. Onder “politische Defizit” lijkt Touraine daarentegen te verstaan

[die] Auflösung der Gesellschaft im politischen Prozeß [...] daß von Kollektiven beherrscht sein wird, die von Staaten gelenkt werden, die ihrerseits alles für sich vereinnahmen und in der Lage sind, selbstherrlich alle ihre Funktionen zu erfüllen[. p. 12]

Inmiddels zijn er zgn sociale-mediabedrijven waarop ik van toepassing acht dat

[s]o leicht [...] sich ökonomische Bereicherung und Dekadenz [verbünden]![p. 13]

Nee,

es [ist k]ein Zufall, wenn das soziale Denken heute so verworren und desorientiert erscheint[. p. 13]

Touraine

[bezieht Stellung] gegen einen technokratischen Pragmatismus [...], der das Funktionieren der Gesellschaft auf eine Reihe von Anpassungen an eine wechselnde Umgebung und an eine von andauernden Umschwüngen gekennzeichnete politische Situation reduziert.[p. 14]

Hij stelt dat

die Gesellschaft [...] kein eigenes Dasein mehr [hat, p. 14]

maar dat heeft de zgn samenleving natuurlijk nooit gehad. Er was – is? – hoogstens een idee dat het zo is. Dat idee is inderdaad vals. Volgens mijn idee van subjectief situationisme resulteert gedrag telkens uit samenloop van een subject en een situatie. Door wisselwerking veranderen ze allebei, enzovoort. Dat geldt ook voor een zgn object. Als een subject beschouw ik dan een object dat voorzien van cognitief vermogen een actief aandeel aan 'zijn' situationele samenloop kan (onder)nemen. Subjecten

[verteidigen] ihr biologisches, psychologisches und gesellschaftliches Sein [...] und [kämpfen] für die Bewahrung von Kommunikation und [...] Beziehungen [...], [...] gegen die [...] Kategorien [der] Ausschließung.[p. 14]

In zijn hoofdstuk **Krise oder Mutation?** (pp. 19-49) benadrukt Touraine dat de aanduiding als crisis niet mag verhinderen

die Aufmerksamkeit auf die tiefgreifendsten Mutationen, auf die langfristigen Veränderungen unserer Gesellschaft zu lenken.[p. 20]

Want onder de noemers van crisis en – structurele – verandering

ergeben sich zwei völlig verschiedene Arten, die Ursachen der heutigen Situation zu bestimmen, und zwei völlig verschiedene Perspektiven auf die zukünftige Entwicklung unserer Gesellschaften.[p. 20]

Zoals ik al aangaf, dat geldt m.i. nadrukkelijk inclusief – en zelfs kenmerkend – voor informatiekunde. In elk geval volgens Touraine

[läßt] eine Analyse, die vom Begriff der Krise ausgeht, die [...] wirklichen gesellschaftlich Handelnden und ihre realen Beziehungen unberücksichtigt [...] und [...] dient nur der ideologischen Absicherung der Machtergreifung durch neue führende Klassen oder vielmehr neue Führungseliten, die die Veränderung einer Gesellschaft in die Hand nehmen und neue Machtstrukturen ausbilden.[p. 20]

Sterker nog, vaak krijgen 'we' allereerst een crisis aangepraat. Vervolgens leidt onoordeelkundige verandering tot een werkelijke crisis. (Ook) de nog altijd gangbare informatiekunde vervult vaak zulke crisisdienst. Sociale media, kunstmatige intelligentie, en zo. Touraine beseft dat

[d]ie führende Klasse gründet auf der Identifikation der wissenschaftlichen und technologischen Produktion mit einem Apparat zur Monopolisierung einer bestimmten Art von Information.[p. 38]

Daar is verhoudingsgewijs nog steeds niets opzettelijk evenwichtigs aan, integendeel. Daarom

[v]on Mutation zu sprechen bedeutet dagegen, die Veränderungen der Kultur und der sozialen Beziehungen, insbesondere der Herrschaftsbeziehungen, in den Vordergrund zu stellen.[p. 20]

Dat verklaart uiteraard meteen de moeilijkheidsgraad. Machthebbers annex bestuurders voelen zich prompt bedreigd, want

stark ist der Widerstand dagegen, die Hauptakteure der Sozialgeschichte[.]

nou ja, van wie zich als zodanig bestempelen,

in anderer Weise als bisher zu bezeichnen[. p. 28] Aus diesem Grund widersetzen sich die Inhaber der Macht überall der Untersuchung der sozialen Beziehungen und der sozialen Aktion. [...] Die herrschende Ordnung bemüht sich [...] diese Konfrontation unter ihre Positivität zu verbergen.[p. 46]

Tja,

[z]wischen den Exegeten der Texte aus der Vergangenheit und der Propheten der Bereicherung bl[ei]b[t] daher wenig Raum für jene, die [...] eine Vorstellung von der Gesellschaft [...] und nicht bloß von der [...] Technologie entwickeln, die also neue Formen [...] untersuchen woll[...].en.[p. 21]

Zolang bestuurders orde met – noodzaak van – hiërarchie verwarren, en zij zichzelf als onontbeerlijke ordebewaarders aan de top ervan oordelen, ontgaan juist hun besef dat

[d]ie gesellschaftliche Realität [...] nicht von einer höheren, sei es religiösen, politischen oder ökonomischen Ordnung gelenkt [wird]. Sie ist das Ergebnis sozialen Handelns, d.h. gesellschaftlicher Beziehungen. Die Gesellschaft ist das Ergebnis ihrer eigenen Hervorbringungen.[p. 27]

Dat verklaart dynamiek van variëteit. Tegelijk, want

[a]ller Bindungen an eine transzendente Welt beraubt, entdeckt diese Gesellschaft, daß sie Teil der Natur und damit bestimmten Ordnungszwängen unterworfen ist.[p. 7]

Dat ontdekken ... natuurlijk leden van de samenleving, dwz ieder voor zich. Voila, subjectief situationisme. Daarmee strookt het inzicht dat

diese menschliche Gesellschaft die Fähigkeit besitzt,

nou ja, de leden ervan beschikken erover,

die Umwelt, von der sie selbst ein Teil ist, zu verändern, und daß die Ökologie nicht eine Ordnung beschreibt, in der auch der Mensch sein Eckchen finden soll, sondern eine Gesamtheit von Wechselwirkungen zwischen dem Gleichgewicht der Umwelt und der kulturellen Initiative.[p. 27]

Blijkbaar schrijft het volgens Touraine overgeleverde idee van ecologie aan mensen een passieve opstelling toe. Daaraan gaat dat idee dan inderdaad in politiek opzicht mank en kiest Touraine dus positie

wider das politische Defizit der Ökologie[. ondertitel bundel] So stellt sich die Frage, welche neuen Formen die politische Beteiligung annehmen muß[. p. 31] Das Ziel [...] kann nur die Wiederherstellung sozialer Beziehungen und damit der Bestand einer Gesellschaft sein, die sich als Netz kommunikativer Beziehungen [...] definiert.[p. 45]

Wat in èlk geval óók – en vooral? – telt voor informatiekunde is

die Erweiterung dieses Spielraums, die Ausweitung der Fähigkeit der Gesellschaften, auf sich selbst einzuwirken[. p. 27]

Met dynamische variëteit van dien

[wird] die gesellschaftliche Organisation von sozialen Beziehungen hervorgebracht[...]. Und darüber hinaus erkennen wir, daß das gesellschaftliche Handeln zwar von kulturellen Orientierungen angeleitet wird, daß es gleichzeitig aber Zwängen unterworfen ist, die aus den natürlichen Ressourcen, etwa aus der Umwelt oder aus der Begrenztheit der Gehirns und des menschlichen Körpers, erwachsen.[p. 28]

Ik herhaal, subjectief situationisme. Variëteit, want zelfs situationeel gedifferentieerd geldt dat subjecten

immer nachdrücklicher das Recht [beanspruchen], den Sinn ihres Handelns selbst zu bestimmen, eine eigene Politik und eine eigene Ideologie zu entwerfen, anstatt dies vermittelnden Instanzen zu überlassen.[p. 42 S]o beanspruchen sie alle das Recht auf soziale Beziehungen, das Recht, nicht als Sachen behandelt zu werden.[p. 45]

Dat gaat met zgn digitalisering, eh, weleens mis. Dat komt o.a. door weigering van emancipatorische informatiekunde. Vooruit,

[d]ie Krise ist ein Bewußtseinszustand, der insofern wichtig ist [um zu] akzeptieren, daß die alten Kategorien in Frage gestellt werden.[p. 47]

Maar, zo blijft Touraine waarschuwen,

der Begriff der Krise [ist] Bestandteil der Machtideologie [...]: Aus ihm folgt eine Reorganisation der Gesellschaft von oben.[p. 47]

Wat crisisbesef zsm opbouwend moet wekken is de

Wunsch nach einer andersgearteten Veränderung[. p. 47]

En dat gaat dus geheid mis,

[w]enn man die Lage der Gesellschaft analysiert, ohne von den gesellschaftlichen und politischen Beziehungen zu sprechen [und damit die] eigene Rolle und die Herrschaftsbeziehungen, innerhalb deren sie definiert [ist], [...] verschleiert[.][p. 47] Spricht man dagegen von Mutation, so bedeutet dies, daß man die Herausbildung eines neues kulturelles Feldes, neuer Beziehungen [...] ins Auge faßt[. p. 48]

Dat vergt dus eveneens een passende informatiekunde, maar zo evident is dat blijkbaar niet.

91.16

Er is werkelijkheid. En als onderdeel van werkelijkheid is er informatie. Dat moet een veronderstelling ook van Albert Borgmann (1937-2023) zijn. In **Holding On to Reality: The Nature of Information at the Turn of the Millennium** (The University of Chicago Press, 1999) stelt hij vervolgens drie soorten informatie voor, te weten natuurlijke, culturele en technologische. Natuurlijke informatie is volgens hem dan “about reality,” culturele “for reality” en technologische “as reality.” En ook Borgmann beschouwt informatie inderdaad als teken, met als algemeen geldig begrip ervan:

Intelligence provided, a **person** is informed by a **sign** about some **thing** within a certain **context**.[p. 22]

Mijn idee dat èlk teken een verzoek tot inschikkelijkheid is kan ik althans in genoemd boek zelfs bij benadering echter nergens ontdekken. Het ontgaat me welk nut zijn informatie- annex tekenbegrip heeft. Wat niet helpt, is dat hij tevens drie begrippen aangeeft.

Als modelleermethode geldt voor Metapatroon als beginsel dat, zoals ook Borgmann erkent,

to resolve ambiguity[,] extending [...] context is the answer[. p. 13]

Klopt,

[e]very context that is invoked to clear up an ambiguity can in turn be considered ambiguous.[p. 13]

Maar voor een praktisch bruikbare methode is dat geen bezwaar. Want een model strekt zich altijd beperkt uit tot een zgn horizon. De werkelijkheid loopt ... natuurlijk verder door, maar telt voor de bedoeling met het model in kwestie als irrelevant. En als dat onverhoopt een vergissing blijkt moet de horizon, ook weer praktisch, worden verruimd. Ook dat lukt met Metapatroon.

Overigens vergeet Borgmann zijn gebruik van de term context voldoende te ... contextualiseren. Soms bedoelt hij er een gedeelte van de werkelijkheid mee, situatie noem ik dat, dan weer een uitbreiding van een teken ter verduidelijking, wat ik context noem. Zo herken ik modelmatig geen houvast in de bewering dat

[i]t is the consonance of cosmic context and focal things that make the world semantically coherent and allows references to emerge and submerge.[p. 20]

Zie voor mijn terminologie ook de [semiotische enneade](#). Enfin, dat

everything is ambiguous[, p. 13]

is dus telkens maar ... betrekkelijk. Indien een teken, nota bene èlk teken, een verzoek tot inschikkelijkheid is, gebeurt er (n)iets mee waarover de oorspronkelijke verzoeker als wederverzoek tot inschikkelijkheid een oordeel velt, enzovoort. Voor de verzoeker geldt het teken "for reality." Z/hij probeert iemand anders, maar vaak haar-/hemzelf ermee te bewegen tot bepaald gedrag; dat is er primair werkelijk aan. De verzoeker houdt rekening met de mate van (on)bekendheid, (on)gemotiveerdheid e.d. van de geadresseerde met, voor e.d. bedoeld gedrag. Het verzoek omvat dienovereenkomstige gedragsbeschrijving, zeg ook maar "about reality." Voorts gaat elk teken met een medium gepaard. Hoe minder de geadresseerde dat opvalt, des meer gaat zo'n teken door "as reality." In die zin is ook weer digitale technologie niets nieuws. Het is daarom onzin te beweren dat

[e]veryone is becoming indifferently related to everything and everyone else[, i.e. a] process beg[i]n[ning] with the modern era, and [...] now approaching its culmination through information technology.[p. 15]

Variëteit valt dankzij evolutionair ontwikkeld – cognitief – vermogen plus resultaat van (leer)ervaringen situationeel eenduidig te sorteren èn met dienovereenkomstig contextueel verbijzonderde tekens annex verzoeken uit te wisselen. Dat is geen vermogen waarmee een mens zich principiële onderscheidt. Dus, o.a.

moving and speaking persons [...] are who and what they are in a specific context.[p. 46]

Ik vervang in die ... context dus de term context door de term situatie. Dat daargelaten, Borgmann stelt zelfs de vraag niet waaròm een – wat ik noem – subject moeite doet om tekens voort te brengen. Hij houdt het op zoiets als romantiserende cultuurgeschiedenis van tekenmedia. Hoewel hij onder de noemer van technologisch modern wil klinken, komt zijn verhaal op mij vooral nostalgisch tot en met (pseudo-)religieus over. Een informatiekundig ontwerper van stelselmatig bruikbare – digitale – voorzieningen voor informatieverkeer schiet er nog niets mee op. Ik herhaal dat èlk medium ... technologisch is. Wat de structuur van een teken betreft, acht ik dus de principiële bedoeling als verzoek maatgevend. Mijn indruk is dat Borgmann de illusie van objectiviteit koestert, omdat hij aangeeft dat

[s]tructure, of course, is crucial to information, and the search for structure is the quest for the secret of the nature of reference – the tie between signs and things. The driving force is the unspoken hope or belief that we can come to know the world clearly and comprehensively if we can penetrate the mysteries of structure, that is, uncover the ultimate constituents and the lawful arrangements of signs and things.[p. 59]

Vooruit, het is maar wat als “thing” geldt. Daarvoor, nogmaals, houd ik het met wederzijdse subjectiviteit van dien op gedragsaandeel waartoe het ene subject een ànder subject resp. zichzelf probeert te bewegen. Dat lijkt Borgmann helemaal niet te overwegen. Dat vind ik dan de voornaamste reden dat hij moet verzuchten dat

a complete and consistent account of the structure of language has been an unreachable and even receding goal.[p. 63]

Desondanks houdt hij – vast aan –

the hope that at bottom the structure of language and the structure of reality will be seen to coincide, the coincidence providing the tightest possible bonds between signs and things.[p. 63]

Hoewel wat Borgmann kent als

[i]nformation theory has never been able to uncover or forge this link[, m]odern information technology, however, has succeeded in devising a kind of equivalence between information and reality.[pp. 63-64]

Daarmee ontwijkt hij antwoord op de structuurvraag en suggereer hij zijn idee van technologische informatie, ofwel informatie-als-werkelijkheid. Voor een omvattender theorie oriënteer ik mij volgens het tekenbegrip van Charles S. Peirce. Over “link” gesproken, Peirce beschouwt een teken als bemiddelend tussen object en interpretant, met wat hij grond noemt als differentiële factor. Zijn schema van semiosis met drie-plus-één elementen heb ik, zie [Semiosis & Sign Exchange, design for subjective situationism](#), uitgebreid tot een negenledige metastructuur, de enneade. Daarin verschijnen Peirce’s drie elementen als evenzovele dimensies/momenten met elk drie elementen. Ervan uitgaande (!) dat elk teken een verzoek tot inschikkelijkheid is, veronderstel ik dat de (deel)structuren van de resp. dimensies/momenten met elkaar corresponderen.

Als tekens middelen zijn, ja, logisch dat

[t]he meaning they convey direct us beyond themselves[. p. 85]

Een teken is echter niet primair een, zeg maar, kenmiddel, maar een middel voor afstemming van gedragsaandelen. Uit de gedragsmatige opgave volgt pas o.a. welke kennis ervoor nodig is. Dat verschilt van situatie tot situatie. Dus,

[c]ontingency [...] is inherently meaningful and so,

vervolgt Borgmann,

makes significant information possible.[p. 105]

Maar hoe? Daarvoor correspondeert context als onlosmakelijk onderdeel van een teken met wat een subject – daardoor – volgens een motief ... kent als relevante situatie-in-de-werkelijkheid. Borgmann worstelt volgens zijn besef dat

[t]he content or weight or significance of information depends not only on the nature of the things that signs are about, but also on the context of things and the intelligence of the recipient of the information.[p. 138]

Er ontstaat pas structurele duidelijkheid door, als het ware omgekeerd, een teken principieel als middel voor afstemming van gedragsaandelen te beschouwen. In een teken moet daarom ook en vooral de beoogde “recipient” tot uitdrukking komen inclusief de “intelligence” die de verzoeker bij de geadresseerde veronderstelt gelet op haar/zijn verlangde gedragsaandeel. Daarvoor is tevens context onlosmakelijk onderdeel van het teken in kwestie. Veel context is, nota bene, encenering. Naarmate de mogelijkheid van – gebruik van – eh, natuurlijke omstandigheden beperkter is, moet, eh, kunstmatiger in contextualisering worden voorzien. Omdat Borgmann context ... kennelijk niet als onlosmakelijk onderdeel van informatie opvat, erkent hij nog dat

Boolean algebra [...] has a plausible claim to representing the fundamental and universal alphabet and grammar of information.[p. 166]

Mijn idee is dus dat de enneadische (meta)structuur als logische grondslag alweer dekkender geldt. Hoe dan ook vind ik dat Borgmann mateloos overdrijft, waar hij stelt dat,

[s]emantically, technological information holds the promise that, of properly linked with reality on the input side, the rigor of its algebra will faithfully and process meaning and yield reliable and valuable information on the input side.[p. 166]

Blijkbaar is hij vergeten wat hij eerder, terecht, onder de noemer van contingentie opmerkt. Verderop merkt hij overigens nog wel op dat

[i]n general Boolean algebra does not represent the characteristic structures of the edifices of reality[, p. 197]

maar nadere structuurideeën blijven ontbreken. De ene situatie is de andere ...niet. Ik vind het als technocratisch despotisme klinken, dat Borgmann meent dat

in the hands of experts, technological information promises to render reality not just perspicuous or surveyable but altogether transparent. Transparency seems to be the perfection of information about reality.[p. 168]

Hij schreef dat vóór de opkomst van zgn sociale-mediabedrijven die inderdaad winstgevend monopoliseren volgens het geloof dat

[t]he genius of information technology consists in making information pliable by digitizing it, making it abundantly available by collecting and storing astronomical amounts of it, and putting it at our disposal through powerful processing and display devices.[pp. 170-171]

(Ook) daar gaat toch iets mis ... Borgmann trekt uit zijn oppervlakkige opvatting dat door technologische ontwikkelingen

the structure of the sign is as detailed as the structure of the thing the signs refers to [p. 181]

m.i. abusievelijk de conclusie dat

in one sense we have realized the ancient dream of discovering the structure that a sign and a thing, a piece of information and a region of reality, have in common. The sign equals the thing, information has virtually become reality[, p. 181 i.e.,] offered as something that rivals and replaces reality.[p. 182]

Nee, wat als teken geldt, is en blijft een verzoek tot inschikkelijkheid. Van een, zeg maar, oorspronkelijk teken kan een, zeg ook maar, verslag gemaakt worden. Op zijn beurt kan dat verslag dan – als onderdeel van – een teken dienen, enzovoort. In die

... zin is ook de allereerste markering virtueel. Borgmann extrapoleert vanuit simplistische aannames. Zo stelt hij dat,

[a]t the limit, virtual reality takes up with the contingency of the world by avoiding it altogether[, i.e.,] liberat[ing] us from actual reality.[p.183]

Daar trapt, ik geef maar een voorbeeld, een schuldeiser niet in. Ik bestrijd dat,

where information becomes virtual reality, new dimensions need to be traced, and new terms have to be found.[p. 183]

Als begrip werkt virtuele werkelijkheid nodeloos verwarrend. Er bestaat geen hybride categorie als overlapping van werkelijkheid en informatie. Waarin een subject verkeert, is werkelijkheid. Z/hij interpreteert via tekens en

the standpoint of our body remains the inescapable pivot.[p. 190]

Zoals gezegd, is de ene situatie niet de andere. Vergeleken met een vroegere situatie kan een huidige situatie allerlei andere middelen omvatten. Het blijft echter een situatie als onderdeel van omvattend veronderstelde werkelijkheid. Onder de noemer van semiosis geeft Peirce de aanzet voor drieledig onderscheid van relevante dimensies. Met uitbreiding van zijn triade-plus-grond tot een enneade zijn er uiteraard enkele termen bijgekomen.

Wat Borgmann ... werkelijk meent, vind ik intussen maar moeilijk te achterhalen. Want hij wijst ook op

[t]he curse of overly simply assumptions and [i]mpossibly strong claims haunt[ing] work in virtual reality[. p. 198]

Dat virtueel in tegenspraak met werkelijk is, ontgaat hem echter. Hij kiest al meteen een doodlopend spoor met de, tja, simpele veronderstelling dat

[i]n a world of natural information, signs are spaced and timed to refer to particular things.[p. 203]

Nee, èlk teken is een verzoek tot inschikkelijkheid met veronderstelde verhouding van dien. Als werkelijk telt gedrag, met tekens als middel voor afstemming van hun resp. aandelen. Met zgn culturele resp. technologische informatie in, vooruit, lagen toegevoegd lijkt Borgmann daarentegen afschaffing van werkelijkheid te voorspellen:

Based on information technology, our omniscience and omnipotence have achieved such transparency and control of information that there are no things any more to be discovered beyond the signs.[p. 218]

Moet ik me soms gerustgesteld voelen, omdat hij vermeld dat

[t]here is no danger that technological information might entirely displace natural or cultural information[? p. 219]

Gehecht aan zijn nadere indeling oppert Borgmann dat

[a]djusting the kinds of information to one another and balancing information and reality cannot possibly a return to earlier conditions.[p. 220]

Herstel van eerdere verhoudingen is inderdaad zelfs onmogelijk. Maar wat dan wèl? Houvast ontdek ik niet in de bewering dat

[w]ithin the postmodern lightness of being [...] the moral instruction of reality can restore its material force and with it our fundamental welfare – the full engagement of human capacities.[p. 220]

Ik houd het op, moeilijk genoeg, bevordering van emancipatie. Dat betreft dus alweer evenwichtiger verhoudingen en vergt een daarop ... afgestemd informatiebegrip.

91.17

Erik Swart duidt Johan Rudolf Thorbecke (1798-1872) als **De scheppende kracht van de natie** (Van Gennep, 2007). De bloemlezing met die titel biedt een inleiding tot Thorbecke's

politieke denkwereld [...] met teksten [...] primair ontleend aan d[i]e[ns] vele losse aantekeningen[. p. 11]

Veel van Thorbecke's opvattingen acht ik onverminderd actueel in de zin dat hij maatschappelijke thema's aangeeft die politieke overwegingen blijven verdienen. Zoals Thorbecke beseft, hebben omstandigheden sterke invloed op mede daardoor veranderende uitkomst. Vergeleken met, en wat hier verder als citaten volgen zijn – Swarts bewerkingen van – Thorbecke's teksten,

een vroeger tijdvak [...] hebben [wij] een andere, eigen taak.[p. 17 V]eranderingen kunnen wij leiden [...] in zoverre wij zelfs schakels zijn[. p. 18]

Subjectief situationisme, dus. Veranderkundig, met eveneens een moderne term, onderscheidt Thorbecke ruwweg

tweeërlei beweging[. p 17]

Zeg maar de ene soort is van korte, de andere van lange duur en

[h]et komt er [...] op aan, de een niet met de ander te verwarren.[p. 17]

Het is uiteraard wèl zo, dat uitstel van langdurige verandering zo'n verandering nòg langer laat duren, ook al omdat verandering daardoor nòg ingewikkelder e.d. raakt. Thorbecke waarschuwt voor

ontijdige vernieuwingen[, p. 18]

maar, over politiek gesproken, wat volgens de één kan resp. moet wachten, wil de ànder juist met spoed ondernemen. Zeker,

[m]en schept feiten niet als denkbeelden[, p. 18]

zoals blijkbaar nogal wat bestuurders abusievelijk blijven ... denken. Klopt,

[z]odra het op handelen aankomt, is de eerste vraag: zijn de voorwaarden aanwezig? Is hetgeen men zich voorstelt mogelijk?[p. 18]

Het scheppen van nodige en voldoende voorwaarden moet daarom gelden als ònlosmakelijk onderdeel van de beoogde verandering. Die vraag verdient herhaling. Want zijn dáárvoor "de voorwaarden aanwezig"? Enzovoort, totdat duidelijk is wat er alvast hier en nu kan/moet gebeuren. Opbouwende samenhang door-de-tijd-heen vereist dat

beginselen goed gedacht [zijn. p. 19]

Dat moet tèlkens zo zijn. Dus ook – en vooral – zoiets als koers kan/moet 'onderweg' eventueel gewijzigd worden. Daarbij, wederom mee eens, behoort

elke bevoegdheid of daad van regering uitsluitend algemene zaak, niet bijzondere zaak van de bestuurder [p. 27]

te zijn met

[o]penbaarheid [al]s steeds de schrik van alle slechte, de steun van alle goede regering.[p. 27]

Wat laat Thorbecke als algemeen gelden?

Uitsluitend dat belang, dat allen gezamenlijk, dat de staat in zijn geheel betreft; of rekent men ook onder algemeen belang het waarborgen van de rechten en vrijheden van bijzondere ingezetenen?[p. 31]

Thorbecke

geloof[t] het laatste[. p. 27]

Daaruit volgt

dat in de bevordering van het algemeen belang de krachtigste waarborg voor de vrijheid en ontwikkeling der bijzondere belangen wordt verworden[. p. 27]

en omgekeerd. Aldus omvat het zgn algemeen belang ontwikkeling van – dynamiek van – samenhang-van-verschillen, ofwel negatief uitgedrukt:

Uitsluiting van anderen is uitsluiting van eigen werkzaamheid, beweging en ontwikkeling.[p. 89]

Voorwaardelijk vergt pluriformiteit o.a. passende facilitering van informatieverkeer. Tja, Metapatroon. Dat schiet echter niet op met bestuurders die

tegen verandering van een bestaande toestand en van [hun] daaraan verknochte belangen op[zien]; zij wantrouwen de nieuwigheid, die zij niet weten te formeren [p. 33]

resp. beheersen. Terecht merkt Thorbecke op dat

[d]e meeste mensen [...] genegen, en ook wel genoodzaakt [zijn], om de omstandigheden waarin zij leven, aan te nemen gelijk zij zijn en zich daarnaar te schikken[. p. 76]

Daarop mag juist een bestuurder zich echter niet op beroepen gelet op zorg voor, nota bene, verhoudingen. Een bestuurder moet toch minstens – kunnen – erkennen dat voor verschillende mensen (lees ook: subjecten) inclusief (!) haar-/hemzèlf vaak verschillende omstandigheden (lees ook: situaties) gelden èn dat èlk mens aan wisselende omstandigheden onderhevig is resp. bijdraagt aan haar/wisselende omstandigheden. Wie dat weigert te begrijpen, wil het domweg niet.

91.18

Met de ondertitel van **Der Ego-Tunnel** (Piper, editie 2014, oorspronkelijk 2009) belooft Thomas Metzinger

eine neue Philosophie des Selbst: Von der Hirnforschung zur Bewusstseinsethik.

Maar ook Metzinger voorziet m.i. niet in, zoals hij inleidend erkent,

[w]as [...] am dringendsten fehlt[. d.h.] ein allererstes Gesamtbild – also der übergeordnete, allgemeinere Bezugsrahmen[. p. 15]

Mijn indruk is dat ook hij de vergissing blijft maken om het daarvoor te zoeken in, eh, iets uniforms resp. uniformerends van de eerste orde. Dat houdt verschillen echter onverklaarbaar, problematisch, enzovoort. Mijn voorstel betreft daarom uniformiteit van de, vooruit, tweede orde. Ofwel, er is weliswaar zoiets als enkelvoudige grondslag denkbaar, maar die moet zelfs opzettelijk berekend zijn op – open dynamiek van – meervoud. Dat telt als een zgn paradigmawissel die, althans voor zover ik zijn voorstel(ing) begrijp, dus ook Metzinger kennelijk nog niet beseft, laat

staan benut. Uitgaande van een organisme, ik noem dat een subject, beschikt zo'n organisme volgens hem over een

phänomenale[s] Selbstmodell [...] – das bewusste Modell des Organismus als Ganzen, welches vom Gehirn aktiviert wird. [...] Der Inhalt des PSM ist das Ego.[p. 20]

Zou het? Tegen de aanduiding als model heb ik geen bezwaar. Een subject 'kent' echter geen model van zichzelf als geheel. Als differentiële factor geldt telkens een situatie. Metzinger wijst algemener op tijdgebonden verschillen:

Das Ego ist[...] lediglich der Inhalt unseres PSM zu einem bestimmten Zeitpunkt, in genau diesem Augenblick[. p. 25]

Maar waarin/-uit verschilt het ene ogenblik voor een subject van het andere? Verder op merkt Metzinger op dat

eines des wesentlichen Merkmale von Bewusstsein [...] darin [besteht], dass es uns auf eine ganz neue Weise in dieser Welt situiert.[p. 38]

De ene is inderdaad de andere situatie niet, enzovoort. Zo beschouwd is er helemaal geen

Problem der Integration der Bewusstseinsinhalten[. p. 50]

Een subject benut cyclisch allerlei partiële (!) modellen, variërend voor het opdoen van situationele ervaring tot het – daarmee – opstellen van een plan voor het voortbrengen van situationeel passend gedragsaandeel. Ofwel, de modellencyclus dient subjectief aandeel aan situationeel gedrag. Klopt,

[d]as phänomenale Erleben von Meinigkeit und das phänomenale Erleben von Agentivität sind [...] eng miteinander verbunden,[p. 178]

met gedragsoriëntatie voorop. Hoewel een subject een model heeft, betreft een model aldus de betrekking van (!) 'eigen' subject en 'andere' situatie. Dat verklaart prompt wat Metzinger vindt dat

von entschiedener Bedeutung [ist] zu verstehen,[p. 243]

te weten

wie unsere Gehirne nicht nur die Innenperspektive des Ego-Tunnels repräsentieren, sondern auch eine Welt, die [...] vielfältige Perspektiven enthält.[p. 243]

Wat Metzinger de ego-tunnel noemt, telt immers principieel niet een enkelvoudige subjectgerichtheid, maar – dynamiek van – meervoudige subjectief-situationele perspectieven. En van die 'modellen' is het subject in kwestie zich zeker niet allemaal resp. volledig bewust. In mijn enneadische uitbreiding van het triadische ... model dat Charles S. Peirce van semiosis schetst, druk ik dat uit met een optische analogie voor de driedigheid van interpretant. Motief verkeert 'achter' focus; eventueel bewustzijn is voorbehouden aan begrip er 'voor.' Daarentegen gelooft Metzinger – tevens? – in doorzichtigheid door-de-situaties-heen met integraal getrouwe afbeelding als doel. Want voor hem is

das tiefere, ganzheitliche Ichgefühl [...] eine Form von bewusstem repräsentationalem Inhalt[. p. 23]

Terwijl ik als differentiële factor de – veranderende – combinatie van subject en situatie veronderstel, houdt Metzinger vast aan subjectieve continuïteit onder de noemer van bewustzijn, vandaar

eine zentrale Metapher für das bewusste Leben: den »Ego-Tunnel«.

Kennelijk van subject tot subject verschillend,

[gleich b]ewusstes Leben [...] einem Tunnel.[p. 23] Bewusste Erlebnisse sind komplette mentale Modelle in dem repräsentationalen Raum, der sich durch das gigantische neuronale Netzwerk in unseren Köpfen öffnet – und weil dieser Raum durch eine Person erzeugt wird, die ein Gedächtnis besitzt und sich in der Zeit vorwärtsbewegt, ist er gleichzeitig ein Tunnel.[p. 44]

Ik neem als nadere maat voor zo'n tunnel(sectie) dus – telkens – de samenloop van subject en situatie. Elke samenloop is uniek en

demonstriert uns die Flüssigkeit des subjektiven Erlebens, seine Einzigartigkeit, das unersetzliche Wesen des einzelnen Moments der Aufmerksamkeit.[pp. 83-84]

Gelet op de variëteit van – achtereenvolgende – situaties valt er, hmm, inhoudelijk geen continu onveranderlijk subject aan te wijzen. Er is 'in' wezen niets. Daarom kan subjectcontinuïteit door-de-situaties-heen formeel slechts gedragsmatig leeg worden aangeduid, voilà nul-identiteit:

Im Prinzip können wir objektive Identitätskriterien finden, irgendeine mathematische Eigenschaft, etwas, das gleich bleibt in unserer Beschreibung, die d[ie] Erlebnis[se] verknüpft.[p. 86]

Op dat concrete samenhangsbeginsel kan ook Metzinger niet komen, omdat hij het subject – en hetzelfde geldt ruimer voor object – niet onlosmakelijk betrekkelijk opvat.

Zonder de kwalificatie van bewustzijn ben ik het eens met Metzingers bewering, denk aan mijn idee van een subjectief-situationeel gedreven/gerichte modellencyclus, dat

der kontinuierlich ablaufende Vorgang des bewussten Erlebens weniger ein Abbild der Wirklichkeit [ist] als vielmehr ein Tunnel **durch** die Wirklichkeit.[p. 23]

Zelfs primair is daarom

[d]as Ego [...] ein Werkzeug zur Planung und Kontrolle unseres Verhaltens [...] Jedes Mal, wenn der Organismus dieses Werkzeug benötigt, aktiviert das Gehirn ein PSM[, p. 25]

maar het model, herstel, de modellencyclus in kwestie acht ik principieel selectief in subjectief-situationele zin. En de ene gedragscyclus inclusief modellencyclus gaat over in de andere, enzovoort. Daar zit volgens mij geen pauze tussen (waarvoor de aanname van bewustzijn moet worden verlaten).

Terecht wijst Metzinger op het belang van evolutionaire duiding. Ik ben het echter ook met hem oneens, dat

[d]as Ego und der Tunnel [...] in der natürliche Evolution entstandene repräsentationale Phänomene [sind, p. 25]

althans, cognitief vermogen dient niet primair werkelijkheidsafbeelding, maar situationeel passend gedragsaandeel. Daarvoor bieden modellen o.a. zgn afbeeldingen, zowel 'van' verleden als toekomst. Volgens Metzinger

[ist d]as bewusste Gehirn [...] eine biologische Maschine – ein Wirklichkeitsgenerator, der vorgibt, uns zu sagen, was existiert und was nicht existiert.[p. 40]

Nee, wèl 'zegt' zijn cognitief vermogen een subject wat het moet doen, en hoe, en wanneer. Daarvoor houdt dat vermogen o.a. rekening met wat er situationeel ervaren zoal ... bestaat:

Ego-Tunnel entwickeln sich in einer sozialen Umgebung[. p. 242]

Ondanks besef van evolutionaire ontwikkeling legt Metzinger geen nadruk op gedragsprimaat, en zo ontgaat hem voor een bruikbare grondslag ook erkenning van het betrekingskarakter. Hij raakt vlot en nogal rommelig gevangen in speculatieve kringetjes. Tja, wie niet? Maar waar hij ruwweg

eine stehende Kontextschleife [p. 56]

suggereert, bied ik met het metamodel van dia-enneadische dynamiek toch alweer meer houvast met context als één van negen elementen. Ik heb Metapatroon als stelsmatig praktisch bruikbare modelleermethode ermee van deugdelijke grondslag voorzien.

In een eerdere – welke? – aantekening heb ik bewustzijn met frustratie geassocieerd. Ofwel, mislukking wekt extra aandacht, enzovoort. Een vergelijkbare opvatting lijkt Metzinger erop na te houden, te weten

dass die Essenz der Bewusstseins darin liegt, dass es den **Raum attentionaler Agentivität** öffnet[. p. 74]

Dat acht ik overigens strijdig met wat hij verder – al dan niet – voor bewustzijn resp. ego houdt. Dat is

das Selbstmodell, eine integrierte Repräsentation des Organismus als einer Ganzheit[. p. 124]

Ik spreek dus hoogstens secundair van afbeelding, maar goed,

[d]iese Repräsentation ist nichts Starres, sondern ein ständig ablaufender Vorgang: Sie ist flexibel, kann ständig aktualisiert werden[. p. 124]

Ja,

sie erlaubt uns, vorübergehend Teile der Welt zu besitzen,[p. 124]

maar, nee, dat gebeurt m.i. niet

indem wir diese in unsere Selbstrepräsentation einbetten.[p. 124]

De modellen van een subject zijn gedragsmatig gericht en als zodanig (!) inherent betrekkelijk. Ze vormen aldus géén onderdeel van zoiets als overkoepelend subjectmodel met ook volgens Metzinger veranderlijkheid van dien. Hoogstens kan een modelsubject aan een model van een subjectief-situationele samenloop worden ontleend, maar vanwege hun feitelijke onlosmakelijkheid is het een illusie om van zulke, eh, fenomenologische reductie enig begrip van zoiets als – een? – wezen van het subject of, algemener, object in kwestie te verwachten. Consequent laat zich daarentegen slechts een on- resp. nul-wezen opstellen. Hoe dan ook

[sind] Erste-Person-Perspektive überhaupt nicht einfach so im Gehirn entstanden [...], sondern [...] durch den sozialen Zusammenhang ermöglicht[. p 243]

Metzingers desondanks volgehouden

Selbstmodell-Theorie der Subjektivität [p. 130]

hangt m.i. ten onrechte nog op een begrip van een vol annex wezenlijk zelf. Ik stel, kwalitatief anders door expliciet differentiële grondslag, een situatietheorie van

subjectiviteit voor. Enig besef van zulke betrekkelijkheid toont Metzinger wel degelijk. Hij stelt dat

[d]er Organismus [...] das Potential [besitzt], gleichzeitig auf die Welt und auf sich selbst gerichtet zu sein.[p. 158]

Desondanks herhaalt hij, dat

[d]ie Entstehung des Ego-Tunnels in der Evolution [...] eine wesentlich wirksamere Art und Weise [schuf], den eigenen Körper zu kontrollieren.[p. 161]

Het ... object van – poging tot – beheersing door subjectief gedragsaandeel is tēlkens de verhouding van subject met situatie. Daardoor verandert zowel subject als situatie, enzovoort.

Oppervlakkig komt ook op mij over dat Metzinger beweert,

dass sie Informationsverarbeitung, die im menschlichen Gehirn stattfindet, noch nicht einmal eine regelgeleitete Art von Verarbeitung ist.[p. 202]

Hij voegt eraan toe:

Denken [...] folgt auch nicht den natürlichen Regeln des logischen Schließens[. p. 202]

Maar als de regels van logica ... natuurlijk zijn, zouden juist hersenen eraan moeten gehoorzamen. Mijn idee is dat ook – en vooral? – hersenen zoiets als regelmatig gedragsaandeel vertonen, maar dat ‘we’ nog steeds geen flauw idee van dergelijke regels hebben. Ik heb er trouwens weleens een zeer ruwe gooi naar gedaan, zie [Semiotic connectionism in artificial intelligence](#).

Mijn stelling dat èlk teken een verzoek tot inschikkelijkheid is, herken ik enigszins in Metzingers bewering dat

[a]lles, was wir wahrnehmen, [...] automatisch auch als Faktor in einer möglichen Wechselwirkung zwischen uns selbst und der Welt dargestellt [wird].[p. 246]

Uitvoering beschrijft Metzinger voorts zgn spiegelneuronen. Hun bestaan wordt verondersteld als verklaring ervan dat

[w]ir [...] ständig die von uns beobachteten körperlichen Verhaltensweisen anderer mit unserem eigenem inneren Motorvokabular ab[gleichen].[p. 247]

Ik verklaar dat zonder dergelijke neuronen. Gedrag-als-waargenomen is eveneens een teken, maw voor de waarnemer als zodanig een verzoek tot inschikkelijkheid. Daarop volgt een gedragsaandeel overeenkomstig, in eneadische termen, zijn ‘eigen’ motivationele begrip. Daar zijn helemaal geen gespecialiseerde neuronen voor nodig. De volledige hersenen zijn ‘ingesteld’ op subjectief-situationele gedragsaandelen inclusief voorbereiding van het eventueel – benutten door – ‘spiegelen’ van gedrag van een ànder subject.

91.19

Voorlopig beperk ik me met **Vernunft und Technik: Die Dialektik der Erscheinung bei Edmund Husserl** (Karl Alber, 1976) tot het eerste hoofdstuk ervan. Begrijp ik wat Severin Müller (1942-2023) om te beginnen beweert? In elk geval valt mij op dat Husserl (1859-1938) – of is het vooral Müller die dat als voortzetting doet? – met zoveel woorden nadrukkelijk (!) de, zeg maar, grondslag overweegt die ik subjectief situationisme noem. Hoera. Daadwerkelijke keuze ervoor kan ik bij hem resp. hen echter niet herkennen. Helaas. Mijn verklaring voor ontbrekende afronding is dat zij weliswaar beseffen dat – zoiets als – wezen van – zoiets als – een andere orde moet

worden verondersteld dan gangbaar – geraakt – is, maar er niet in slagen er een stelselmatig wèl passend begrip voor te ontwerpen. Toegegeven, het begrip dat ik ervan/-voor bedacht is nogal ònlogisch door wezen als iets ònwezenlijks aan te nemen. Daarmee zijn ‘we’ overigens voor een consistent getallenstelsel allang zó vertrouwd, dat het moeilijk is erbij stil te staan dat het stelsel ‘draait’ om nul als getal dat géén getal is. Achteraf herkenbaar als min of meer vergelijkbaar veronderstel ik dat ‘een’ iets in verschillende situaties dienovereenkomstig verschillende gedragingen resp. eigenschappen ... vertoont, dwz verschillende verschijnselen ... is. Er ... bestaan géén ònveranderlijke gedragingen/eigenschappen als het ware door-de-situaties-heen. Een dèrgelijk zgn wezen ‘heeft’ een iets dus niet, maar zijn verschillende situationele gedrags-/eigenschapsvormen ten spijt ‘willen’ we er tevens continuïteit aan – kunnen – toekennen. Als we ons daarvoor kennelijk niet op ònveranderlijke gedragingen kunnen beroepen, komt daarvoor slechts afwezigheid-van- gedrag in aanmerking. Daarom veronderstel ik dat – een – iets een nul-identiteit heeft. Hoewel hij via wiskunde filosoof is geworden, lijkt ook Husserl dus nog niet op dat idee te zijn gekomen. Zonder zo’n doorbraak blijven verschillende veronderstellingen onvermijdelijk door elkaar heen lopen. Er valt praktisch verantwoord nog steeds niets mee te beginnen.

Wat staat er wèl zoal in het hoofdstuk **Kritik und Krise: Originäre**

Selbstgegebenheit und technische Welt (pp. 19-60)? Müller schrijft aan Husserl (1859-1938) als zgn fenomenologische veronderstelling toe dat wat daarmee

zum Vorschein komm[t] und zur Erscheinung gebracht w[i]rd [...], [...] so selbstverständlich wie unausdrücklich in ‚Gegebenheit‘ [...] ausgesagt [ist]. [p. 19]

Dat is inderdaad de bedoeling met een veronderstelling, te weten om e.e.a. vèrder als vanzelfsprekend te laten gelden. Maar wijst Müller niet meteen op een ... tegenspraak? Want als een verschijnsel als gegeven tot ... uitdrukking komt, hoe rijmt zich dat met “unausdrücklich”? Juist volgens mijn ... veronderstelling van subjectief situationisme vind ik volstrekt duidelijk wat Müller iets verderop opmerkt, dus, ja,

[w]as ‚Gegebenheit‘ im Einzelnen besagt, kann nur aus dem jeweiligen Kontext und aus ihren Konnotationen entschlüsselt werden.[p. 19]

Müller, wat daarom ook voor Husserl lijkt te gelden, mist als voorwaarde voor eenduidigheid echter nog dat situatie als onlosmakelijk ònderdeel (!) van een verschijnsel opgevat moet worden, met ob- resp. subject als ‘ander’ onderdeel. Een verschijnsel is, nou ja, dat meen ik, gedrag volgens hun samenloop. Een eenduidig interpreteerbaar teken omvat m.i. daarom niet slechts ob-/subjectaanduiding, maar netzo ònlosmakelijk eveneens context (en een interpretatie ònlosmakelijk motief; Husserl heeft het over intentie). Principieel drie- ipv tweeledig onderscheid ontleen ik aan het triadische schema dat Charles S. Peirce (1839-1914) van semiosis schetst. Dat heb ik tot een semiotische enneade uitgebreid, waarmee formeel onderscheid ook nader/verder valt te maken zoals tussen situatie, context en motief. Wat Peirce als – drie – elementen aangeeft, veronderstel ik met de enneade als evenzovele – èlk drieledige – dimensies/momenten. Dus – ook – een teken (lees: informatie) is drieledig gestructureerd en pas door zulke expliciete structurering kan informatie passend ... gevormd zijn voor nodig en voldoende borging van eenduidige interpreteerbaarheid op allang reële (stelsel)schaal van digitaal gefaciliteerd informatieverkeer.

Hoewel ook Müller dergelijke verschijnsel- annex teken- en interpretatiestructuur nog ontgaat, heeft hij besef van fundamentele variëteit. Dat komt tot ... uitdrukking onder de noemer van – problematisering van – oorspronkelijk zelfgegeven. Ik kan niet ontdekken, of hij er iets anders onder is gaan verstaan dan Husserl. Volgens zijn aanvankelijke idee van fenomenologie, zo begrijp ik dat althans, gelooft Husserl dat zoiets als onbevangen aanschouwing van aldus ervaren verschijnselen leidt tot kennis van het wezen. Waarvan? Ik zeg maar even, van dingen. Daar lijkt Husserl later over zijn gaan twijfelen, terecht, wat mij betreft (zie ook [Onvooringenomenheid is geen optie](#)). Ik heb de indruk dat Müller nog weer verder van dat idee afwijkt, maar vooral Husserls ideeën als kritiek wil benadrukken en daarom zijn kritiek op die ... kritiek niet ... benadrukt. Of? Müller lijkt op z'n minst onzeker over wat Husserl bedoelt. Hij, Müller, dus, geeft aan

[d]aß das Thema originärer Selbstgegebenheit in prinzipiell maßstäblicher und damit in kritischer Funktion zu stehen scheint[. p. 21]

Is dat wat Müller ervan maakt? En is het dan ook meer zijn thema dat

dem Horizontproblem der Phänomenalität dann eine eigene Schärfe [gibt], wird nach dem phänomenologischen Stellenwert solcher Kritik als Kritik gefragt[? p. 21]

Uiteindelijk, zo lijkt Müller de gewijzigde opvatting van Husserl te duiden,

wird Husserl den Prozeß solcher Kritik als Konstitutivum von Phänomenologie als Philosophie bestimmen[. p. 21]

Zulke kritiek hebben Husserl en hijzelf blijkbaar o.a. op – de verhouding tussen – verstand (lees: cognitief vermogen) en techniek:

Der diagnostische Befund ist der Aufweis einer fundamentalen Krise[p. 21]

In elke geval in hoofdstuk 1 van **Vernunft und Technik** komt Müller echter niet toe aan praktische oplossingen voor concrete problemen. Vooruit,

[s]o muß die phänomenologische Krisendiagnose ebenso sehr als Krisentherapie gedacht werden[. p. 22]

Een deugdelijke diagnose is weliswaar onmisbaar, maar hoogstens onderdeel van werkzame therapie. Intussen is allereerst die kritiek

in der Leitbahn des Problems originärer Selbstgegebenheit [p. 22]

wellicht nog terechter dan ooit. Maar wat dan? Zolang deugdelijke veronderstellingen ontbreken voor omgang met dynamiek van variëteit en veronderstellingen een kwestie van filosofie zijn,

[ist die] Krise des modernen Lebens überhaupt [...] im Letzten eine Krise der Philosophie selbst.[p. 22]

Volgens Husserl, althans zoals Müller aangeeft, gaat het mis door de – valse – veronderstelling dat een enkele wetenschap(sdiscipline) algemeen geldig kan zijn en

die Mathematik [nimmt] den Rang der gesuchten Universalwissenschaft ein.[p. 24]

Wat begint als een middel raakt gevestigd als het doel. Kortom,

die Gegenstände dieser Universalwissenschaft [werden] der Seinsart ihrer Verfahrenswesen angeglichen [...].[p. 24]

Ik zou zeggen dat dat minder aan wiskunde ligt dan aan de misvatting dat beheersing enkelvoudige orde vergt. Zulke vernauwing is van alle tijden. Ontkenning

van verhoudingen dient handhaving, uitbreiding van heersende ... verhouding. Instrumenteel daarvoor is thans – vooral – digitalisering. Terwijl Husserl, hier dus steeds volgens Müller,

[d]ie mathematisch-naturwissenschaftlichen Erschließungsweisen von Realität [p. 24]

aanwijst als hegemoniserende factor, verschijnt vertekening door simplistische veronderstelling is wisselende gedaanten, nu dus in die van digitalisering. Er is altijd, inderdaad, filosofie, een veronderstelling, herstel, illusie van nogal statische objectiviteit debet aan, zeg ook maar

die Negation einer [...] Pluralität gleichursprünglicher Wirklichkeitsverfassungen[, p. 25]

waardoor

das Anvisierte als dem methodischen Zugriff Anverwandelter enthüllt wird. Die scheinbar nachzeichnende Repräsentation jener Verfahrensweisen ist aufbereitende Präsentation, welche tendenziell auf das Ganze der Wirklichkeit zielt.[p. 24]

Met de enneade als grondslag biedt Metapatroon daarentegen een, zeg maar, open methode voor beschrijving van samenhangende (gedrags)verschillen. De situationele gedragsgerichtheid helpt om thans tevens met digitalisering

die anwachsende Distanzierung von ihren anfänglichen Orientierungsfeld [p. 25]

te vermijden. Husserl beoordeelt het wiskundig-objectiverende perspectief als ènkeldimensionaal en associeert die ene dimensie met techniek die als zodanig leidt tot beperkt – gebruik van – verstand. Omgekeerd, dus

[muß d]ie Genesis der Krise [...] notwendig begriffen werden als Verhinderung der Vernunft, als Verhinderung ihres Aufganges zu unverminderter Ganzheit.[p. 50]

Dat risico kan, bijvoorbeeld, een religieuze insteek toch ook hebben? Klopt, dus eveneens digitalisering op z'n enkel- resp. eendimensionaals

ist (als dessen ‚Folgewirklichkeit‘) in seiner faktisch-produzierten, gegenständlich-wirklichen Maschinalität zu jener Grundwirklichkeit selbst geworden. Instrumentell und faktisch rückt die produzierende und produzierte [...] Realität in den Rang ihrer philosophisch gedachten Voraussetzungen ein, stellt deren ausgearbeitete Präsenz dar.[pp. 41-42]

Wat mij betreft geldt er echter ook een wiskunde resp. logica tot en met – juist! – digitale techniek volgens/voor subject situationisme met Metapatroon als (ontwerp)methode. Principiëler acht ik daarom de ontkenning van meervoud door doorgetrokken enkelvoud die leidt tot averechtse

Grenzüberschreitung der [...] Verfahrensweisen[. ...] So tritt, was als [...] Form eine partikuläre Bestimmung von Realität überhaupt war, insgesamt an deren Stelle.[p. 26]

Mis, nota bene

an deren Ort also im Ganzen, somit an dieses Ganzes selbst. [...] Die auf einen Aspekt ihrer selbst zurückgeführte Realität wird unter diesen subsummiert, das anfänglich Partiale zu einem scheinbaren Ganzen totalisiert.[p. 26] Der Vorgang der Allausbreitung [...] verkehrt [eine] anfänglich begrenzte Erschließungsintention von Wirklichkeit in einen Prozeß umgreifend-verbergender Subsummierung von Wirklichkeit im Ganzen. [...] D]as Gegründete [wendet] sich auf seinen Ursprung zurück, indem es selbst an dessen Stelle tritt[, p. 28] als Vorgang eines zerbrechenden Verhältnisses der Verwiesenheit eines Partialen auf sein Ganzes.[p. 29] Die Totalisierungsbewegung [...] manifestiert sich als Herausarbeitung einer [...]

Seinsart zur einzigen und alleingültigen. Dieser Folge einer ausschließlichen Anwendung einer Erschließungsweise korreliert die Einarbeitung aller übrigen Seinsverfassungen in die einzige.[p. 32]

Maar hoe valt

originäre Selbstgegebenheit

te rijmen, zeker als Husserl er wezen onder verstaat, met

pluralen Realitätsverfassungen[? p. 30]

Een ... veelbetekenend citaat van Husserl dat Müller opneemt, luidt – dat Husserl zich afvraagt of –

jedes Ding [...] überhaupt ein solches Eigenwesen [hat]? Oder ist das Ding sozusagen immer auf dem Marsch, ist es gar nicht in dieser reinen Objektivität zu fassen, vielmehr vermöge seiner Beziehung zur Subjektivität prinzipiell nur ein relativ identisches, etwas, das nicht im voraus sein Wesen hat, bzw. hat als ein für allemal erfaßbares, sondern ein offenes Wesen hat, das immer wieder je nach den konstitutiven Umständen der Gegebenheit neue Eigenschaften annehmen kann?[p. 52]

Mijn antwoord op zulke vragen zijn bevestigend: subjectief situationisme. Zoals Müller met inzicht

gewonnen aus einer Durchleuchtung des angezogenen Husserlschen Passus auf mögliche Voraussetzungen und naheliegende Konsequenzen seiner Gedankenführung [p. 55]

in zijn eigen woorden

ein hypothetisches Grundmuster dar[stellt p. 55, ist d]ie Gegebenheit eines Gegebenen [...] unabschließbar. Worin dessen Eigenbedeutsamkeit besteht, kann nicht ein für allemal festgelegt werden. [... Es] zeigt [...] sich in jeder Beziehung nur als ‚relativ Identisches‘. So findet in jeder relatio nicht die endgültig identifizierende und objektivierende Bestimmung des Selbstseins statt, als wäre diese in einer einmaligen Beziehung definitiv leistbar.[pp. 52-53]

(Een) iets heeft ‘zijn’ wezen dus niet in onveranderlijk opzicht, want

[w]as ein Gegebenes in der Fülle seiner Eigenheiten, an ihm selbst ist, darf nicht determiniert, nicht antizipiert werden. Sein Eigenstand ist so offen wie sich verwandelnd.[p. 53]

‘Zijn’ gedragingen- annex eigenschappenvariëteit ‘veroorzaakt’ iets echter niet volstrekt ... zèlf. Anders zou daaruit ‘zijn’ wezen bestaan, nietwaar? De situatie waarin iets verkeert is eveneens differentiële factor en

[d]amit indiziert der Titel ‚Gegebenheit‘ den Prozeß eines Erscheinens[. p. 53]

Is dat soms

die Dialektik der Erscheinung

die Müller in zijn ondertitel aangeeft? Hoe dan ook,

[w]as das Gegebene ist und sein kann, zeigt sich darin, als was und wie es jeweils erscheint, in welcher Beziehung es je gegenwärtig wird – zeigt sich also daraus, was jene Beziehung ist, wie sie vollzogen wird.[p. 53]

Als algemeenste noemer voor relevant verhoudingsbereik geldt situatie. Ja,

[d]ie Verwandlung des Gegebenen [...] bedeutet Verwandlung des Bezugs[, p. 53]

en omgekeerd. Maar, zo beschouwd, wat geldt dan – nog – als

originäre Selbstgegebenheit[?]

Zo'n aanduiding blijft m.i. verlangen opwekken naar een, ik noem het maar even, gevuld begrip. Daarmee heb ik met de aanduiding nul-identiteit opzettelijk (!) afgerekend. Indien kenmerkend voor – een – iets niet ... iets onveranderlijks is, maar daarentegen

die vielfältige Verwandlung in je neuem Bezug, der Pluralität seiner möglichen Erscheinungsweisen[, ...] bedeutet [...] Selbstgegebenheit [...] die bewahrende Ermöglichung des sich je neu Zeigens, des je anderen Erscheinens.[p. 53] Daß Gegebenes originär zum Vorschein kommt, meint daher: Dessen Aufgang ist [...] dessen Beziehungsverwandlung, in der bewahrenden Verbundenheit des Gegebenen mit der Geschichte seiner Erscheinungsweisen und deren offener Zukunft.[p. 54]

Hoe valt daar consistent een omvattende(r) beschrijving van te maken? Met Metapatroon lukt dat door een verschijnsel als samenloop van een iets en een situatie te beschouwen. Tussen zulke situationele deel-ietsen is samenhang gevestigd met de nul-identiteit van het iets in kwestie. Voor/volgens Metapatroon gelden voorts relativiteit en recursiviteit. Daarvan herken ik niets in Müllers weergave dan wel voortzetting van Husserls principiële overwegingen. Ja, als gevolg van hun samenloop veranderen beide samenlopende (f)actoren (en daarom, nogmaals, moet een 'inhoudelijk' begrip van wezen dringend worden verlaten voor – een consistent beeld van – samenhang). Nee, exclusief voorbehouden aan een iets geldt m.i. niet, dat

es [...] Sache des Gegebenen zu sein [scheint], wie es sich jeweils zeigt[. p. 53]

Dat hangt tegelijk af van de situatie in kwestie. Maar uiteraard terecht stelt Müller dat voor een situationeel samenlopend iets telkens opgaat dat

dessen frühere Erscheinung nicht zurückgelassen [wird] im Sinne bloßer Negation, soll ein Gegebenes in dem Erscheinen können, was es ist. Der Hervor- und Aufgang manifestiert sich als Entfaltung wie als Anreicherung und Zugewinn.[p. 53]

Er is volgens Husserl – en/of Müller – oorspronkelijk aan, dat

[o]riginäres Erscheinen [...] die [...] Ermöglichung offener Beziehungsverwandlung [besagt].[p. 54]

Ik zie openheid beperkt door zowel het iets als 'resultaat' van eerder doorgemaakte samenlopen als de situatie waarmee het op enig moment samenloopt. Het is niet anders. Vergeleken met een – iets als – object is een subject uitgerust met cognitief vermogen. Daarmee kan een subject actief gedragsaandeel aan situationele samenloop leveren en zodoende 'zelf' invloed uitoefenen op toekomstig – wellicht – relevante situaties. Tja, hoe 'wij' dat meestal doen, is nogal enkelvoudig, pakt per saldo vaak rampzalig uit.

Als ik openheid opvat als emancipatorisch stem ik graag in met hoe Müller terloops zijn ondertitel toelicht:

Im Ganzen der wechselseitigen Aufgangs, in dessen prozessualer Einheit wie der offenen Bewahrung der Differenzen erscheint das Gegebene – das Phänomen ist die Dialektik seines Erscheinens.[p. 55]

En uitdrukking van dialectiek vergt, zoals ik als grondslag voorstel, van iets een algemeen geldige nul-identiteit en een situationele (deel)identiteit voor elke – verschillende – situatie waarin het verkeert inclusief verkeerd heeft.

91.20

Gemakkelijk leesbaar en begrijpelijk vind ik dan weer **De pater en de filosoof** (Vrijdag, 2018) van Toon Horsten over, zoals hij met de ondertitel aangeeft,

de redding van het Husserl-archief.

Met zijn journalistieke insteek gaat Horsten – dus – niet in op Husserls zgn fenomenologie. Hij ontdekt dat een wat verder familielid van hem, Leo van Breda (1911-1974) die als pater de naam Herman heeft, ooit internationaal is geëerd. Zo gaat hij op onderzoek. Zijn hoofdpersoon Van Breda schetst hij als

een held, een opportunist, een ijdelruit, een regelaar en een ritselaar, een uiteindelijk diepgelovig priester, een netwerker en een academisch manager.[p. 267]

Maar vooral als een cultuurgeschiedenis vind ik zijn verhaal belangwekkend.

91.21

Dat gaat mij dan storen, ik bedoel indien ik er maar niet in slaag om te begrijpen wat iemand met kennelijk zelfvertrouwen zoiets als grondslagen voorstelt. Mis ik soms ... iets? Of heb ik gelijk dat ze aan ijdele overschatting mank gaan?

Wat theorie(ën) afkomstig van Edmund Husserl betreft blijkt uit het aan hem gewijde lemma in **The Encyclopedia of Philosophy** (MacMillan & Free Press, 1967, deel IV, pp.96-99) dat ik in elk geval niet de enige ben er bruikbare samenhang in vindt ontbreken. Richard Schmitt merkt op dat volgens Husserl

[p]hilosophy [...] was first and foremost a science [with h]is conception of this philosophical science chang[ing] more than once[. p. 97]

Dat hoeft uiteraard nog geen probleem te zijn, zolang elke versie maar als deugdelijk samenhangend begrijpelijk is. Dat valt echter nooit sluitend te krijgen, ook niet door

chang[ing] from philosophy as a part of empirical science to philosophy as an a priori, autonomous science [...] call[ing the latter] “phenomenology” [and] continu[ing] to insist that phenomenology is descriptive.[p. 97]

Van principiële betrekkelijkheid wil Husserl kennelijk niets weten

[for] he never wavered in his conviction that only a body of indubitable and objective truths deserves to be called “science.” [...] He sought the truths on which all other human knowledge rests.[p. 97]

Die zijn er in absolute zin dus niet. Vanwege zijn misvatting over grondslagen,

[m]ore than once he was led to abandon earlier views[. p. 97]

Ik het er wèl ... grondig mee eens, dat

it [i]s all-important that the beginning should be made correctly.[p. 97]

Een zgn grondslag kan echter géén algemeenst geldige waarheid bieden. Husserl gelooft dat

[t]he philosopher must seek complete clarity. He must seek apodictic certainty, at least for the starting points of his inquiry.[p. 97]

Wat Husserl m.i. door elkaar haalt, zijn wat àls grondslag telt en wat er, overdrachtelijk gesproken, op valt te vestigen. Zo helpt een grondslag optimaal door

wat – nog – allemaal ònbegrijpelijk moet blijven ‘als het ware’ te absorberen, opdat wèl begrijpelijk raakt wat er vòlgens zulke veronderstellingen nader wordt bedacht, beredeneerd enzovoort. Met dat begrip zitten we dus onvermijdelijk verkeerd in minstens de mate waarin, nota bene als onmisbare kunstgreep, de veronderstellingen ervoor slechts beperkt geldig zijn, waarbij we juist over de mate van gemis zelfs het principieelst in onwetendheid ... verkeren. Voor de kwaliteit van een theorie is de ermee gevolgde praktijk maatgevend. Dat is een kwestie van doen, gedrag, dus. Dat heet ook wel pragmatisme, want louter

looking at the world and discovering what it is like [p. 97]

volstaat ... natuurlijk niet. En uit gefrustreerde praktijk, herstel, onze praktische frustraties valt dan weer te verklaren waarom we grondslagen – willen – veranderen. Hoe dan ook doen we niets, herstel, kùnnen we niets doen zònder veronderstellingen. Ook onzin is daarom

the imperative that we must philosophize without presuppositions.[p. 98]

Het lijkt er op, kortom, dat Husserl ook praktijk theoretisch opvat. Dat schiet ... praktisch niet op, dus theoretisch evenmin. En het is vrijwel meteen voor vrijwel niemand, Husserl zelf stellig inbegrepen resp. voorop, meer te volgen wat hij op enig moment ... wèrkelijk aanbeveelt als grondslagen annex veronderstellingen. Zoals Schmitt verzucht,

[t]here is no Husserlian “system”; there are no incontestable phenomenological truths; there is no unambiguous and incontrovertible description of the phenomenological method.[p. 97]

Dat oordeel stelt me gerust. Ligt ònbegrip niet helemaal aan mij. Of, en dat biedt dan enige troost, ik ben samen met Schmitt te stom voor begrip.

Ook wat Husserl intentionaliteit noemt, houdt naar mijn – ach, wederom verkeerde? – indruk eveneens theoretische strekking. Schmitt vermeldt dat

[t]he doctrine of intentionality recognizes that all mental acts are, in principle, fallible.[p. 97]

Maar wat telt als criterium? Als dat – de – waarheid is, eh, wat telt dáárvor dan als ... criterium? Husserl is daarvoor gaan denken aan

a methodological device[. ... T]ranscendental-phenomenological reduction [is] required before one can begin to do phenomenology.[p. 98]

Schmitt begrijpt het ook niet:

Roughly, it is the transition from an ordinary, straightforward attitude toward the world and the objects in it to a reflective attitude. However, the precise nature of the device always remained an acute problem for Husserl.[p. 98]

De vergissing die ook Husserl m.i. maakt, is dat hij verschillende houdingen veronderstelt waarvan hij de gebruikelijke op voorhand volstrekt duidelijk acht; daarover hoeft hij het daarom niet eens te hebben. Daarentegen veronderstel ik één – soort – houding. Weliswaar begrijp ik die nog steeds matig, maar met subjectief situationisme op z’n enneadisch probeer ik tenminste tot een grondslag te komen die verder (!) consistente ‘beperking’ tot zo’n ènkele houdingsoort toestaat. Met de veronderstelling van een houding van de, zeg maar, buitencategorie verliest Husserl prompt contact met herkenbare praktijk met zelfs, blijkbaar ook voor hemzelf, èxtra

onbegrijpelijkheid tot gevolg. Hij raakt alsmaar verder verstrikt in kunstgrepen met groter verwarringspotentieel:

Once we perform the reduction, Husserl claimed, we discover what he called the “transcendental ego,” or “pure consciousness,” [...] a realm of being, [therefore], which is [...] accessible [...] only to phenomenological description and to something Husserl called “eidetic intuition.”[p. 98]

Wellicht begrijpt Schmitt er ook weinig tot niets van, maar zoals hij Husserls, hmm, methode weergeeft, klinkt het als een cirkelredenering die religies kenmerkt. Ja, hoor,

because the existence of the transcendental ego is indubitable, its discovery serves [...] to provide the Archimedean point at which to begin our studies.[p. 98]

Hoezo onbetwifelbaar? Mijn idee is dat grondslagen onlosmakelijk onderdeel van “studies” – moeten – zijn. Dat houdt betrekkelijkheid bewust en bevordert de ... houding om ze eventueel te wijzigen.

Over religies gesproken,

Husserl held some rather extreme views on the transcendental ego.[p. 98]

Uit Schmitts opsomming begrijp ik overigens dan wèl weer, pfff, waarom een rooms-katholieke pater zoals Herman Leo van Breda, zie ook **aantekening 91.20**, belangstelling krijgt voor Husserls werk. Intussen denkt Husserl wat gematigder:

The world is no longer said to be what it is for any transcendental individual but for an intersubjective community of individuals. [...] Phenomenology [i]s no longer the description of a separate realm of being but, rather, the reflection on and description of the ways our communal experience comes to be[. p. 98]

Wat mij betreft is dat nog lang niet gedifferentieerd genoeg. De, zeg maar, maat van betekenis is niet intersubjectief. Het staat merkwaardig, maar ipv supra-subjectieve kies ik voor sub-subjectieve maatvoering. Betekenis geldt m.i. principieel verschillend per samenloop van subject en situatie. In die richting lijkt Husserl tenslotte een stap te zetten:

Scientific knowledge, he now believe[s], can be understood only if we first understand the **Lebenswelt**. The study of that lived world and of our experience of it becomes the first task of phenomenology.[p. 98]

Wat Husserl nog steeds niet begrijpt, is dat de zgn leefwereld draait om ... doen. En daar staat wetenschap niet los van, maar maakt er natuurlijk onderdeel van uit.

91.22

In jullie voorstel “worden twee sporen onderscheiden,” te weten volgens enerzijds praktijk, anderzijds methode. Laat dat daar vooral zo staan. Mag ik er voor ons onderling overleg toch iets over opmerken?

Ik zou zeggen dat er één spoor is, dat van praktijk inclusief methode. Het tot dusver gevolgde spoor is sinds uitbreiding van zgn digitale technologie met mogelijkheden voor communicatie echter niet langer geschikt.

Zonder communicatievoorziening staat elke informatiesysteem (lees ook: elke toepassing) noodzakelijkerwijs apart. Zo'n systeem moet daarom als het ware zelfvoorzienend opgezet zijn, zeg ook maar zèlf voorzieningen omvatten voor relevante verwerkings- en beheeraspecten zoals autorisatie. Wat informatie betekent, is per systeem op zijn ‘eigen’ aldus beperkte schaal doorgaans géén probleem. Als vanzelfsprekende oplossing geldt de, vooruit, semantische methode

dat een enkele term eenduidig met een enkele betekenis verbonden kan zijn, en blijven. Over – gebrek aan – professionaliteit gesproken, van die ‘methode’ is helaas vrijwel niemand zich bewust. Daarom blijft ‘ie hardnekkig gehandhaafd, terwijl de omstandigheden ervoor allang niet meer gelden.

Uitbreiding met communicatievoorziening heft de eerdere apartheid van informatiesystemen/toepassingen op. Er is voortaan een stelsel voor informatieverkeer aan de orde. Daarvoor moet er van spoor worden gewisseld, nota bene praktijk inclusief methode.

Volgend op de communicatievoorziening die voorwaardelijk stelselmatig is, kunnen voor allerlei – andere – aspecten gemeenschappelijke voorzieningen worden getroffen. Daartoe kan zich zelfs de noodzaak aandienen om stelselmatigheid deugdelijk te borgen. Autorisatie is inderdaad zo’n infrastructureel aspect. En, algemener, wat informatie betekent, laat zich op de ‘open’ schaal die met communicatievoorziening gevestigd geraakt is, niet met telkens een enkele term eenduidig faciliteren. Het spoor van/voor stelselpraktijk vergt zelfs met voorrang een bijbehorende semantische methode. De oplossing bestaat eruit om context als onderdeel van informatie te expliciteren. Dat helpt om óók autorisatie betekenisvol met overige aspecten van informatievoorziening annex -verkeer te laten samenhangen, en omgekeerd.

Een informatierotonde dient om beheersbaar van spoor te wisselen. Eigenlijk van allemaal aparte spoortjes naar het stelselmatig verlopend spoor. Met zo’n rotonde ‘ertussen’ hoeft er aan bestaande informatiesystemen/toepassingen niets te veranderen om ze tòch reeds vergaand samenhangend te kunnen benutten. Dat lukt omdat er in semantisch opzicht van meet af aan de stelselmatige methode, Metapatroon, dus, ‘achter’ zit. Die aanpak heeft zich bewezen, zoals door jullie voor reeds zowel aanzienlijke kwaliteitsverbetering als verbetering van doelmatigheid van o.a. autorisatiebeheer.

Wat veroorzaakt weerstand tegen spoor- inclusief paradigmawissel? Dat vind ik de onverminderd heersende nadruk resp. voorkeur op apartheid van voorzieningen. Dat wekt de valse illusie van beheersbaarheid, dus valse geruststelling enzovoort.

Wie ergens status e.d. aan ontleent, is meestal niet geneigd tot verandering. Sterker nog, zo iemand weigert vaak zelfs maar te overwegen dat het anders kan, laat dus staan dat doordringt dat het zelfs anders moet. Daarom is verandering, terecht vermelden jullie “verdere professionalisering,” pas kansrijk door er elders mee te beginnen en zeker voorlopig ook verder sturing aan te geven. Neem daarvoor ajb gerust :-) als bewijs wat jullie intussen al met de informatierotonde als praktische methode (!) bereikt (lees: veranderd) hebben.

91.23

Aan **The Encyclopedia of Philosophy** (MacMillan & Free Press, 1967) heeft Richard Schmitt twee lemma’s bijgedragen. Voor **aantekening 91.21** heb ik het lemma **Husserl, Edmund** (deel IV, pp.96-99) geraadpleegd. Vervolgens ben ik van **Phenomenology** (deel VI, pp. 135-151) in zoverre wat verder wijzer geworden, dat opvattingen inderdaad nogal verschillen. Nee, geen verrassing, het ontbreekt kennelijk ook fenomenologie aan – een – wezen. :-) Schmitt opent zijn tweede lemma veelbetekenend met zijn ... opvatting dat

[p]henomenology is a term that has been used in as many widely varying senses in modern philosophy as has the term which names the subject matter of this science, “phenomena.”[p. 135]

Aan Husserl schrijft Schmitt toe dat fenomenologie

has become the name of a way of doing philosophy – by using the phenomenological method [with Schmitt here] deal[ing] with phenomenology in th[is] sense.[p. 135]

In zijn eerste lemma geeft Schmitt aan dat Husserl ... zelf telkens zijn opvatting over fenomenologie wijzigt. Dat kan ik volgens het – schema van – enneadische dialectiek verklaren. Motief telt als element van interpretant, zeg ook maar van begrip. Verschillende subjecten kennen verschillende motieven. Maar ook wie als hetzelfde subject geldt, kent op verschillende momenten verschillende motieven als daarmee verschillende begrippen. Daarom, nou ja, op z'n enneadisch gezien, is het zelfs volstrekt ... logisch dat,

[a]s the interests of the various phenomenologists differ [...], so d[o] their conceptions of phenomenology.[p. 136]

Schmitt kiest als leidraad hoe

Husserl develop[s] the theory of the phenomenological method[. p. 136]

Dat kan ik echter prompt niet volgen. Indien

phenomenology does not describe empirically observable matters of fact[, p. 136]

wat 'bereikt' de methode dan wèl? Dat moet dan ... iets zijn dat, eh, niet-waarneembaar is. Maar valt dan vol te houden dat het om beschrijving ervan gaat? En als geen beschrijving aan de orde kan zijn, is de aanduiding als wetenschap dan niet verwarrend? Blijkbaar telt onverminderd – of zelfs juist exemplarisch wat m.i. abusievelijk wordt verondersteld als dè – waarheid,

[b]ut if not on sensory observation, on what does the [...] truth [of phenomenological statements] depend?[p. 137]

Het antwoord luidt dat

phenomenological statements are true if they accurately describe phenomena.[p. 137]

Maar wat 'zijn' zgn verschijnselen dan? En hoe valt na te gaan in hoeverre een verschijnsel precies beschreven staat, als het ònwaarneembaar is? En wat geldt als criterium voor precisie dat als waarheidscriterium dienst doet?

Schmitt vervolgt met op te merken

that "phenomenon" is a technical philosophical term which different philosophers [...] use [...] in very different senses.[p. 137]

Wat kan er technisch zijn aan een term? De aanduiding lijkt mij een eufemisme voor ... iets dat wordt verondersteld, aangenomen. Als grondslag valt – dat dus – niet(s) te bewijzen. Elke poging levert een zgn cirkelredenering op, omdat de uitkomst in die gedaante voor bewijs als het ware vraagt om de grondslag in kwestie in dezelfde gedaante. Tja,

[e]xplications of "phenomenon" must result from using the phenomenological method and must be couched in phenomenological statements. But what these statements are cannot be made clear until it is clear what a phenomenon is, nor do we know what the phenomenological method is until we know what a phenomenon is. [Therefore, t]he entire phenomenological enterprise is involved in a circle that can be called the "methodological circle." [p. 139]

Wat Schmitt ook lijkt te missen, is dat verklaring van een grondslag onzin is. Een grondslag 'heeft' geen waarheid om te worden bewezen, maar heeft praktische gevolgen in gebruik ervan. Op verschillende momenten waarderen dezelfde resp. verschillende subjecten zulke gevolgen, die ze slechts als verschijnselen kunnen ervaren, nota bene verschillend. Ik ben het daarom eens met, in Schmitts woorden,

Kant [who] distinguishes objects and events as they appear in our experience from objects and events as they are in themselves, independently of the forms imposed on them by our cognitive faculties. The former he called "phenomena"; the latter, "noumena," or things-in-themselves." All we can ever know, Kant thought, are phenomena.[p. 135]

Daarmee weigert Husserl kennelijk genoeg mee te nemen. Hij laat ervaring waarvan Immanuel Kant uitgaat, niet algemeen gelden. Hij maakt er zoiets als, hier in mijn woorden, zoiets als waarnemingservaring van. Dat schept ruimte voor – veronderstelling van – niet-waarnemingservaring. Met zulke waarneming, zo veronderstelt hij verder, moet het wel mogelijk zijn om een ding-in-zichzelf te leren kennen. En zo'n ding-in-zichzelf noemt Husserl een ... verschijnsel, waarmee hij aan die term de zowat tegenovergestelde betekenis geeft die Kant veronderstelt. Charles S. Peirce neemt van Kant erkenning over van het principiële onvermogen om kennis van een ding-in-zichzelf te verkrijgen. Daarop legt Peirce nog eens extra nadruk door het tweeledige onderscheid dat Kant maakt te vervangen door een driedelig onderscheid. De ervaring als verschijnsel verloopt via een teken. Zoals Peirce het uitdrukt, een teken bemiddelt tussen object (lees ook: verondersteld ding-in-zichzelf) en interpretant (lees: ervaring annex begrip van subject in kwestie). Eenzelfde teken kan leiden tot verschillende betekenissen; Peirce's aanduiding voor de differentiële factor is grond, zoals Aristoteles al verschillen duidt. Ook Arthur Schopenhauer breidt Kants grondslag uit. Hij plaatst voorstelling in dienst van wil (lees ook: motief, interesse e.d.).

Op mijn beurt heb ik een nog wat uitgebreidere grondslag ontworpen. Dat laat zich als amalgaam herkennen van de veronderstellingen van Kant, Schopenhauer en Peirce. Het resultaat is de enneade. Met een negenledig basisschema, ook nog eens voorzien van recursiviteit, laat zich ... natuurlijk grotere variëteit eenduidig verklaren, enzovoort.

Oh ja, op z'n enneadisch 'is' een verschijnsel gedrag uit samenloop van een ob-/subject (lees ook: ding) en een situatie. Volgens het idee dat samenlopende dingen en situaties veranderen – nee, je kunt niet tweemaal in dezelfde rivier stappen, sterker nog, je bent zelf de tweede maal niet dezelfde als mede door de eerste maal – kan er onmogelijk een situatie worden aangewezen waarin het ding in kwestie onveranderd blijft. Kortom, ik wijk van Kants veronderstelling af. Ik veronderstel dat er géén ding-in-zichzelf bestaat, althans niet gedragsmatig (lees ook: voorzien van bepaalde eigenschappen). Ofwel, in die zin 'heeft' een ding nota bene géén wezen. Maar hoe zit het dan met de ervaring dat een ding wel degelijk van de ene naar de andere situatie voortbestaat, enzovoort? Voor – zulke – samenhang van doorlopende gedragsverschillen veronderstel ik dat een ding een nul-identiteit heeft. Kan ik dat bewijzen? Nee. Maar als – onderdeel van – een grondslag wekken bewijspogingen slechts nodeloze verwarring. Het gaat erom welke voordelen zo'n veronderstelling biedt.

Enfin, ik bekommer me dus niet om waarheid in absolute zin. Ik doe ook geen enkele moeite om zoiets als het wezen van iets te ontdekken. Als mijn grondslag de

aanduiding fenomenologie verdient, bedoel ik er dus iets vergaand anders mee dan o.a. Husserl. Nogmaals, en hier afgaande op Schmitts verslag, het is mijn indruk dat Husserl blijft mikken op kennis van een ding-in-zichzèlf door het opstellen van

the set of conditions necessary for anything to be a phenomenon.[p. 139]

Daarvoor schakelt hij terug naar de methodische insteek en blijft op zoek naar

properties of phenomenological statements[. p. 139]

De uitleg door Schmitt

can be summarized by stating the five conditions that any statement must satisfy if it is to be a statement about phenomena:

- (1) It must be about essences.
- (2) It must be self-validating (intuitive).
- (3) It must be the result of bracketing existence.
- (4) It must be about intentional acts.
- (5) It must lay down the criteria of coherence (or intelligibility) of intentional acts.

Ik zie niet hoe dat helpt. Voor een illusionair doel valt immers onmogelijk een consistente methode te bedenken. Maar kan ik er volgens mijn verschijnselbegrip nog wel wat, althans voor mij, begrijpelijks van maken? Als wezen iets ke(r)nmerkends betreft, komt daarvoor m.i. slechts de telkens unieke samenloop van – wat respectievelijk verondersteld wordt als – ob-/subject en situatie in aanmerking. Een ob-/subject heeft, apart bekeken, door ‘zijn’ verschillende (!) situationele momenten heen géén gedrags-/eigenschapsmatig ònveranderlijk bestanddeel. ‘Zijn’ verschillende situationele verschijningsvormen worden als het ware bijeengehouden door ‘zijn’ nul-identiteit. Vooruit, noem dat maar een ònwezenlijk wezen. Nee, een ob-/subjectief situationele gedragsbeschrijving staat niet op zichzelf met zoiets als intuïtief bewijs ervoor. Zowel betrokken ob-/subject als betrokken situatie komen van eerdere samenlopen. Nee, van zoiets als bestaan valt zelfs ònmogelijk zoiets als afstand te nemen. Ik leg er daarom zo mogelijk èxtra nadruk op door erkenning van situationele verschillen. En wat geldt als een intentionele gedraging? Een subject beschikt over cognitief vermogen. Op z’n enneadisch geduid betreft ook cognitief gedrag, dat in cyclische dynamiek – telkens – resulteert in een focus met bijbehorend motivationeel begrip. Met motief als onlosmakelijk onderdeel van zo’n interpretant is allereerst cognitief intentioneel (want ik vat intentie als synoniem van motief op). Volgens enig motivationeel begrip levert het subject in kwestie vervolgens ook, zeg maar, buiten zijn ‘eigen’ cognitief vermogen een gedragsaandeel aan/in een – ervaren – situationele samenloop. Zulke gedragsaandelen zijn navenant intentioneel. En gedragsmatige samenhang? Die laat zich volgens – verloop van – motieven beoordelen. Zoals de enneade verder suggereert, van een motief-in-zichzèlf laat zich echter geen begrip-in-zichzelf verwerven. Daarmee moeten we het – blijven – doen.

91.24

De veronderstelling van nul-identiteit is een kunstgreep om meervoud met eenheid te laten rijmen. Zo’n als het ware doorlopende identiteit borgt dan eenheid in de zin van samenhang tussen meervoud van zelfs willekeurige verschillen.

Als differentiële factor voor wat als een verschil telt, veronderstel ik samenloop van wat zich enerzijds als deelnemend object, anderzijds als deelnemende situatie laat ... veronderstellen. De samenloop beschouw ik als verschijnsel (lees ook: fenomeen) met hun respectievelijke gedragsaandelen als kenmerkend. Dus, andere combinatie,

ander verschijnsel, enzovoort.

De nul-identiteit van een object kent bij wijze van uitzondering géén samenloop. Want slechts opgevat als volstrekt ònsituationeel en bijgevolg gedragsloos helpt een nul-identiteit om de verschillende situationele gedragsaandelen van het object in kwestie zònder tegenstrijdigheid te laten samenhangen.

Een object dat zijn aandeel middellijk(er) levert, dat maw iets doet volgens zeg ook maar eigen – overweging van – ervaring, noem ik in dat geval een subject. Daartoe beschikt een subject over cognitief inclusief waarnemingsvermogen.

Ik acht niet alleen een mens – als – een subject.

Een subject heeft ervaring(en) van eenheid èn meervoud. De vraag of er ook principieel begrijpelijk verband tussen valt te bedenken dan wel bestaat, heeft in elk geval sommige mensen sinds mensenheugenis geïntrigeerd. Die mensen gaan dan door voor filosoof.

Ik ben ertoe gekomen door ontwerp nav wat ik informatiekundig als pràktische opgave opvatte. Hoe lukt het om willekeurige informatie eenduidig interpreteerbaar in één stelsel op te nemen? Exemplarisch voor zulke ... eenheid is allang het Internet, maar eerder vond ik al duidelijk dat uitbreiding van gebruik van digitale technologie naar – facilitering van – communicatie door willekeurige deelnemers noodzaakt tot oriëntatie op betekenis volgens samenhangend meervoud ipv tèlkens maar apart enkelvoud.

Zo'n praktische opgave vergt een praktische oplossing. Zo ben ik op Metapatroon als stelselmatig bemeten modelleermethode gekomen. Is dat filosofie?

Hoe het ook heet, mijn voorstel(ing) voor (van) consistente verschillensamenhang heb ik als zodanig nog steeds niet herkend in ànder werk. Dat is uiteraard geen bewijs van de oorspronkelijkheid van mijn idee, maar intussen heb ik er nogal wat werk(en) nagekeken van wie als filosoof bekend staan. Mijn indruk is dat ze zich allemaal verstrikken in een nodeloos eenzijdige aanname. Wie eenheid verabsoluteert, kan echter nooit deugdelijk met meervoud uitkomen. En omgekeerd, dus vanuit verabsolutering van meervoud, lukt dat evenmin. Wat – in wat ik tot dusver onderzocht – ontbreekt, is zoiets als èxpliciet scharnier tussèn eenheid en meervoud. Dàt is inderdaad precies – het nut, nota bene door en door praktisch, van – de nul-identiteit.

Ludwig Wittgenstein komt overigens enigszins in de buurt. Ik vat hier ... samen. Er zijn geen eigenschappen die àlle elementen in verzameling A delen. Er is tevens B als een verzameling eigenschappen. Elk A-element vertoont als eigenschappen slechts een deel van de B-elementen en nota bene zònder dat het daarbij voor èlk A-element gaat om één of méér van dezelfde B-elementen. Als het ene A-element met een ander A-element wordt vergeleken, delen ze enkele B-elementen wèl en andere B-elementen dan weer niet. Alles bijelkaar noemt Wittgenstein dat daarom familiegelijkenissen. Hoewel hij met zoveel woorden – zoiets als – een wezen afwijst, zet hij echter niet door. Ik vermoed dat hij de B-elementen handhaaft als basis voor het vaststellen van – wat hij noemt – gelijkenissen tussen A-elementen. Ik verander van insteek. Een gelijkenis beoordeel ik als feitelijk verschil. Ja, er is dat ene B-element. Maar als eigenschap van het ene A-element bestaat er verschil met dat B-element als eigenschap van een ander A-element, enzovoort. Ik beschouw daarvoor juist het B-element in kwestie als een object en de verschillende A-elementen als situaties. Dat levert evenzovele verschillende (!) combinaties (lees ook: samenlopen) op. Gemeenschappelijk is er slechts de nul-identiteit van het

B-element aan, en dat lijkt dus opzettelijk helemaal nergens op. Het bereik van Metapatroon is open dankzij aanvullende veronderstelling van relativiteit en recursiviteit. Héél in het kort, er is relatief aan, omdat wat voor de ene samenloop als situatie geldt, voor een andere samenloop als object kan worden aangenomen. En recursief, omdat elke samenloop op zijn beurt als object resp. situatie kan gelden als deelnemer aan een aldus nadere samenloop; omgekeerd wordt elk(e) object resp. situatie beschouwd als ontstaan uit samenloop, wat antwoord vergt op de vraag naar dááaraan deelnemend(e) object en situatie, enzovoort tot een daarvoor praktische grens lijkt te zijn bereikt die dan telt als (model)horizon.

Van de fenomenologie zoals voorgesteld door Edmund Husserl meende ik te begrijpen dat hij pleit voor meervoud van beschouwingen van een ... ding, opdat 'zichtbaar' raakt wat er onveranderlijk aan ... is. Dat is als eenheid dan 'zijn' wezen. Toen ik onlangs hoofdstuk 1 van **Vernunft und Technik: Die Dialektik der Erscheinung bei Edmund Husserl** van Severin Müller las, verraste mij een citaat dat Müller van Husserl weergeeft resp. wat Müller er – voor zover ik dat meen te begrijpen – aan verbindt. Op mijn beurt heb ik dat citaat overgenomen in **aantekening 91.19**. Husserl vraagt zich af, of een ding wellicht veeleer een open wezen heeft, afhankelijk van verloop van subject en situatie. Ja, daarmee ben ik het grondig eens. Maar ook Husserl lijkt zijn ... wezenlijke twijfel nog niet tot altijd maar vooralsnog veronderstelde zekerheid te hebben kunnen – durven? – maken voor ook praktisch bruikbare leidraad voor samenhangende(r) omgang met verschillen. In de lemma's **Husserl, Edmund** en **Phenomenology** van Richard Schmitt in **The Encyclopedia of Philosophy** komen de overwegingen van Husserl volgens meervoud zelfs nauwelijks aan de orde. Daaraan houd ik de indruk over, zie verder **aantekening 91.21** en **aantekening 91.23**, van Husserls fenomenologie als wereldvreemd. Dat ... verschilt dus van wat Müller erover ver(s)telt resp. eraan ontleent. Wat ik zo gauw als verklaring kan verzinnen, is dat Schmitt Husserls ontwikkeling van een zgn fenomenologische methode beschrijft, waarvan hij in opbouwende bedoelde zin slechts de eerste stadia enigszins begrijpelijk vindt. Daarentegen slaat Müller blijkbaar aan op wat hij van belang acht als Husserls kritiek; nadruk daarop

in seine volle Spannweite [p. 11]

herkent hij echter pas in de latere stadia van methodische ontwikkeling (waar Schmitt Husserl zich hopeloos ziet verliezen in de veronderstelling van het transcendentale ego). In **Vorwort** stelt Müller,

daß der Husserlschen Phänomenologie [...] eine unübersehbare kritische Absicht innewohnt, daß Husserl sein Unternehmen in allen Zielsetzungen auch als Kritik begreift. Hierbei scheint die angestrebte Selbstgegebenheit der Phänomene den Rang eines kritischen Maßstabs einzunehmen.[p. 11]

Ik meen dat enigszins te begrijpen door "angestrebte Selbstgegebenheit" te vertalen met identiteitsdynamiek. Dat helpt inderdaad (vooruit, lees ook: kan als maatstaf dienen) voor kritiek op statische verschijnselen, maar opbouwend vind ik dat dus nog steeds onvoldoende.

91.25

Weliswaar erkent Edmund Husserl in **Die Krisis der Europäischen Wissenschaften und die transzendentale Phänomenologie** (Martinus Nijhoff, herdruk 1962, oorspronkelijk 1953) dat

alle deskriptiven Aussagen notwendig relativ [sind, p. 270]

maar in elk geval daar blijft onduidelijk wat hij onder “Aussagen” verstaat. Om te beginnen maak ik er in het Nederlands tekens van (Engels: signs). Volgens Husserl zijn er blijkbaar ook niet-beschrijvende tekens.

Daarentegen veronderstel ik dat elk teken een verzoek tot inschikkelijkheid is. Aldus beschouw ik een teken, herstel, elk teken, principieel betrekkelijk, omdat het ene subject daarmee een ander subject (dat overigens vaak wederom dat ene subject is) tot een gedragsaandeel te bewegen zoals het ene subject dat afgestemd beoordeelt op – wat het daardoor kan nalaten als – zijn gedragsaandeel. Ofwel, een teken veronderstelt (een) verhouding. Als middel voor gedragingenafstemming beschrijft de één met een teken wat z/hij van de ander als aandeel verlangt en waarop de ander dan als aandeel van haar/hem kan rekenen.

Husserl lijkt het beschrijvingskarakter van een teken beperkt te zien tot de wisselende ervaringen die een enkel subject heeft van de werkelijkheid. Uiteraard,

die Erfahrung [...] ändert nichts an der Relativität der Erfahrung[. p. 270]

Desondanks houdt hij vol:

[A]us den Phänomenen das Objektive herauszuerkennen und in objektiven Begriffen und Wahrheiten zu bestimmen, das ist die Aufgabe.[p. 271]

Hoe dat ervaringsloos lukt, blijft mij een raadsel. Husserl ... beschrijft als die

Aufgabe, die aktuelle Subjektivität, als aktuelle phänomenale Welt in Anschaulichkeit in Geltung habende, konkret und analytisch zu befragen – was recht verstanden nichts anderes ist, als phänomenologische Reduktion vollziehen und transzendente Phänomenologie ins Spiel setzen.[p. 272]

Ik beken dat ik er niets van begrijp. Als verzoek mij ernaar te gedragen gaat het daarom aan mij voorbij. Ik kan Husserls bewering wèl, en zelfs met instemming, volgen dat

Vernunft [...] das Spezifische des Menschen [ist,]

nou ja, algemener van wat ik een subject noem, dus als kenmerk van een subject

als in personalen Aktivitäten und Habitualitäten lebenden Wesens. Dieses Leben ist als personales ein ständiges Werden in einer ständigen Intentionalität der Entwicklung.[p. 272]

Wisselende situaties drijven de subjectontwikkeling, waarbij mede daardoor op hun beurt ook situaties wijzigen, enzovoort. Maar ik vind het vooral een geloofsbelijdenis van verlichting en verlossing als Husserl vervolgens stelt dat

[m]enschlich personales Leben [...] in Stufen der Selbstbesinnung und Selbstverantwortung [verläuft], von vereinzelt, gelegentlichen Akten dieser Form bis zur Bewußtseinserfassung der Idee der Autonomie, der Idee einer Willensentschiedenheit, sein gesamtes Leben zur synthetischen Einheit eines Lebens in universaler Selbstverantwortlichkeit zu gestalten[. p. 272]

Er is voor subjectief gedragsaandeel m.i. geen ontkomen aan gesitueerdheid. Maar een subject ... betreft natuurlijk ervaringen bij zijn overwegingen. En hoe meer

gevarieerde ervaringen een subject ... ontwikkelt, des sterker zou z/hij – kunnen – beseffen dat z/hij vanwege onlosmakelijke gesitueerdheid allesbehalve autonoom bestaat. Dat kan haar/hem dan tot navenant sterker verantwoordelijkheidsbesef voor situaties (lees ook: milieu, omgeving) brengen.

91.26

De oorspronkelijke titel luidt **The politics of Experience** (1967). Met de Nederlandse vertaling is dat **Strategie van de ervaring** (Boom, herdruk 1971) geworden. Wat Ronald D. Laing (1927-1989), een psychiater, beweert is dat ervaringen verhoudingsgewijs gelden en dat ze aldus verhoudingsgewijze gedragingen opleveren, enzovoort.

Mee eens. Ik noem dat subjectief situationisme. In navolging van Charles S. Peirce veronderstel ik teken structureel als zoiets als een schakel tussen wat Laing houdt voor ervaring (Peirce: interpretant) en gedrag (Peirce: object). Een referentiekader met meer elementen, mits potentieel 'veelzeggend' gerangschikt en het moeten er uiteraard ook niet te veel worden, kan helpen om grotere variëteit van verschijnselen alweer begrijpelijker te duiden. Daarvoor heb ik Peirce's schema uitgebreid tot negen onlosmakelijk samenhangende elementen, ofwel een enneade.

Een subject stelt zich in op een situatie. Dat doet z/hij dus vanuit een ... instelling (lees ook: houding). Hoewel zo'n instelling resultante is van ervaringen, noemt Laing wat op enig moment aldus subjectief geldt telkens met enkelvoud ervaring. Volgens die ervaring, en dat is dan mijn uiterst ruwe voorstelling, laat het subject in kwestie zoiets als een tekensjabloon gelden voor een teken. Dat waardeert het subject – daardoor – als feit (Peirce: object) en leidt mede tot haar/zijn volgende ervaring, te weten voor de omgang met – nota bene, wat z/hij principieel ervaart – als een feit. Dat is wat doorgaans (een) gedrag(ing) heet. Als het subject daarna het gevolg van haar/zijn gedragsaandeel onderzoekt, doet z/hij dat ... natuurlijk eveneens volgens een instelling/ervaring. Zo verloopt samenhang (!) tussen ervaring en gedrag, met telkens teken ertussen, cyclisch.

Aan Peirce ontleen ik dat de cyclus op hoofdlijn drie dimensies/momenten telt. In het verlengde daarvan veronderstel ik drie elementen voor elk(e) dimensie/moment. Dat zijn bijelkaar dus negen elementen, ziedaar een enneade.

O.a. het instellen van een ... instelling is natuurlijk óók gedrag. Zo verloopt gedrag door-de-cyclus-heen. Daarom moet de ene cyclusedimensie die gedrag heet, nader worden gekwalificeerd. Ik bedoel er zoiets als verdaadwerkelijking van een – eraan voorafgaand opgesteld – voornemen mee. Maar als de volledige cyclus van gedrag, zeg maar, doordrongen is, rijst de vraag of, en zo ja, in hoeverre, zulke samenhang recursief, eh, bestaat. Ik heb geen idee. Hier, en overigens ook verder, :-) houd ik het daarom op die suggestie. Laings kwalificering luidt dat

gedrag [...] een functie van de ervaring [is]; zowel ervaring als gedrag staan altijd in een relatie tot iets of iemand buiten het zelf.[pp. 16-17]

Tja, het is maar wat allemaal – niet – als een “zelf” wordt gehouden.

Het moet opvallen dat een subject veel van de gedragingen die z/hij ... doet, bedoelt als teken. Waarom? Mijn ... idee is dat nota bene elk teken een verzoek tot inschikkelijkheid is. Het ene subject wil een ander subject, maar nog het vaakst zichzelf, tot een gedraging bewegen. Als wedergedrag door/van het (de) andere subject(en) mikt z/hij ook weer vaak op wat z/hij op zijn beurt als (een) teken(s) kan opvatten, inderdaad, als wederverzoek(en) tot inschikkelijkheid.

Ik geef bovenstaand een kenschets van – mijn idee van – subjectief situationisme met bijbehorend teken- annex taalbegrip, omdat ik daarmee, over instelling gesproken, nòg duidelijker vindt uitkomen wat Laing ... wil verduidelijken ter bevordering van gewijzigde ... instelling. Zo strookt dat tekenbegrip met hoe Laing, hmm, daar is de zoveelste variant van fenomenologie,

de taak van de sociale fenomenologie [beschouwt, en wel] om mijn ervaren van andermans gedrag in verband te brengen met andermans ervaren van mijn gedrag. [...] Haar vakgebied is feitelijk dat van het **onderling ervaren**. [p. 11]

Daarmee is dus onderling gedrag(en) verbonden, want

[i]k ervaar jou en jij ervaart mij. Ik zie jouw gedrag. Jij ziet mijn gedrag. Maar jouw **ervaren** van mij zie ik niet, heb ik nooit gezien en zal ik ook nooit zien. Net zoals jij mijn ervaren van jou niet kan 'zien'. [...] **J]ouw ervaren van mij is onzichtbaar voor mij en mijn ervaren van jou is onzichtbaar voor jou**. [p. 11]

Laing wijst als

het kardinale punt in de sociale fenomenologie [aan dat] ik de anderen duidelijk [wil] maken, door hun ervaren van mijn gedrag, wat ik uit mijn ervaren van jouw gedrag opmaak ten aanzien van jouw ervaring. [p. 12]

Dat klinkt mij nog steeds per abuis te objectiverend. Juist ook wat Laing probeert te verduidelijken, en dat betreft

de normale vervreemding van de ervaring[, p. 17]

lukt m.i. consequenter door op z'n subjectief-situationeels ervan uit te gaan dat èlk teken een verzoek tot inschikkelijkheid is. Terecht merkt Laing op dat

[w]e [...] concepties nodig [hebben] die betrokken zijn op het wederzijds handelen en ervaren van [...] mensen en die ons bovendien helpen iets te begrijpen van de verhouding tussen iemands eigen ervaring en iemands eigen gedrag, in het verband van de verhouding tussen [...] mensen. En we moeten deze verhouding kunnen zien binnen de heersende sociale **stelsels**. [p. 34]

Dus, waarmee moet het ene subject dat haar/zijn gedrag àls een teken bedoelt allemaal rekening houden, opdat het om te beginnen als zodanig bij het beoogde andere subject aankomt en dat subject ook daadwerkelijk beweegt tot gedrag zoals het ene subject van haar/hem verlangt? En wat leidt het andere subject er dienovereenkomstig verhoudingsgewijs van af? Hoe gedraagt z/hij zich ernaar, enzovoort? De psychiater Laing wijst op

het mystificeren van de ervaring. [...] De exploitatie moet niet als zodanig worden gezien. Zij moet worden gezien als welwillendheid. [p. 42 Zo] richten [wij] elkaar heel effectief te gronde door geweld dat door moet gaan voor liefde. [p. 43] Wanneer je mensen eenmaal zo ver hebt dat een situatie op een [bepaal]de manier ervaren, [heb] je ze ook wel zo ver dat ze zich op [bijbehoren]de manier gedragen. [p. 71] Door dergelijke mystificaties brengen we sociale aanpassing tot stand en houden we die in stand. Maar de gevolgen van die aanpassing blijven niet uit. [p. 54 Bijvoorbeeld,] ervaring en gedrag die het etiket schizofreen krijgen opgeplakt, **[zijn] zonder uitzondering een speciale strategie [...] die iemand bedenkt om in een onleefbare situatie te leven**. [p. 86]

Overdreven? Achterhaald, soms? Omdat

ons gedrag tegenover elkaar [...] een functie van onze ervaring en van onze intenties [is], hoe vervreemd we daarvan ook zijn[, p. 19] dient [g]edragsobservatie [...] uitgebreid te worden met noteringen omtrent de ervaring[, p. 16 want e]en handelen

moet begrepen worden uit het oogpunt van de ervaring waaruit het tevoorschijn komt.[p. 32]

Nogmaals, geen zekerheid maar wèl nadere oriëntatie biedt insteek volgens de derde dimensie :-) van teken(gebruik). Met subjectief situationisme als uitgangspunt is overigens zelfs onvermijdelijk dat

[we q]ua ervaring en qua begrip [...] met fragmenten [zitten].[p. 14]

Dus, zo vervolgt Laing, met

partiële visies en partiële concepties [...] heb[ben w]e [t]heoretisch [...] een spiraal nodig van uitdijende en inkrimpende schema's, waardoor we vrijelijk en geleidelijk van verschillende graden van abstractie kunnen overgaan naar meer of minder hoge graden van concreetheid.[p. 15]

Met Metapatroon als stelselmatige modelleermethode kunnen zelfs willekeurig verschillende "schema's" zgn formeel een omvattend(er) schema vormen. Samenhang kan omvattender dan spiraalvormig worden (aan)geduid: interdependentie door-de-schalen-heen. Daarvoor ... beperk ik gebruik van de term stelsel tot het enkelvoud ervan. Het blijft overigens een illusie zowel

om het concrete, d.w.z. de werkelijkheid in haar volheid en totaliteit, te ervaren én te begrijpen[, p. 14]

als om

[h]eel fundamenteel [...] een kritische theorie [te ontwikkelen die] alle theorie en praktijk binnen het gezichtsveld k[a]n brengen van een allesomvattende visie op de ontologische structuur van het [...] zijn[, p. 34]

maar een alweer stelselmatiger overzicht helpt wellicht om woekerende apartheid te bestrijden. Immers, van iedereen

spelen [...] ervaringen en handelingen [...] zich af in een sociaal domein van wederzijdse invloed en van wederzijds optreden.[p. 16] Het centrale probleem in theorie én praktijk is de relatie **tussen mensen** [en m]en kan de theorieën bezien uit het oogpunt [...] van hun vermogen om de verhouding tussen ervaring en gedrag onder woorden te brengen.[p. 36]

Sterker nog, een subject verkeert in wisselende domeinen, zeg dus ook verschillende situaties met daarin vaak – andere – subjecten waarvoor dezelfde voortgaande variëteit geldt:

Onze samenleving is in meer dan één opzicht een samenleving in meervoud. Ieder individu maakt wel deel uit van een aantal groepen [en i]edere groep vergt van de mensen die haar uitmaken [...] een min of meer radicale gedaanteverwisseling. Denk eens aan de metamorfoses die één iemand op een dag doormoet, wanneer hij zich van het ene milieu in het andere begeeft [...]. Dat zijn niet zo maar verschillende rollen: steeds een heel verleden, een heel heden en een hele toekomst, alle met hun verschillende keuzemogelijkheden en[zovoort].[p. 73]

Laing voegt eraan toe, dat hij

geen theorie [...] ken[t] [...] t.a.v. het individu die voor dat alles oog heeft. Men staat natuurlijk aan de verleiding bloot om te beginnen met een veronderstelde fundamentele persoonlijkheid[. p. 73]

Dat gaat inderdaad mis. Maar aanvullend op individu (lees: subject) behoeft slechts milieu (lees ook: situatie) expliciet als factor te worden aangenomen. Volgens subjectief situationisme telt concrete samenloop oneindige variëteit. Klopt,

omdat wij onderling afhankelijk zijn[, zijn [wij] geen onszelf genoeg zijnde monaden, die [...] geen werking op elkaar uitoefenen.[p. 20 D]e zijnsgrond van [zelfs] alles wat is, is de verhouding tussen alles wat is. Deze verhouding is het 'is', het 'wezen' van alle dingen, en het 'wezen' van alle dingen is op zichzelf niets.[p. 30]

In het begrip van nul-identiteit probeer ik de veronderstelling van – een – niets te verenigen met de veronderstelling van iets dat slechts als niets helpt om willekeurig wat, vooruit, eventueel alles dat met situatie als differentiële factor van elkaar verschilt, te laten samenhangen. En dat werkt.

91.27

Op de voorpagina van de editie van **NRC** van 27 september 2023 staat het artikel **Belastingdienst te traag met inzage** van Derk Stokmans en Stefan Vermeulen. Zij verwijzen o.a. naar de Algemene Verordening Gegevensbescherming (AVG) als huidige formele grondslag volgens welke een zgn betrokkene recht heeft op inzage in informatie die haar/hem betreft. Helaas wordt mede daardoor een betrokkene nog steeds voor een buitenstaander gehouden volgens de aanname dat zulke informatie elders wordt bijgehouden voor verwerking door, eh, binnenstaanders. Dat zouden dan slechts medewerkers van een organisatie zijn. Zij gaan onverminderd vanzelfsprekend door voor, zeg maar, èchte gebruikers.

Zeker vanaf het moment dat digitale technologieën prompte verbindingen faciliteren is dergelijk onderscheid tussen binnen en buiten achterhaald. Herstel, het is uiteraard altijd onzin geweest om een bepaalde organisatie als apart object te beschouwen, maar digitalisering van informatieverkeer duidt zelfs onmiskenbaar op een proces waaraan belanghebbenden alom als deelnemers bijdragen leveren. Dat inzicht blijkt vrijwel iedereen overigens nog te ontgaan.

Maar, herstel, want is inzage soms géén gebruik? Nota bene de Belastingdienst erkent belastingplichtigen allang als ... gebruikers van digitale voorzieningen als het op het doen van aangifte aankomt. Dat lukt blijkbaar wèl. Om wèlke informatie draait het eigenlijk? Tja, zo verdienen zelfs met voorrang alle betrokkenen dus de status van èchte gebruikers en gelet op de AVG omvat het bereik van hun interactieve ... gebruik minstens – inzage in – hun respectievelijke persoonsinformatie en het – andere – gebruik dat ervan is gemaakt. Zelfs de Belastingdienst is dan niet langer in staat om traag op inzageverzoeken te reageren. Een betrokkene 'doet' inzage immers zèlf, of kan daarvoor iemand anders machtigen.

Een voorwaarde om dat zo te laten werken is stelselmatig(e) autorisatie(beheer). Het is inderdaad niet zomaar dat wij daar voor rechtspraak-als-proces alweer jaren aan werken. Dat ontmoet weerstand. Vooral zgn ict-ers zijn kennelijk gehecht aan de inmiddels valse associatie van de ene opdrachtgever als object met het proces dat ... object van digitalisering is. Maar ook – en vooral? – opdrachtgevers (lees: bestuurders) lijken al dan niet bewust voorkeur te geven aan handhaving van hun respectievelijk aparte domeinen ipv aan bevordering, heel pràktisch als regisseur, van samenwerking volgens uitbreiding van digitale technologieën met mogelijkheden voor directe communicatie.

Als zoiets als een verontschuldiging oppert de Belastingdienst, zo citeren Stokmans en Vermeulen uit een intern (!) rapport, dat “[h]et [...] lastig [is] om alle persoonsgegevens van een burger te verzamelen, omdat ze verspreid staan over vele verschillende systemen.” Zit daar soms de misvatting achter dat oplossing een enkel, allesomvattend ... systeem vergt? En verder, omdat zoiets, zucht, nogal moeilijk is, dat er van weersomstuit dan maar niets aan gebeurt? Van traag, tot

trager, enzovoort.

Met een zgn informatierotonde hoeft er zelfs helemaal niets aan “vele verschillende systemen” te veranderen om informatie eruit tòch reeds vergaand samenhangend te kunnen ... gebruiken. Bewijs? Met succes doen we dat zo alweer sinds jaren voor enkele onderwerpen van financieel beheer van rechtspraak-als-proces. Waarom – dus – niet vèrder? Ook dat blijft op weerstand stuiten, van ict-ers voorop. Er lijkt vooral angst voor stelselmatige opschaling (lees ook: verlies van apàrt vertrouwde positie) te heersen. Hoe dan ook weigeren zij voor stelselmatigheid noodzakelijke principiële heroriëntatie zelfs maar te overwegen. De kloof raakt daardoor nodeloos dieper en breder tussen enerzijds maatschappelijke opgaven die naar hun aard ònlosmakelijk ... stelselmatig zijn, anderzijds vooropgezet ònsamenhangende – digitale – voorzieningen.

Stelselmatige autorisatievoorziening in combinatie met informatierotonde(s) kan meteen helpen. De ruimte ervoor verkrijgen om het op die manier te doen, dàt is er werkelijk moeilijk aan.

91.28

Zoals je het vertelde, is mijn indruk dat je een moedige poging deed. Ach, laten we het ook maar weer een experiment noemen, ik bedoel dat jij situationele gedragsvariëteit als gespreksonderwerp opperde. Uitkomst? Ik begrijp dat jou prompt zowat als uitstoting dreigde. Je hebt in elk geval eventjes grondig de sfeer verpest. En het was nog wel zo gezellig. Verrassend? Nee. Nogal wat mensen zijn kennelijk bang dat hun tot verabsolutering opgeblazen veruiterlijking doorgeprikt wordt. Tja, zo gaat die angst nooit over. Terwijl jij ze met je verzoek om inschikkelijkheid tot evenwichtiger overwegingen probeert te bewegen, roep je hun prompte aanval op. Dat kennen ze als de beste verdediging, nietwaar? We moeten toegeven dat het doorgaans prima werkt voor handhaving resp. uitbreiding van bevoorrechte positie. Ze, zeg maar, voelen èrgens weliswaar wel beter, maar slagen via verinnerlijking tot apart zelfbeeld erin niets van doorlopende contingentie te – willen – weten. Vooruit, pech, ja, dàt ligt ‘natuurlijk’ zelfs altijd aan de situatie. Maar succes heb ‘ik’ altijd toch echt helemaal aan mijzelf te danken.

Zou het? Als je iemand vraagt, of z/hij zichzelf zelfs uitzonderlijk flexibel vindt, krijg je geheid bevestigend antwoord. Maar vervolgens erkenning van situationele invloed is gauw te veel gevraagd.

91.29

Ook, en vaak vooral, stilte is een teken, maw verzoek tot inschikkelijkheid. Terwijl ‘zij’ denken eveneens jou het zwijgen ermee opgelegd hebben, ach, richt jij vervolgens maar louter tot jezelf het verzoek om te beseffen dat ‘ze’ er niet vàn gediend zijn (omdat ze eenzijdig dóór je gediend wensen te worden, waar jij dan weer geen zin in hebt).

(Met) de kunstgreep van de aanname dat je een nul-identiteit hèbt, wil (je) niet zeggen dat je een nul bènt. Integendeel. Wie dat ervan maakt, let niet goed op. Oh ja, en mist daarvoor stellig benodigde vooropleiding. Neem de reeks van zgn gehele getallen. Hoe lukt het om, bijvoorbeeld, het getal 87 eenduidig op te vatten? Dat werkt met stappen van 1. Voor de beginstap moet je echter doen alsof nul als getal bestaat nota bene zònder eraan ten grondslag liggende stap. Je kunt dat zuiver theoretisch vinden, maar ik vind het vermogen om samenhangend te kunnen tellen nogal praktisch.

Dus, als je op enig moment een identiteit hebt, hoe lukt het om die eenduidig in ruimer verband opgenomen te zien? Dat werkt volgens mij het meest praktisch met stappen ter ... grootte van wat telkens als een bepaalde situatie kan gelden. En/maar voor de beginstap moet je dan doen alsof er een situatieloze identiteit bestaat, zeg ook maar nul-identiteit.

Zoals voor het getal 87 vanaf het nul-getal stapsgewijs tevens alle eraan 'voorafgaande' getallen, dus 1 tot en met 86, zijn verondersteld, is een subject op enig moment met bijbehorende situatie niet niets, maar daarentegen zoiets als de resultante van wat z/hij in/door/voor eerdere situaties doorgemaakt heeft.

Tja, op welk moment gaat, eh, iets van volstrekt situatieloos over op onlosmakelijk situatiegerelateerd? Is dat voor een subject haar/zijn geboorte? Of eerder nog bevruchting? Of juist later? Of? Een absoluut geldig criterium ... bestaat niet. Ook de keuze daarvoor is, wederom altijd heel praktisch, een kunstgreep. Werkt 'ie voor wat je als relevante opgaven erkent?

En dan moet je iemand anders ervan proberen te overtuigen dat zulke opgaven ook voor haar/hem relevant zijn. Voor de gebruikelijke reactie, ga terug naar de eerste zin en ontvang géén bemoediging.

91.30

Strategische heroriëntatie voor digitalisering valt helaas niet te verwachten van wie, eh, gelooft in gangbaar geraakte koers. Ik ben het daarom van harte met je eens om zoiets als informatiebeleid/-strategie met voorrang te bespreken met wie opdrachtgevers van zgn ict-ers – zouden moeten – zijn. Zulke bestuurders moeten bereid zijn tot grondige afwegingen. Anders verandert er nog steeds niets. Als je wil, stuur dit emailbericht voorafgaand aan overleg aan ze door. Ja, wat volgt kan confronterend opgevat worden. Prima, stel mij verantwoordelijk voor dit ongevraagde – en onbetaalde – advies. Maar wat willen 'ze' dan? Soms mislukkingen blijven slikken, geld blijven verspillen?

Zo'n fundamentele aanzet die voor hen herkenbaar, begrijpelijk enzovoort is, laat zich m.i. ontleen aan **Evolution as a Religion, Strange hopes and stranger fears** (Routledge, herdruk 2002) van Mary Midgley (1919-2018). Dat boek verscheen oorspronkelijk in 1985. Hoewel de term evolutie in de titel anders doet vermoeden, wijst Midgley algemeen op

the importance of world-pictures.[p. 2]

Zij stelt eenzijdige wereldbeelden, zeg ook maar paradigma's, aan de kaak en besluit met een voorstel(ling) dat (die) zij daarentegen evenwichtig(er) acht. Daarvoor mikt zij nadere kritiek op vertekeningen van evolutieleer. Mij valt op dat haar opmerkingen tevens steekhoudend zijn door digitalisering voor evolutie te lezen. Dat blijkt meteen waar Midgley ter inleiding van de herdruk verklaart dat zij de titel heeft overgenomen van een congres

[i]n the early 1980s.[p. viii]

De uitnodiging om er een voordracht te houden

suddenly made me wonder whether [...] the idea of evolution [was] somehow beginning to be used, [...] indeed, as a form of religion itself?[p. viii]

Dat moeten bestuurders zich inmiddels over digitalisering afvragen. Ik vind Midgley daarvoor een bij uitstek geschikte gids, mede omdat evident is dat zij mbt digitalisering belangeloos staat. Zij analyseert nuchter

startling suggestions about vast themes [p. viii] hav[ing] the same attraction: simplicity. They look like ways to break the logjam with a single surgical intervention.[p. 62]

Mis! Tegenwoordig vooral ict-ers,

carried away on a wave of undiagnosed faith in technology as such[, p. 54] simply and confidently la[y] down their own surprising views [...]. Their pronouncements seem [...] to be seriously intended. But it [i]s far from clear on what level they [a]re meant to be taken.[p. viii S]peculation [...] is [...] an even more rampant growth now than it was [...] because the appeal of the myths that underlie them is strong[. p. ix Their] prediction[s], if [they are] taken as certain and infallible, gives a quite unwarranted sense of security, and can easily distract us from the need for other changes.[p. 79] This use of a dazzling future [...] distract[s] believers from the present, thus excusing [...] confusions [while t]he gap between promise and performance is widening[. p. 172]

Het is dus niet zo, dat Midgley ... gelooft het zònder mythe annex wereldbeeld te kunnen. Voor àlles geldt immers een veronderstelling. Zij bestrijdt eenzijdigheid, verabsolutering enzovoort,

[for] mak[ing] us more aware of the underlying myths [...] is the only way in which we can get some control over their influence.[p. ix] It would [...] be helpful if rather more attention were given to the positive advantages of making explicit one's wider [...] attitude[. p. 65]

De keuze van een wereldbeeld àls veronderstelling is de meest verstrekkende bestuursmaatregel, nota bene pràktisch gericht

[from] fac[ing] the important question, 'for what have you faith in this?'[p. 23 With] some such faith [being] an intellectual necessity [...], the important thing [is] not to take it for granted, but to be conscious of it, to distinguish its various elements, and to see on what grounds we can chose between them when there are alternatives.[p. 124]

In de zin van wereldbeeld

faith is not just something to be got rid of, but something to be rightly directed.[p. 125] The choice is [...] between good and bad world-pictures.[p. 158] They exist to guide conduct[. p. 160] What bias, then, is now misleading us?[p. 164]

Zolang bestuurders zich er niet om bekommeren,

[w]hat we get is a recommendation to entrust change to a certain set of experts, whose training has not called on them to pay any attention to conflicting aims at all.[p. 78]

Met

an answer which misses the point of the question [p. 78]

gaan dus ook ict-ers,

want[ing] us to put faith in their techniques,[p. 78]

vooral hun eigen gang volgens hùn

prophecies of a dazzling future[, thus] treat[ing] th[eir] project as if it were the inevitable next stage of evolution.[p. x S]itting comfortably on the status which has been provided for them, [they] tend not to find any argument necessary.[p. 110] As things are, [...] what we have is an unnoticed oscillation between a very narrow view [...] – useful for blocking arguments and shrugging off responsibilities – and a very wide one, useful for issuing unexplained demands in its name. In this wide sense, [...]

interests [are] often [...] presented as calling for technological developments which c[an] only be properly justified by social demands.[p. 65]

Midgley wijst er op, dat

these projects have nothing to do with any reputable theory [... with such projects being] usually irrelevant [...] for our real problems in the world, which are essentially social and moral [...].[p. x]

Werkelijke opgaven betreffen altijd verhoudingen. Ofwel,

the idea that any set of causes could be ultimate or one-way is [...] a most confused one[. p. 151]

Dat geldt zo mogelijk extra voor overheidsbemoeienis. Verder, zonder verschillen kunnen er ook geen geschillen ontstaan en zou rechtspraak-als-proces volstrekt overbodig zijn, sterker nog, zelfs ondenkbaar. Dat besef zou in elk geval voor bestuurders van de Rechtspraakorganisatie meteen moeten kunnen volstaan om een strikt eenzijdig wereldbeeld af te wijzen

[as it] makes all attempts to explain combination difficult.[p. 178]

Onmogelijk, zelfs. Maar wat dan wel? Bestuurders kunnen gerust zijn. Want de suggestie is echt vals dat zulke eenzijdigheid de noodzakelijke voorwaarde is voor geslaagde digitalisering. Daarmee proberen ict-ers het slechts voor henzelf eenvoudig te houden. Dat gaat ook op, dwz

distort[ion] by biases flowing from over-simple, unbalanced world-pictures[, p. 6]

zolang bestuurders/opdrachtgevers er kritiekloos in meegaan

[b]ut the trouble with such obsessions is that they distort the whole shape of thought and language in a way which makes them self-perpetuating, and constantly extends their empire.[p. 178]

Volgens Midgley,

[t]hese schemes [are] just displacement activities proposed in order to avoid facing our real difficulties.[p. x]

Zij geeft onmiskenbaar aan dat het ruimdenkender moet, en ook hoe dat kan. Overigens weet zij uiteraard, hoe moeilijk het is om een evenwichtiger wereldbeeld zelfs maar overwogen te krijgen:

Half the trouble of course takes place out of sight, in the mere choice of problems, in taking some things for granted and being quite unpersuadable about others, in unconsciously placing the burden of proof on one's opponents, and sometimes in pure tribal feeling which confines one's attention to the fellow-specialists who already share one's premisses.[p. 6]

Maar juist van bestuurders van de rechterlijke macht mag voldoende immuniteit tegen vooringenomenheid worden verwacht. Vooral een rechter weet immers dat

[w]e can value things only in a context which makes our valuing intelligible.[p. 19]

Ingewikkelder is het ook weer niet. Als, zeg maar, ding-op-zichzelf kunnen er geen verschillen van worden aangegeven. Dat lukt wel door een, eh, ding in verschillende situaties te zien verkeren. Een relevante situatie moet telkens expliciet worden uitgedrukt. Daarvoor dient context. Zgn contextuele verbijzondering heft prompt de belemmering op van

drastic isolation from each other and from the central conceptual area which connects them.[p. 19] It is remarkable that we nowadays have to state this obvious truth as if it were new, and invent words like 'ecological' to describe a whole vast class of duties.[p. 189]

Daar kunnen – de meeste – ict-ers blijkbaar nog niet bij. Zij zijn gehecht – geraakt – aan het enkelvoud volgens

the idea of completely abstract 'values' conferred by arbitrary choice[p. 19 and/or] the establishment of 'objective' facts which look the same to everybody [p. 27 by] treat[ing] complex conceptual groupings as if they were plain, single ideas[p. 34]

maar zijn er doorgaans niet van bewust als hun wereldbeeld

[with t]he effect [...] to leave many of [them] rather unpractised in general thinking, and therefore somewhat naïve and undefended against superstitions which dress themselves up as science.[p. 27] What they naturally cannot envisage is the defect in their own general background thinking which will make an new approach necessary.[p. 30]

Dat maakt wijziging door henzelf inderdaad moeilijk, zo niet onmogelijk. Daar kunnen slechts bestuurders helpen, want zij behoren terdege te beseffen dat

[i]n moral questions – and indeed in all practical questions – changing circumstances continually alter the problems[. p. 21]

Informatiebeleid dat daar niet op is berekend, kan slechts averechts uitpakken. Contextuele verbijzondering is een geschikt (beleids)beginsel, zie verder [Stelselmatic informatiebeleid](#). Daarmee,

[w]hat we do is to look for [...] considerations on [different] sides, and for the main outlines of a conceptual scheme which will enable us to weigh them against each other. [...] If we do not have this [...] world-picture, we shall be paralysed for ordinary practical dilemmas as well as for moral ones [...]. If we do have it, we can start work [...]. [As] they [...] constantly need change and correction, they are workable.[p. 21]

Kies verantwoord voor een stelselmatic bemeten strategie. Waar zijn bestuurders anders voor?

91.31

Intussen blijf ik jullie maar bestoken met onderbouwende advisering. Nou ja, ik bedoel het er goed mee. :-)

91.32

In kubisme als kunststroming zie ik een poging om, vandaar mijn belangstelling ervoor, van beperkend enkelvoud los te komen. Maar met ... beeldende kunst, wat 'zie' je dan nog? Meervoud resp. variëteit volgens visuele facettering maakt, eh, iets in elk geval voor mij gauw onherkenbaar.

De titel is veelbelovend, **Bateau-Lavoir, Wiege des Kubismus** (Weber, 1976, oorspronkelijk Frans 1975). Jeanine Warnod beschouwt het pand Bateau-Lavoir in het Parijse Montmartre als plaats van geboorte en – verdere – ontwikkeling, vooral omdat daar Pablo Picasso (1881-1973) **Les Demoiselles d'Avignon** schildert dat

heute als ein Hauptwerk, die erste Darstellung des Kubismus angesehen [wird].[p. 83]

Picasso woont in Bateau-Lavoir in de periode 1904-1909 en zijn atelier(s) behoudt hij er tot in 1912. Wat genoemd schilderij betreft,

[d]ie ersten Studien stammen vom Ende des Winters 1906. [...] Er beendet es erst im Herbst 1907, oder gibt es vielmehr auf; er weiß selbst nicht, wann dieses Werk vollendet sein könnte[. p. 83]

Warnods beoordeling doet mij vermoeden dat Picasso niet of nauwelijks mikt op een variëteitsvoorstelling. Anders zou hij beseffen dat met oneindige variëteit zo'n voorstelling principieel onvoltooid is en blijft. Om dáárover moeilijk te doen, heeft dus geen zin. Dat neemt niet weg, dat

[d]iese neue Perspektive, die erlaubt, über die sichtbare Realität hinauszugehen, [...] die Maler der kubistischen Richtung [fasziniert]. Sie machen sie zu einem der Grundsätze ihrer Theorie.[p. 86]

Met vermelding van perspectief in enkelvoud vind ik het vraag of Warnod die theorie begrijpt. Want hoe rijmt dat met Warnods mededeling dat

Picasso [...] sich [i]n dieser Zeit [...] der Wirklichkeit [will] bemächtigen, sie sogar übertreffen, übertreiben, um sie genauer zu erfassen, wie der Schauspieler, der seine Rolle übertreibt, um echter zu erscheinen[? p. 135]

Bijvoorbeeld ook Juan Gris (1887-1927),

versucht [...] das Problem zu lösen, das Picasso vorher beschäftigt hatte: die Verschmelzung mehrerer Ansichten eines Objektes in einem einzigen Bild und ihre Darstellung in der zweidimensionalen Fläche.[p. 140]

Mijn idee is dat de grondslag van zo'n theorie nu juist erkenning omvat van meervoud van perspectieven. Hoe valt er nog steeds één beeld van/mee te maken? Dat vraagt om een oplossing van verhouding tussen verschillende perspectieven als probleem. Oh ja, wat als beeld nu eenmaal :-) zichtbaar is, zou dan, eh, iets-voorbij-zichtbare-werkelijkheid afbeelden. Huh?!
Het heeft er m.i. alles van weg, dat het Picasso e.a. juist ontbreekt aan een deugdelijke theorie. Zo vindt Warnod het

[v]erständlich, daß er zögerte, dieses Gemälde zu zeigen, das ihn tief aufgewühlt und vor dem er sich wie von der eigenen schöpferischen Kraft überholt vorkommt.[p. 86]

Mijn indruk? Volgens Warnod

findet man [...] bei Picasso [...] nichts Theoretisches, alles ist intuitiv.[p. 136]

Dus, terwijl Picasso kennelijk niet weet wat hij wil, voelt hij blijkbaar sterk dat wat hij anders doet iets moet kunnen opleveren, maar wat dat – niet – is blijft hem ontgaan. Mikt hij niet zozeer op een variëteitsvoorstelling, maar veeleer op tweedimensionale vertaling van driedimensionale maskers afkomstig uit Afrika? Wat ik nog niet wist, is dat

Picasso [...] dieses Werk immer sehr geheim behandelt [hat].[p. 86] Dreizehn Jahre lang verließ das Bild nicht sein Atelier und blieb der Öffentlichkeit unbekannt.[p. 88]

Waarom verdient dat schilderij alsnò de reputatie van kubistisch hoofdwerk? Picasso, aldus Warnod,

ladet [...] seine verständnisvollsten Freunde [...] ein, das [...] Bild in seinem Atelier anzusehen[. ...] Die kleine Gruppe der Eingeweihten, [d.h.] die Picasso umgebenden Künstler, Dichter, Händler [p. 86] konnten vor diesem Werk nicht gleichgültig bleiben, und ihre Kunst wurde von ihm stark beeinflusst[. p. 88]

Daar zat kennelijk niemand bij die er wèl een, nou ja, wat ik er praktisch onder versta, omvattender theorie bij/voor kon bedenken. Hoe zit het dan met Georges Braque (1882-1963)?

Ab 1908 beginnen [Picasso und Braque] sich täglich zu besuchen, gemeinsam Galerien und Museen zu besichtigen, ihre Arbeiten gegenseitig zu verfolgen und darüber zu diskutieren. [...] Ihr Werdegang ist unterschiedlich[, p. 93 aber] bis 1912 sind Picassos und Braques Werke zum verwechseln ähnlich.[p. 97]

Ofwel, ondanks uiterlijke gelijkenis volgen ze verschillende ... theorieën. Zij zijn

im Temperament so gegensätzlichen Maler – [Picasso] ohne Maß, revolutionär, intuitiv, [Braque] maßvoll, sein Werk durch Schlußfolgerungen aufbauend[. pp. 93-94] Während [Picasso] sich mit der Form an sich beschäftigt, bemüht sich Braque um die Bezüge zwischen den Objekten und dem sie verbindenden Raum.[p. 136]

Is Braque àls kubist daarmee een situationist volgens wat ik er vèrder als subjectief situationisme onder versta? Dat kubisme ontstaat en vervolgens ook aanslaat, associeert Warnod vooral met de ruimere kennismaking met Afrikaanse 'kunst.' Voorts vermeldt zij [p. 119] Maurice Princet (1875-1973) die bekend staat als de wiskundige van het kubisme en o.a. Picasso met geometrische projecties vertrouwd maakt. Hoe dan ook

war [...] man [...] gefordert, in allen Einzelheiten eine neue bildnerische Sprache zu schaffen[, aber u]nter der augenscheinlichen Einheitlichkeit der kubistischen Werke entdeckt man [...] sehr große Unterschiede. Jeder faßt seinen Kubismus entsprechend [...] auf. Alle, die man Kubisten nennt, haben das Gefühl für den Bildaufbau, aber sie lassen, von diesem Aufbau ausgehend, ihren eigenen Erfindungen freien Lauf.[p. 102]

Maar als er een beeld aan de orde is, moet er onlosmakelijk 'sprake' zijn van verbeelding, nietwaar? De structuuraanwijzing voor een ... beeld (lees ook: methode voor afbeelding) kan niet lòs gezien worden. Voor Metapatroon, over methodische – eenheid van – samenhang tussen – meervoud van – verschillen gesproken, vind ik daarom de semiotische enneade als ruimere grondslag dienen. Aan dergelijke (meta)theorie is 'men' ook onder de noemer van kubisme echter niet toegekomen. Dat maakt ook Warnods ... verslag nogal rommelig, vooruit, anekdotisch. Volgens haar

entdecken [...] die Kubisten [...] eine neue Art der Weltbetrachtung.[p. 39]

Als nieuw, zo vat zij samen,

wird [...] der Zeitbegriff, also die Bewegung, [...] mit dem Raumbegriff im Bildaufbau verbunden.[p. 39]

Ik duid dat m.i. algemener als multiperspectivisme (lees ook, zelfs toepasselijker: interdependentie). Zo nieuw is dat destijds overigens niet, want het idee had reeds postgevat dat:

[d]ie von allen Seiten gesehenen [Objekte] lebende Skulpturen im Raum [sind]. Das ist es, was sich der Idee der totalen Gestaltung des Raumes bei den Kubisten näherte.[p. 66]

Als vervolg

suchen die Kubisten [...] nach einer logischen Gliederung der Volumen,[p. 81]

Tja, zgn figuratief biedt een beperkt beeldoppervlak echter nauwelijks ... ruimte voor de

von den Kubisten gewollte Bildaufsplitterung[. p. 105]

Wie er de oorspronkelijke bedoeling van mist, of opgeeft, kan terugh naar monoperspectivistische figuratie. Of dóór naar abstractie

ändern die [...] Maler die Funktion des Bildes, nehmen ihm seine Aufgabe der Objektdarstellung, um ihm die totale Freiheit zu geben.[p. 118]

Dat bestaat ... natuurlijk niet, zulke vrijheid. Maar wie er abusievelijk van uitgaat resp. op mikt, ziet stellig geen noodzaak voor een theorie, want

[e]in Kunstwerk nimmt seinen Wert aus sich selbst und nicht aus Gegenüberstellungen mit der Wirklichkeit.[p. 119]

Warnod komt aldus met een m.i. beroerde ... theorie. Een teken geldt niet – als iets dat staat – tegenover iets, met dat andere iets, anders dan het teken, wèl als werkelijkheid. Evenmin geldt een teken ... objectief als afbeelding. Daarentegen is èlk teken, nou ja, zo luidt mijn veronderstelling, een verzoek tot inschikkelijkheid. Wat voor een kunstwerk moet doorgaan, is óók een teken. En als teken zijn er verhoudingen mee gemeoid. Een teken op zichzelf ... bestaat niet.

91.33

Het klinkt overtuigend, zelfs geruststellend. Zo van, als jij nu gewoon maar zegt wàt je wil, verzorgen wij het daarvoor benodigde hoe. Dan komt het allemaal goed. Oh ja, zo luidt de onuitgesproken dreiging, als jij je onverhoopt tòch met hoe gaat bemoeien, kan jij je wat vergeten.

Hmm. Abraham Maslow (1908-1970) beseft dat, in het Engels uitgedrukt, for a man with a hammer every problem is a nail. Dus, zolang een spijkerverbinding is en blijft wàt je wil, doe je er verstandig aan om er voor hoe ook verder de man- of vrouw-met-de-hamer bij te halen.

Zodra je echter iets anders wil, is hoe-voor-wat klakkeloos aan een exclusieve spijkeraar overlaten dus prompt het allerstomste dat je kunt doen. In een hoe-middel ligt immers de ermee te faciliteren wat-ruimte besloten. Wil je een schroefverbinding? Met een hamer maak je van alles juist alsmaar verder kapot. Er komt bij klussen nogal wat verschillends kijken, terwijl samenhang ertussen geborgd moet raken. Maar je kunt er helaas op rekenen dat spijkeraars driftig op jou gaan hameren. Ook jou zien ze immers als slechts een spijker, volgens hen zelfs een ongelofelijk kromme die nodig – volgens hun idee van – recht moet worden geslagen.

91.34

Het redactorenduo Derk Stokmans en Stefan Vermeulen doet met hun artikel **Fiscus faalt bij verbeteren handhaving privacyregels** (in: **NRC**, 5 oktober 2023, pp. 1-2) verder kritisch verslag. Zij beweren o.a. dat “[v]an alle overheidsdiensten [...] de Belastingdienst de meest gevoelige persoonsgegevens van Nederlandse burgers [heeft].”

Ach, laten we er vooral geen wedstrijd van maken. Want uiteraard ook de Rechtspraak(organisatie) moet ervoor zorgen dat 1. een zgn betrokkene inzage heeft in haar/zijn ‘eigen’ persoonsgegevens èn 2. ànderen er uitsluitend formeel als bevoegd verklaard inzage enzovoort in hebben.

Het zou allang – en – alom evident moeten zijn dat slechts een stelselmatige opzet soelaas biedt. Die blijft door de gevèstigde ict-ers echter hardnekkig tegengewerkt, nota bene ondanks ... evident werkzame aanzet met informatieronde en

verkenning van stelselmatige autorisatievoorziening met tevens een betrokkene als gebruiker. Nee, zo laten de redacteuren o.a. weten, “[d]e Belastingdienst houdt ook niet bij welke medewerkers precies toegang hebben tot bepaalde applicaties.” Met – een voorziening voor – dergelijk integraal overzicht zijn jullie zelfs vèr gevorderd, en de opzet staat klaar om selectieve toegang tot betrokkenen uit te breiden. En het bereik van zulk overzicht kan met een informatierotonde beheersbaar worden verruimd door aansluiting erop van telkens de volgende toepassing (totdat ze er allemaal op zijn aangesloten).

Tja, wie weigert te kijken, ziet het uiteraard nooit.

Bestuurders van de Rechtspraak(organisatie) lezen toch de krant? Zij wensen wellicht niet expliciet te worden gewezen op hun verantwoordelijkheid voor informatiebeveiliging inclusief bescherming van persoonlijke levenssfeer. Dan moeten ze er ook iets aan doen, nietwaar?

Ja. Erkenning van stelselmatige aanzet met aantoonbare (!) resultaten moeten ze toch kunnen opbrengen. En daarvan zou je mogen verwachten dat ze ict-ers openlijk aansporen tot mee- ipv tegenwerking, eindelijk.

91.35

In **Foutje moet kunnen** (Haystack, 2021) probeert Klaas Mulder te verklaren, zoals de ondertitel luidt,

hoe machthebbers beslissen over wonen, welzijn en onderwijs.

Ik vind dat hij zowel meer verklaard als oppervlakkig blijft. Voor zover ik hem begrijp, draait het z.i. om gebrekkige machtenscheiding. Hij stelt dat de wetgever annex beleidsbepaler gegijzeld geraakt is door de uitvoerder die aldus zijn weliswaar, vooruit, goedbedoelde maar, helaas, beperkte insteek algemeen resp. normatief oplegt. De leden van de uitvoerende macht noemt Mulder publieke professionals. Ach, het is ook maar weer wat je professioneel vindt. Dàt draait m.i. om besef van verhoudingen op de reële maatschappelijke schaal. Een ènkelvoudige insteek kàn nooit algemeen geldig zijn, punt. Iemand die onvoldoende rekening houdt met alle daadwèrkelijke belanghebbenden met dienovereenkomstige variëteit van hun gedragingen is daarom geen professional, maar ... Tja, hij (lees ook: zij) kan van alles zijn. Wie zijn (lees ook: haar) eigen belang voorop plaatst, is een profiteur, parasiet. Wie zich richt naar het eigen belang van een (over)heerser is een meeloper. Ga zo maar door.

En het is – dus – niet alleen maar zo dat beleidsbepalers zich door profiteurs e.d. laten misbruiken. Omgekeerd gebruiken heersers graag hofhouding. Want ook beleidsbepalers verkeren in de waan van valse professionaliteit. Zoals Mulder aangeeft, komen zij allemaal uit dezelfde kring(en), blijven erin verkeren, trekken een alsmaar hogere muur eromheen op. Terecht verwijst Mulder voorts naar hun illusie – of ‘uitsluitend’ beleid? – volgens essentialisme.

Ook een strikte machtenscheiding, waarvoor ikzelf overigens voorstel om de traditionele driedeling tot – minstens – een vijfdeling uit te breiden, zie verder [Pentas politica](#), is uiteraard een illusie. Ertussen heerst gauw een personele unie.

Mulder heeft enig besef van opbouwende(r) verhoudingen door ontwerp(en) expliciet te vermelden. Hij betreurt gebrekkige aandacht ervoor met bijbehorend gebrek aan deskundigheid. Maar hij lijkt ontwerp(en) nog lòs van besluit(vorming) op te vatten. Hij pleit vooral stèrk voor verbetering van besluitvorming. Mijn idee is om besluitvorming àls ontwerpen te ondernemen, en ook omgekeerd ontwerpen àls

besluitvorming. Verder moet ontwerpen, en daarmee besluiten, proefondervindelijk uitvoeren omvatten. En juist bij proefondervindelijke uitvoering moet meteen met àlle belanghebbenden rekening worden gehouden. Wie dat zó doet met open houding volgens ... integratie van beleidsbepaling en -uitvoering, noem ik professioneel, want verantwoord werkzaam.

Dat gaat uiteraard niet alleen mis voor “wonen, welzijn en onderwijs.” Dat kan overal gebeuren, en doet dat ook vaak, waar ontkenning van verhoudingen met meervoud van betrokken deelnemers met hun daardoor (!) van elkaar verschillende belangen aan de (wan)orde is.

Principieel en zo door naar methodisch komt het aan op erkenning van dynamiek van verschillen in samenhang. Eenduidige interpretatie enzovoort van zulke interdependentie, zeg ook maar wederzijdse afhankelijkheid, door-de-schalen-heen vergt aannahme van zoiets als singuliere gedraging. Als zo'n, eh, element veronderstel ik de samenloop van een object en een situatie. Kan een object als het ware àctief aandeel in samenloop nemen, dan noem ik zo'n object nader een subject. Het methodische bereik geldt ònbegrensd door de keuze van wat als object/subject resp. situatie geldt voor een samenloop, al naar gelang van wat ... geldt als overkoepelende(r) situatie te maken. Dergelijke herhaling (lees ook: recursiviteit) moet praktisch èrgens worden gestaakt: horizon. Voor bedoelde methode, zie verder [Metapatroon, handboek stelselmatig informatieverkeer](#). Ik bedoel verkeer in de betekenis van omgang, dus met deelnemers volgens – wat zij èlk opvatten als relevante – verhouding. Ofwel, er bestáát voor belangen met bijbehorende betekenissen geen enkelvoud.

Ook Mulder duidt overheidsbemoeienis als dienstverlening. Ja, onder die noemer is het inderdaad de vraag waarom de overheid een monopolie heeft dat gepaard gaat met het eenzijdig opleggen van dwang.

Mijn idee is dat sommige voorzieningen voor maatschappelijk verkeer slechts deugdelijk gemeenschappelijk (lees ook: collectief) vallen te treffen: infrastructuur. Er blijkt allang behoefte aan voortdurende infrastructurele zorg. Dat verklaart waarom er zoiets als een staande organisatie voor bestaat. Die heet ... overheid. Nota bene, als zodanig is zij ònderdeel van – de – infrastructuur. Tja, daardoor ontstaat het risico dat de overheid vooral voor haarzèlf ... zorgt. Om dat risico tegen te gaan, of in elk geval beperkt te houden, gelden o.a. een machtenscheiding binnen die zgn overheid en met regelmaat verkiezingen voor de samenstelling van de wetgevende annex controlerende macht. Dat helpt kennelijk echter onvoldoende.

Mulder heeft gelijk dat de noemer dienstverlening suggereert dat concurrentie redelijk is. Maar ik meen dat overheid zelfs principieel niet volgens concurrentieverhoudingen in maatschappelijk verkeer verward mag zijn. Zij regelt zoiets als (im)materieel platform. Nogmaals, infrastructuur. Dat maakt de overheid ònvermijdelijk eveneens tot verkeersdeelnemer. Het is dan de opgave van de wetgevende macht om het overheidsaandeel op infrastructurele zorg te mikken, en gemikt te houden.

Voor wat tot infrastructuur verklaard is, geldt juist géén concurrentie. De overheid verkeert dáárvoor als monopolist. En voor – gedrag tijdens – gebruik van infrastructuur kan de overheid dwang opleggen. Dat moet echter gebeuren in het besef dat infrastructuur een middel is. Dwang mag slechts middelgebruik dienen, niet in hun variëteit de doelen waarvoor verkeersdeelnemers zo'n middel benutten. Moet een weggebruiker stoppen voor een rood zgn stoplicht? Gaat het de verzorger

van dat stoplicht iets aan waar de weggebruiker in kwestie vandaan komt resp. heen gaat? Wat telt is telkens het saldo. De dwang moet worden ervaren als beperkter dan, beter nog, als alleszins redelijke voorwaarde voor vrijheid in de zin van aandeel nemen in resp. verkrijgen uit een evenwichtige(r) (verkeers)verhouding.

Zgn publieke professionals kunnen onder de noemer van dienstverlening vooral hun eigen belang nastreven. Mulder doorziet dat blijkbaar onvoldoende. Ik erken dat allesbehalve eenduidig is wat op enig moment voor infrastructuur in aanmerking komt. Afstemming van belangen is nu eenmaal politiek, zie ook [Infrastructuurkunde](#). Dat vergt een passende ... ontwerpleer. Idealiter levert iedereen ontwerpbijdragen. Als 'we' daar nu eens met ... passend onderwijs op mikken?!

Mulder heeft m.i. een naïeve voorstelling van markt(werking). Juist in een verhouding met een leverancier kan een klant aan onevenredige dwang bloot staan. Maak er dan maar infrastructuur voor burgers van. Minstens regulering is inderdaad niet van de lucht, maar het is altijd maar weer de vraag welke belangen ermee zijn gediend.

Zolang voorstellen beoordeeld blijven door wie nauwst verwant is aan de opstellers, zoals Mulder opmerkt, is het nog mild uitgedrukt dat

vernieuwing van de verschillende stelsels [...] uiterst moeizaam [gaat].[p. 10]

Allereerst zijn er géén "verschillende stelsels." De zgn interdependentie is feitelijk grenzeloos. Hoe dan ook

moeten [we] erachter komen waarom het steeds weer niet lukt[. p. 10]

Mulders enthousiasme vind ik prijzenswaardig, maar zijn analyse is m.i. nog niet grondig genoeg. Ik haast me hier overigens om te erkennen dat subjectief situationisme, eveneens zachtjes uitgedrukt, niet bepaald aanslaat. Ik houd echter eraan vast en daarom o.a. vol dat ook een begrip als sector nodeloos beperkend werkt; er bestaat doorlopend bereik van verhoudingen. Het gaat dus nog sterker mis dan Mulder beseft. Hij wijst er op dat,

[a]ls er in een sector problemen zijn, [...] het de professionals uit die sector zelf [zijn] die de zoektocht naar nieuwe oplossingen mogen inzetten, en als ze die niet vinden, [...] de eersten [zijn] die daarvoor een verklaring mogen geven – of de schuld bij anderen mogen leggen.[p. 12]

Laten nu de ... grootste problemen, zeg maar, door-de-sectoren-heen bestaan. Die 'zien' ze dus niet eens ... Klopt,

we [...] hebben [...] politici [en bestuurders] nodig die zich los kunnen maken van de belangen van de uitvoerende professionals en professionals die zelf afstand kunnen nemen van hun professionele gewoonten.[p. 12]

Maar wat biedt wèl houvast? Volgens mij is dat pas de infrastructurele ontwerporientatie. Iederéén die dat opbrengt inclusief het vermogen tot dialoog, vind ik ... professioneel. Omdat de balans zoekraakt met staande 'machten,' kunnen we zorgvuldigheid beter volgens beheersing van – dynamiek van – veranderingen borgen. In èlk stadium is uitsluiting van daadwerkelijk betrokkenen door-en-door onprofessioneel. Mulder blijft hardnekkig over professionals schrijven, ondanks

het onvermogen van professionals om zelf te zien wat ze aanrichten met de fouten die ze maken. Professionals zelf hebben vaak nauwelijks in beeld hoeveel leed ze daarmee individuen berokkenen die in een minder onvrije wereld veel betere kansen zouden hebben.[p. 25]

Als 'we' allereerst eens ophouden om zulke wanpresteerders zelfs maar enige ruimte te gunnen? Maar daarvoor moeten politici en bestuurders hun belang bij – verantwoordelijkheid voor – verruiming beseffen. En van kiezers vraagt dat ... Hmm,

fundamentele zelfkritiek [is] precies wat we nodig hebben[, p. 28]

maar mijn ervaringen met zo'n oproep aan anderen :-) zijn, eh, teleurstellend. Als ik het daarom probeer met een voorstel voor perspectiefwissel, blijkt dat helaas ... géén verschil te maken. Hoezo verandering? Doe ik het soms verkeerd? Wie denk je wel dat je bent? Schijnheilig wekt dat met een [Fopvatting](#). Mulder stelt dat

[h]et [...] voor de gevestigde orde veel gemakkelijker [is] om de schuld van problemen bij anderen te leggen dan in te zien dat het hun eigen filters en theorieën zijn die maken dat ze niet snappen wat er gebeuren moet.[p. 30]

Wie een alternatief voorstelt, mag echter niet dezelfde ... fout maken door eigen opvatting prompt als absoluut geldig te veronderstellen. Daarom gaan zgn revoluties mis. Wat telt, is feitelijke erkenning van verhoudingsgewijs bereik met variëteit van dien. Het is onzin om zulke dynamiek door een, laat staan door de, "gevestigde orde" te – willen – vervangen. Die illusie houdt echter aantrekkingskracht. Mulder heeft het erover dat

[h]et leven aan 'de goede kant van de schatkist' ervoor [zorgt] dat de publieke gemeenschap op een andere manier kijkt naar de vraagstukken die aandacht nodig hebben dan de mensen die de rekening betalen.[p. 32]

Maar als het onvermijdelijk is dat

politici[, bestuurders] en uitvoerende professionals [...] steeds hechtere banden [hebben, p. 33]

is nadruk zinloos op – handhaving resp. versterking van – traditionele machtenscheiding. Er is m.i. juist integratie geboden, in de zin van erkenning van relevante belanghebbenden. Waarmee kunnen zij (!) voor – bevordering van – hun evenwichtige(r) verhoudingen in maatschappelijk verkeer met infrastructuur gediend zijn? En hoe ... verhoudt de ene zich tot andere infrastructurale voorzieningen? Wat doen we eraan, allereerst maar eens proefondervindelijk in nota bene van meet af aan nodig en voldoende representatief verband, enzovoort?

Mulder stelt

dat we veel voordeel kunnen hebben van de combinatie van onderzoeken en ontwerpen[, p. 294]

maar beweert tevens dat

[h]et ontwerpend vermogen [...] vaak slecht ontwikkeld [is. p. 36]

Wie kan dat als gebrek vaststellen? Een proef geeft alle betrokkenen de gelegenheid om een oordeel te vellen en dan niet uitsluitend gelet op hun respectievelijk verschillende belangen, maar ook en vooral volgens infrastructureel perspectief, dwz als middel voor hun aandelen in verhoudingen. Nee,

[e]en goed systeem hoeft maatwerk helemaal niet uit te sluiten.[p. 93]

Maar wie ontwerpt allereerst een dáárvor geschikte proef? Voor enige nadere overwegingen, zie [In de hoop op informatiekundig beroepsperspectief: ontwerpers van infrastructuur voor informatieverkeer zoeken democratische opdrachtgevers](#). Als methode voor eenduidige ordening van verschillen-in-samenhang-door-de-schalen-

heen heb ik Metapatroon reeds genoemd. Zulke stelselmatige samenhang raakt praktisch pas beheersbaar, althans, dat is mijn idee ervoor, door èlk verschil van iets, zeg maar, zèlf te beschouwen als – resultaat van – samenloop met iets anders. Het ene noem ik dan een object, of een subject wanneer het voor gedragsaandeel over cognitief vermogen beschikt (en dat er ook voor benut :-), het andere een situatie. Een object (lees verder ook: subject) ... zèlf valt aldus 'als het ware' uiteen in verschillende (!) situationele deelobjecten. Rara, hoe hangen ze – nog – samen? Daarvoor komt niet een samenloop met een zoveelste situatie in aanmerking. Daarom ken ik een nul-identiteit aan iets toe. Met 'zijn' nul-identiteit is opzettelijk géén gedragsaandeel van het iets in kwestie ... verbonden. Dat maakt nul-identiteit pas geschikt als, zeg maar, scharnier tussen àlle situationele gedragsverschillen van dat iets. De m.i. stelselmatig noodzakelijke aanname van nul-identiteit van iets (lees ook: object) betreft àfwijzing van een wezen. Een iets/object telt géén onveranderlijke, aldus absoluut geldige eigenschappen annex gedragingen. Kortom, wie verschillen serieus wil nemen, moet zgn essentialisme meteen als principieel ònevenwichtig bestempelen. Volgens Mulder is dat echter het favoriete paradigma van publieke professionals. Zo

is [d]e essentialist [...] ervan overtuigd dat niet de toevallige verschijningsvorm van individuele personen en objecten belangrijk is, maar het 'wezen' dat daaronder ligt.[p. 96]

Een "verschijningsvorm" duid ik als een situationeel deelobject. Er is àls verschil daarom niets toevalligs aan. De situatie in kwestie doet immers bepalend aan dat verschil mee. Het klopt wèl dat Mulder de – m.i. dus zelfs gròndig valse – aanname van zoiets als hèt wezen aanwijst als reden om verschillen te veronachtzamen resp. een norm op te leggen:

Voor essentialisten is het glashelder dat het geoorloofd is om mensen te 'helpen' om 'normaal' te zijn.[p. 97 Zij] kijken naar de wereld alsof er maar één wezenlijke waarheid is, en [...] voelen [...] zich daarna gerechtigd en gemachtigd [...] om iedere uitzondering op die regel keihard aan te pakken. [...] E]ssentialisme [...] heeft [...] de neiging [...] om 'totalitair' te worden[. p. 99]

Dat is trouwens juist van ... professionals een hoogst merkwaardige opvatting. Want wie de één vraagt of we dan netzogoed iemands anders hadden kunnen inschakelen, kan rekenen op heftigste ontkenning. Hoezo, géén verschillen? Zoals z/hijzèlf bejegend wenst te worden

is [d]e uitdaging voor publieke beslissers [...] om het individu te blijven zien als individu met eigen verantwoordelijkheden en eigen bedoelingen. Terugvallen op standaardisatie [...] is zelden in het belang van individuele burgers, maar zeer aantrekkelijk voor professionals.[p. 160]

Ik zie dat genuanceerder. Het, zeg maar, directe gebruik van infrastructuur is gebaat bij standaardisatie, opdat (!) de gebruiker zich per saldo gevarieerder kàn gedragen. De misvatting van essentialisme ... verschijnt

vaak als excuus voor 'dienstverleners' om de behoeften en wensen van hun klanten te negeren.[p. 96]

Voor overheidsbemoeyenis blijft Mulder commercieel jargon gebruiken. Nogmaals, dat vind ik verwarrend. Zo meent hij dat

[h]et probleem [...] vooral [...] zit [...] in de 'pseudocollectieve' diensten[, maw] diensten die op basis van standaardprogramma's, voor rekening van de belastingbetaler, worden ontwikkeld om te voorzien in individuele behoeften.[p. 249]

Wijzig het thema van dienstverlening naar infrastructuur. Wat mij betreft raakt als probleem dan, omgekeerd uitgedrukt, vooral pseudomarkt duidelijk. Als zodanige regulering nodig is, dat van een reële markt geen sprake meer is, maak er dan vooral – maar weer – een nutsvoorziening (lees ook: onderdeel van infrastructuur) van. Waarvoor dat al dan niet geldt, moet altijd een politieke kwestie zijn. Mulder heeft helaas wel weer gelijk

dat juist publieke professionals soms liever beginnen bij de oplossing waar zij zelf enthousiast over worden dan bij het probleem waar burgers last van hebben[. p. 139 Ze] lopen niet warm voor problemen, maar voor oplossingen[. p. 140 Ze] kiezen de problemen die passen bij de oplossingen die ze acceptabel vinden.[pp. 202-203] Vooral totaaloplossingen hebben een enorme aantrekkingskracht [p. 204] mede [...] omdat er een sterke verbondenheid is tussen ons soort politiek en ons soort economie.[p. 276]

Slechts volledig is mislukking, maar

[e]en foutje moet kunnen, toch?[p. 235]

De proefondervindelijke aanpak biedt opzettelijk ruimte voor – het maken van – fouten. Om er tijdig van te leren en ze dus voor operationele infrastructuur te vermijden. Het blijft natuurlijk raadzaam om in elk stadium zo min mogelijk fouten te maken. Daarvoor helpt een bekwame ontwerper. Mijd beslist wie Mulder als professional kenschetst.

91.36

Op 10 oktober 2023 plaatst **NRC** als opiniebijdrage **Stop met pleisters plakken op oude ict** (p. 18). Ook Onno Eric Blom en Alexander Klöpping gaan van verkeerde veronderstellingen uit en komen zo tot averechtse aanbevelingen. Daarvan geeft meteen hun openingszin blijk. “De ict-infrastructuur van de Nederlandse overheid is als een oud, vervallen huis,” luidt die zin.

Zij suggereren dat er min of meer apart een ook nog eens enkele overheid is. En zij schrijven een bijbehorend aparte ict-infrastructuur aan haar toe. De schaal waarvoor het begrip infrastructuur zinvol geldt, is echter die van het maatschappelijk verkeer. Het bestaansrecht van de verscheidenheid aan overheidsinstellingen betreft zelfs principieel zorg voor (im)materiële infrastructuur. Door zich abusievelijk te blijven richten op hun respectievelijke ‘eigen’ digitalisering ondermijnen overheidsinstellingen hun infrastructurele zorgtaken. Nee, het is niet slechts de noodzakelijk maatschappelijke oriëntatie onder de noemer van infrastructuur waarvan Blom en Klöpping geen benul lijken te hebben. Voorts lijken zij onder ict-infrastructuur alle digitaliseringsmiddelen te verstaan. Dus ook mis. Infrastructuur dekt middelen annex voorzieningen die, zeg maar, zonder aanzien des persoons bruikbaar zijn. De persoon in kwestie benut als deelnemer aan maatschappelijk verkeer dan tevens, eh, eigen middelen. De opzet van infrastructuur moet daarom op zulke middelencomplementariteit bemeten zijn. Het openbare fietspad, bijvoorbeeld, is infrastructuur; iemand rijdt er met haar of zijn fiets op. Oh ja, op hun beurt gebruiken – medewerkers van – overheidsinstellingen de infrastructuur natuurlijk óók.

De vergelijking met een huis gaat daarom eveneens dubbel mank. Bepaalde

middelen/voorzieningen zijn immers niet het gehele huis, maar onderdeel ervan. Erger nog, vergelijking van infrastructuur voor – digitale facilitering van – informatieverkeer met de schaal van een apart huis is véél te beperkt. In termen van – traditionele – gebouwde omgeving gaat het om een verkeersstelsel dat nota bene burgers nodig en voldoende dekkend bereik biedt (waarvoor uiteraard eveneens met internationale verbindingen rekening moet zijn gehouden).

Blom en Klöpping waarschuwen terecht voor “de ellende die ons staat te wachten als we de huidige koers doorzetten.” Zij beseffen kennelijk niet dat zij geen koerswijziging voorstellen, integendeel. Het klinkt stoer, dat “dit [...] niet langer zo [kan] doorgaan,” maar van “het roer radicaal omgooien” is geen sprake. Wat zij voorstellen als feitelijke voortzetting levert zelfs nòg meer ellende op.

Wie de maatschappelijke strekking ervan terdege tot zich laat doordringen, moet beseffen dat infrastructuur nooit als geheel valt te vervangen, laat staan in één keer. Dat lukt slechts geleidelijk, terwijl infrastructuur moet voldoen aan alsmaar differentiëlere behoeften van deelnemers aan maatschappelijk verkeer.

Verblind door technocratische verleiding, hmm, wellicht gevoed door eigenbelang als “techondernemer” resp. “media-ondernemer,” gelooft het duo Blom-Klöpping daarentegen in “een échte modernisatieslag.” Zij adviseren zelfs versterkte apartheid door te pleiten voor “**digital first** uitvoeringsorganen [...] die projecten kunnen oppakken als die bij andere uitvoerders zijn vastgelopen. Binnen deze organisaties moeten ict’ers kunnen bouwen zonder de bagage van decennia aan verouderde computersystemen, processen en interne politiek.” Tja, zulke àfsluiting van “interne politiek” laat, vooruit, externe politiek helemaal niet meer aan bod komen. Blom en Klöpping verklaren overigens niet hoe dat kan rijmen met hun oproep, dat “de politiek [...] het digitale functioneren van de overheid [moet] gaan zien als een cruciale zaak.” Vinden zij het soms belangrijk dat politici en bestuurders zich er vèrder juist niet mee – kunnen – bemoeien?

Pas dankzij erkenning van infrastructuur als maatschappelijk hoofdthema laat zich herkennen wat er onvermijdelijk politiek aan is. Dat is in elk geval niet om ict’ers in zelfvoldane apartheid hun gang te laten blijven gaan. Als Blom en Klöpping zichzelf zien als het “technisch talent” waaraan het volgens hen ontbreekt en dat “moet [...] worden betrokken bij beleidsvorming,” kan het inderdaad nog veel erger.

91.37

Een verwend kind is een gewend kind, dwz eraan gewend om haar/zijn zin te krijgen. Zolang z/hij eisen stelt aan wie op hùn beurt eraan gewend zijn om haar/hem haar/zijn zin te geven, gelooft z/hij abusievelijk dat wat z/hij voor zichzelf verlangt voor iederéén een zegen is.

Tja, nog zo iemand die vindt het met zichzelf te hebben getroffen, is blijkbaar Paul Arden. Aan de titel van zijn boekje **Wat je ook denkt, keer het om** (Het Spectrum, 2007, oorspronkelijk Engels 2006) ligt het niet. Het gangbare perspectief kan inderdaad onderdeel van het probleem – geworden – zijn ipv zicht op oplossing te openen. Die les heb jij mij destijds veranderkundig bijgebracht. En ontwerpen betreft veranderen.

Perspectivische omkering, of op z’n minst opvallende wijziging, kan praktisch ook de eenvoudigste manier zijn om aandacht te trekken. Voor het maken van reclame, blijkbaar Ardens beroep, kan er daarom nog wel zoiets als een regel onder worden verstaan. Nou ja, totdat omkering dáárvan, eh, logisch is.

Arden doet echter vooral suggesties voor persoonlijk succes volgens wat hij gelooft

dat hèm volledig dankzij hemzèlf succesvol maakt. Iedereen is echter in wisselende verhoudingen verwickeld met dynamiek van afhankelijkheden van dien. Zo simplistisch als Arden het doet voorkomen, verlopen gedragingen daadwerkelijk dus nooit. Hij beweert o.a. dat

[e]en slecht idee uitvoeren [...] nog altijd beter [is] dan een goed idee niet uitvoeren.[p. 90]

Juist d`at is, zo algemeen gesteld, een ... slecht idee. Wie zich eraan meent te houden, waant zich kennelijk niet verantwoordelijk voor averechtse gevolgen voor anderen. Anderen? Arden bekommert zich er niet om. Dat is geen om-, maar inkering.

91.38

Neem een bril. Die heet multifocaal als de drager ermee over een – bijstelling van zijn (lees ook: haar) – focus beschikt die verschilt al naar gelang zijn blikinval. **Van Dale** (2015), ja, toch maar even nagekeken, geeft “varifocaal” als verwante term op. Er staat verder vermeld dat, bijvoorbeeld, met “multifocale brillenglazen de sterkten geleidelijk in elkaar overlopen.”

Het is slechts zo'n hulpmiddel dat zgn multi- resp. varifocaal is. Op enig moment heeft de brildrager nota bene zèlf ook daarmee echter altijd niet meer èn niet minder dan één focus. Ofwel, uitgerust met cognitief vermogen leeft een subject van moment tot moment als het ware monofocaal. Hij (lees ook: zij) ‘weet’ zijn aandacht t`elkens gericht. Dat helpt hem aan, zeg maar, feitelijk gericht gedrag dat hem dienovereenkomstig beperkte moeite kost. Indien een subject tegelijk met àlles rekening zou moeten houden, heeft hij géén ... leven.

(Mono)focaliteit moet wel evolutionair voordeel bieden. Anders ... bestond cognitief vermogen immers als zodanig niet, althans niet, of ik moet me sterk vergissen, zelfs alom kenmerkend voor (aan)passende levensloop.

Het focusbegrip laat zich – dus – ruimer dan strikt optisch benutten. Allereerst, waarnaar een subject ‘kijkt,’ hangt vergaand af van zijn zowel opstelling als instelling. Hij ‘ziet’ slechts een gedeelte van wat er allemaal te ‘zien’ is. Dat werkelijkheidsdeel volgens een opstelling noem ik een situatie. Volgens een instelling ‘ziet’ een subject daarin ... iets scherp. Dat geldt voor hem dan als het object.

Het voordeel van (mono)focaliteit zit ‘m in de illusie dat het subject slechts een object ‘ziet,’ en dat hij er op dat moment ook adequaat ‘zicht’ op heeft. Zolang hij kritiekloos ‘kijkt,’ gelooft hij h`et object te zien, en niet subjectief, maar ook nog eens ... objectief. Dat is prima, nou ja, zolang het ene subject zijn gedragingen niet op die van andere subjecten hoeft af te stemmen. Zodra verhoudingen aan de orde zijn, klopt er prompt echter niets van. Ik stel daarom een semiotiek als o.a. kritische theorie voor.

Kritiekloos ‘kijkt’ een subject met zichzèlf als middelpunt en hij ‘ziet’ een object dat om hèm draait. Waar doet dat aan denken? Oh ja, dat is het idee dat de aarde stil staat; de zon, de planeten, de sterren en wat (heel)al niet draaien allemaal òm de aarde. Waarom viel het vele mensen zo moeilijk, en doet dat nog steeds, om het idee van Copernicus te volgen? Hij suggereert een ànder middelpunt dan wijzèlf zijn. Au! En het blijft niet bij wijziging van één veronderstelling. Er is wijziging van een àndere veronderstelling inbegrepen. Twee tegelijk, dat is èxtra moeilijk. Wat ons zgn zonnestelsel betreft, de planeten inclusief de aarde draaien om de zon èn de aarde draait tevens om z'n ‘eigen’ as.

Zo moet het nog véél moeilijker zijn, want het betreft nòg onmiddellijker het zèlfbeeld, om te – durven – aanvaarden dat situaties niet draaien om een subject (mijzèlf) met zijn (mijn) ònveranderlijk wezen. 1. Een subject (ik) draai(t) daarentegen veeleer om situaties met verandering van zowel subject (mij ... zelf) als situatie van dien, enzovoort. 2. Een subject (ik), hoezo wezen, vèrdraai(t) voorts van situatie tot situatie, enzovoort.

Waarvoor ik hier nog maar eens ... aandacht vraag, :-)) is de moeilijkheid om iemand te bewegen tot zelfs maar heroverweging van ònkritische (mono)focaliteit. Wat ik met verwijzing naar evolutietheorie wil zeggen, is dat zo'n ònkritische houding enzovoort ten onrechte gauw voor redelijk, eh, natuurlijk wordt gehouden. Dat betreft echter misvattingen volgens sociaal darwinisme. Recht van de sterkste, en zo. Charles Darwin ... zèlf wist allang beter volgens grondig besef van ... verhoudingen. En dan beschikken we tegenwoordig over digitale technologieën. Die lenen zich ook en vooral voor voorzieningen voor informatieverkeer, zeg maar gerust op maatschappelijke schaal, dùs voor infrastructuur. De opgave is om elke deelnemer voor de verkeersbeweging waarin hij momentaan verwikkeld is – zoveel mogelijk – de illusie te geven dat hij monofocaal opereert. Maar die illusie moet dus gelden voor willekeurig wie in willekeurig welke verhouding. Daarvoor schiet de opvatting van informatie als ènkelvoudig (on)gestructureerd met objectief annex absoluut geldige betekenis meteen principieel tekort. Want wat een subject volgens een bepaalde focus 'ziet,' is niet hèt wezenlijke object, maar telkens situationeel objectgedrag volgens zijn subjectieve perspectief. Voor stelselmatig bereik, noem het ook maar open verkeersbereik, moet in-form-atie daarom dienovereenkomstig èxpliciet gestructureerd zijn. Kortweg noem ik dat contextueel verbijzonderd, zie verder [Metapatroon, handboek stelselmatig informatieverkeer](#).

Wie hier geen snars van snapt, moet het vooral zeggen. En, ècht belangrijk, zich vèr houden van enige bemoeienis met de opzet van infrastructuur voor informatieverkeer. Helaas zie ik het allebei niet zo gauw gebeuren.

91.39

Wat is een standpunt? Wie ergens òp staat, staat er kennelijk vóór. Dus, aan wat de één als standpunt verkondigt, kan de ànder hem (lees ook: haar) houden.

Zou je althans ... zeggen.

Wat als een standpunt moet klinken, hoeft dat niet te zijn. Met èlk teken als verzoek tot inschikkelijkheid wil de één juist de ànder tot een standpunt bewegen waaraan die ànder zich vervolgens wèl houdt. Dat verzoek om, eh, medewerking wint volgens de één aan overtuigingskracht als hij (lees ook: zij) onder het mom van een eigen standpunt de suggestie wekt ook en vooral zèlf een gedragsaandeel, sterker nog, het beslissende, te leveren. Met de één als parasiet is die suggestie echter vals. Wanneer de ànder met een wederverzoek aan de één van hem als het ware bewijs verlangt van zijn (lees ook: haar) bereidheid tot levering van verhoudingsgewijs evenredige en -wichtige bijdragen, zou de één beschaamd alsnog van zijn valse schijn zijn standpunt kunnen maken. Dat is onwaarschijnlijk, wanneer de één meent feitelijk 'tegenover' de ànder een machtspositie te bezetten. Tja, die mening geldt voor hem wèl als standpunt. Maar omdat hij dàt standpunt juist niet openlijk wil verkondigen, kiest hij voor een vervalsing om de schijn van zijn opoffering hoog te houden.

Door het wederverzoek van de ànder weet, herstel, voelt de één zich betrapt. Als hij op 'medewerking' van de ànder niet kan rekenen, kiest hij prompt voor verdediging

van zijn valse oprechtheid. Die is hem veel, zo niet alles, waard. Want als het met de ene ... ànder niet werkt, blijven er talloze ... ànderen over die zich er allemaal wèl door laten overtuigen. Over bewijs dáárvor gesproken, dat vindt hij in hoe hij in de positie gekomen is waarin hij zich bevindt èn hoe hij daarom gelooft nog vèrder te komen. Ter verdediging opent de één daarom de aanval op die ene ànder. Dat werkt prima zolang de één daarvoor onverminderd kan rekenen op andere ànderen die hem met een dergelijk wederverzoek niet, zoals het heet, lastig vallen. En daarover behoeft iedere ... één zich volgens één-voor-één als heersend standpunt geen enkele zorgen te maken. Daardoor verandert dat 'systeem' sinds de allervroegste zgn beschaving ook niet.

De aanleiding voor een aanval van de één op de ànder heeft niets te maken met zgn redelijke argumenten. Wat de één niet zint, zelfs onmiddellijk niet, is wat hij opvat als ondermijning van – wat hij opvat als – zijn gezag door de ànder, ontbreken van kritiekloze gehoorzaamheid.

Ik zie tòch geen andere manier dan het opperen van argumentatie volgens kritische analyse en opbouwende synthese. Daarvoor moet ik uiteraard blijven ingaan op wat politici en bestuurders als hùn standpunten verkondigen. Zij zeggen mislukte digitalisering te betreuren. Hmm ...

91.40

Op 12 oktober 2023 wijdt – de redactie van – **NRC** de rubriek **Commentaar** aan de zgn toeslagenaffaire. De parlementaire enquêtemissie heeft er “vijf weken verhoren” op zitten en die “maakten de dichte politieke mist duidelijk, waarin men elkaar op het verkeerde spoor hield.” Wie dat voor relevant commentaar houdt, heeft zèlf ... duidelijk ook géén idee. Iedere poging ontbreekt om de “mist” te helpen verdrijven. En wat is daaraan zo interessant? Onbenul blijkt ook uit de opmerking dat “de opgave om dit alles straks te moeten repareren [...] enorm [...] lijkt.” Dat lukt zelfs helemaal nooit zonder stelselmatige oriëntatie op – dynamiek van – verhoudingswijze verschillen. Wat? Als problemen zo hardnekkig blijken, het is maar een idee, loont wellicht een kwalitatief àndere insteek. Het kost inderdaad allereerst enige moeite om iets ànders te leren. Zo'n oproep stuit echter prompt op weer- en zelfs tegenstand van wie 'het' allemaal allang meent te weten. Kan zijn, maar schrijf dan een ànder commentaar. Voorlopig doet de commentaarschrijver domweg mee aan de “optocht van 'hoe kon dit'?” Merkwaardig vind ik daarom ook de verdere opmerking dat “er [... n]a [zoveel] verhoren [...] genoeg informatie [...] ligt [...] om reikhalzend uit de kijken naar de conclusies.” Wat is dàt nu voor evident gebrèk aan ... commentaar? Oh, “[z]elfkritisch vermogen, politieke moed en ambtelijke ruggengraat, daaraan lijkt het te hebben geschort.” Vooruit, maar waardoor raakt dàt veroorzaakt? Of gaat het daarbij niet zozeer om – afgeleide – oorzaken, maar veeleer om gevolgen van een ònstelselmatig wereldbeeld? Ofwel, hangt er niet zozeer een ondoordringbare mist, maar zorgt veeleer het heersende wereldbeeld als lens vol krassen voor vernauw(en)de blik? Probeer dus eens een àndere lens. En kijk of dat verhelderend werkt. Nogmaals, dat kost beslist enige moeite, maar de ervoor benodigde inspanningen vallen in het niet vergeleken bij zelfs eindeloos doormodderen.

91.41

Zijn titel **Mag een kunstenaar een slecht mens zijn?** (in: **NRC**, 12 oktober 2023, katern **Cultuur**, pp. 18-19) betreft een vraag die m.i. algemener kan resp. moet

worden gesteld. Hans den Hartog Jager stelt verderop de verwante vraag, of “er wel zoiets [bestaat] als een scheiding tussen leven en kunst?” Mijn algeme(e)n(er) geldige antwoord veronderstelt een gedraging als resulterend uit samenloop van een object en een situatie. Er is enerzijds sprake van een subject, als het object beschikt over cognitief vermogen ter, zeg maar, voorbereiding van zijn, vooruit, actieve gedragsaandeel. Het effect van een samenloop is verandering van zowel ob-/subject als situatie dat eraan deelneemt. Hoe een subject dus zijn volgende gedragsaandeel kiest, raakt mede bepaald door zoiets als aggregaat van zijn eerdere – ervaringen uit – samenlopen, enzovoort. De scheidingsvraag kan daarom, toegegeven, enigszins beperkend, opgevat worden als vraag naar verwantschap tussen situaties. Wat heeft de latere situatie van eerdere situaties weg, dat aannemelijk maakt dat het subject in kwestie voor – planning van – zijn latere gedragsaandeel put uit het gedeelte van zoiets als het ervaringenaggregaat dat door die eerdere situaties is gevoed? Het probleem is echter praktisch dat we geen idee hebben hoe – ervaring van een – samenloop in het cognitief vermogen doorwerkt op een later tijdstip.

De vraag van Den Hartog Jager is uiteraard veel vaker gesteld. En dat gaat nòg veel vaker gebeuren. Lees x voor kunst. Tja, “[w]illen we [x] en leven eigenlijk wel scheiden?” Dat hangt ervan af wat we ... willen? Vooral politici wordt tegenwoordig zo de maat genomen. Van nogal wat filosofen kost het me ook moeite ze serieus te nemen. Over standpunt gesproken, zie ook **aantekening 91.39**, ik heb gauw argwaan.

Wat niet weet, wat niet deert, zou het motto kunnen zijn om de vraag niet eens te laten opkomen. De vraag die Den Hartog Jager oppert, luidt “Hoeveel moet je weten?” Daar kan iemand die aandacht onontbeerlijk acht en daarom ... actief nastreeft, sociale media en zo, het weleens moeilijk mee krijgen. M.i. terecht wijst Den Hartog Jager er op dat “sociale en maatschappelijke factoren steeds belangrijker [worden] bij het interpreteren van kunst,” sterker nog, van willekeurige gedragingen. Klopt, zo “komen het gedrag en de opvattingen van kunstenaars die onder de autonome vlag vaak werden getolereerd (of weggewuifd) onder druk te staan.” En zeker niet alleen van zgn kunstenaars. Maar klopt het dat “tolerantie [...] nu steeds vaker [wordt] betwist”? Doen juist thans niet de meest extreme opvattingen rond- annex opgang? Inderdaad, “hoe groot is de interpretatiewolk [wel niet] geworden.” Den Hartog Jager bekent “Zelf ben ik er voorzichtiger door geworden, merk ik, of zelfs wat achterdochtig.” Dat hebben we dan gemeen.

91.42

Wie iets wil verkopen, wijst erop wat er ànders aan is. Als ik naar mijzelf kijk, nee, vaak wil ik niets ànders. Zelfs voor iedereen acht ik dat eerder regel dan uitzondering. Met èlk teken als verzoek tot inschikkelijkheid is daarom aandacht zowel trekken als richten dus de eerste opgave.

Tja, wat wil iemand wèl? En laat zich dat als vraag opvatten, dwz van iemand als het ware aan zichzelf, waarop de verkoper vervolgens resp. in één moeite door zijn (lees ook: haar) aanbod als passend antwoord kan voorstellen? Een verkoper met een vast aanbod zoekt feitelijk een probleem voor een oplossing.

Er valt wel beschouwd niet aan te ontkomen. Ook het voorstel voor een open houding betreft immers een ... voorschrift, te weten voor zulke openheid.

Wie iemand oproept tot openheid, loopt het risico dat die ànder zich prompt ernstig beledigd voelt, want zich met zoveel woorden van geslotenheid ‘beschuldigd’ ervaart. Een eufemisme kan inderdaad helpen. Zo is onder verkopers van

adviesdiensten de aanduiding ontwerpdenken (Engels: design thinking) populair geraakt. Dat geldt ook voor André Schaminée zoals uit **Designing With-in Public Organizations** (BIS, 2018) blijkt.

Wat kan ik ervan zeggen? De houding van Schaminée ... zèlf komt op mij nog onvoldoende open over. Dat helpt stellig om zijn adviestijd te verkopen, maar m.i. nog steeds niet om aan passende resultaten te helpen waaraan 'we' dringend stelselmatig behoefte hebben.

Het is (g)een dilemma. Valt er van een opdracht die onder deels valse voorstelling is verkregen, ooit nog iets deugdelijks te maken? Ik vind van niet.

Wat Schaminée m.i. niet begrijpt, of opzettelijk verzwijgt om in elk geval maar binnen te dringen, is dat – open – ontwerphouding niets nieuws is en verder dat die houding principieel niet anders is.

Ik veronderstel zoiets als één spectrum van (verander)houdingen. Aan de, zeg maar, openste kant is er erkenning van interdependente dynamiek. Huh? Alles 'is' veranderlijke verhouding. Nee, we kunnen praktisch natuurlijk niet met àlles rekening houden. Afbakening is onontkoombaar. Al dan niet bewust aangenomen beperkingen 'maken' de houding dienovereenkomstig geslotener, met helemaal aan de andere kant de illusie van statische overheersing. Zo van, ik beslis, klaar:

Führerprinzip. Klopt, wie abusievelijk denkt dat z/hij strikt eenzijdig opdrachten kan of zelfs moet geven, is moeilijk in de richting van open(er) houding te bewegen. Want ook een voorzichtigste suggestie vat z/hij als opdracht op, maar daartoe is iemand anders dan z/hijzèlf niet gerechtigd, nietwaar?

Schaminée heeft zeker gelijk als hij bedoelt dat – een hoge mate van – interdependente dynamiek onloochenbaar kenmerkend is voor maatschappelijke opgaven. Ook als hij bedoelt dat overheidsinstellingen, herstel, politici en bestuurders gelet op hun zorg voor deugdelijke maatschappelijk-verkeersvoorzieningen nalatig zijn zolang zij zich apàrt van die dynamiek wanen. Zo durft hij dat echter niet te zeggen. Verkoop gaat vóór. Hij pleit voor, zoals zijn ondertitel luidt, "building bridges between public sector innovators and designers." Alsof er een kloof bestaat met apàrte ontwerpers die als onmisbare huurlingen pas inzetbaar zijn wanneer ze 'de andere kant' kunnen bereiken. Maar zodra politici en bestuurders zulke overdrachtelijke bruggen kunnen overwegen, hebben ze kennelijk zèlf de daarvoor benodigde open houding opgedaan. Ofwel, er is geen kloof en evenmin behoefte aan bruggen. Ten onrechte handhaaft Schaminée onderscheid tussen politiek en ontwerp, terwijl op z'n interdependents àlles ook – en vaak vooral – een politiek aspect omvat en aldus onderwerp is van ontwerp. Dat neemt niet weg dat iedereen weleens wat hulp kan gebruiken, maar wat telt is een open, zeg ook maar kritisch opbouwende, houding. Dat geldt nota bene alom. Politiek-bestuurlijke retoriek werkt zelfs averechts als het daarbij blijft. Een ontwerphouding zonder daadwèrkelijk ontwerp(en) enzovoort voor en – voor zover mogelijk – door àlle belanghebbenden is een houding van niets.

En dat boek van Schaminée? Ik vind het een aardige verkoopfolder voor potentiële opdrachtgevers (die het overigens niet lezen, dat kan ik mij althans niet voorstellen, maar ja, een aantekening zoals onderhavige lezen ze al helemáál niet). Er staan verspreid ook wel opmerkingen in die veranderkundig hout snijden, maar grondig besef van degelijke ontwerp(houding) heeft de schrijver m.i. niet. Toegegeven, ik worstel er – dus – ook mee.

91.43

Over simplificatie gesproken, het lijkt typisch voor iemand die zich vergaand eenzijdig als beleidsmaker beschouwt om onderscheid tussen beleid en uitvoering enkelvoudig te duiden. Wie geen verstand van uitvoering heeft, maar zich positioneel vooral afhankelijk waant van uitvoeringsbijdragen, geeft blijkbaar gauw voorrang aan, zeg maar, uitvoeringslogica. De maatschappelijke opgave? Daar zijn toch de uitvoerders voor, gelooft de beleidsmaker gemakshalve. Wat z/hij dus verder niet begrijpt, is dat z/hij op die manier overbodig, herstel, nalatig is.

Dat beseffen de uitvoerders in kwestie wèl. Wat uitvoeringsorganisatie heet, telt op haar beurt daarom onderscheid tussen, tja, beleid en uitvoering. De beleidsmakers aldaar geloven dat zij 'dan maar' het feitelijke beleid 'moeten' bepalen. Daarvoor laten zij zich echter nòg sterker leiden door de voor hèn immers alweer nabijere invloed van uitvoeringslogica.

Tja, elke beleidsafschieding kan via een bijbehorend afgesplitste uitvoeringsorganisatie alsmaar vèrder afgezonderd beleid opleveren, enzovoort. Voor digitalisering komen 'we' volgens zulke onderscheidherhaling bij individuele programmeurs uit als ... beleidsmakers. Ver gezocht?

De tegenovergestelde simplificatie betreft – dus – de waan van wie – enkele – technische uitvoeringsaspecten beheerst, nou ja, gelooft dat z/hij ze beheerst. Zo iemand is gauw geneigd het vanzelfsprekend te vinden dat beleid volledig aan haar/hem overgelaten moet worden.

91.44

John Barnes bezoekt een museum, ziet er een geschilderd portret, schrijft het boek **De man in de rode mantel** (Atlas Contact, 2019, oorspronkelijk Engels 2019). Samuel Pozzi (1846-1918) is niet zozeer de hoofdpersoon. Hij dient Barnes veeleer voor associaties. Het verband tussen de ene en de andere, eh, schets kan ik overigens vaak niet volgen. Interessant?

91.45

Als **Gesprekken over Architectuur** (1992) heeft Willem Koerse, zelf blijkbaar als filosoof optredend,

een aantal thema's [...] verder uitgewerkt [...] die ter sprake kwamen [tijdens] ontmoetingen[, georganiseerd] door het bureau 'Van Den Oever Architecten,' tussen een filosoof, een kunstenaar, architecten, adviseurs en opdrachtgevers.[titelpagina en p.1]

De thema's zijn

architectuur & de (andere) beeldende kunsten
wonen en sociale veiligheid
geen architectuur zonder stedenbouw
over onder- en bovenorde, een proeve van architectonische theorie
architectuur als decor.

Wat er staat, interpreteer ik ook – en vooral – door – pogingen om – informatiekundig ontwerp(en) te lezen voor, in dit geval, architectuur. Brengt parafrazering op informatiekundig bruikbare ideeën? Klopt wat er staat m.i. óók informatiekundig. Wellicht zelfs sterker, of juist minder? Overigens blijkt vaak ook wat als architectuurtheorie oid voorgesteld staat, wel een principiële opknopbeurt te kunnen gebruiken.

Wat mij inderdaad vrijwel meteen opvalt, is dat architectuur door Koerse beperkt

wordt opgevat. Onder object van architectuur wordt kennelijk een, eh gebouw verstaan. Tja, wat telt als gebouw? Ik vermoed dat als zodanig geldt waarvoor het organiserende architectenbureau doorgaans opdracht voor ontwerp verkrijgt zoals

woningen, scholen, bedrijfsgebouwen en kantoren[. p. 4]

Voor zulke architectuur stelt Koerse o.a. de vraag:

Gaat het in hoofdzaak om een technische discipline of is de vormgeving de essentie van het vak?[p. 4]

Mijn antwoord luidt kortweg dat techniek altijd vorm – nodig – heeft en er bij uitvoering zowel van als volgens vormontwerp ook altijd – nodig – techniek komt kijken. Vormgevende techniek en technische vormgeving zijn allebei pleonasmen. Het één houdt nu eenmaal het ànder in, en omgekeerd. En zulke aanduidingen betreffen ... iets als middel.

Wat met zo'n vraag helaas veronachtzaamd blijft, is het doel ermee. Ik geloof er niet in dat kunst het middel is dat erkenning verdient als doel op zichzelf. Dus, waartoe dient een middel? Dat is enerzijds niet om met techniek als doel op zichzelf aan de slag te zijn, anderzijds niet, wat overigens op hetzelfde uitdraait, om een volstrekt doelloos middel te bieden.

Onder de noemer van informatiekunde blijft helaas ook vaak – of nòg vaker? – de principiële doelvraag vergeten. Waaròm doen we moeite voor een voorziening voor informatieverkeer? Dat moet toch zijn om deelnemers aan – maatschappelijk – verkeer te helpen. Daarvoor moet de nadruk liggen op de respectievelijk (!) relevante betekenissen die zij – kunnen – ontlene door interpretatie van informatie. Hun interpretaties benutten zij ter bepaling van hun respectievelijke gedragsaandelen in momenten van maatschappelijk verkeer waarbij zij àls evenzovele deelnemers zijn betrokken. Dat vergt dus vormgeving van daarvoor passende betekenissen. Nee, dat is niet onmiddellijk techniek/vormgeving in de zin van ontwerp en ontwikkeling van computerprogramma's. Dat komt eventueel later. Er moet een stelselmatig structuurontwerp van informatie aan vooraf gaan. Voor programmeurs lijkt dat helemaal niet technisch, en daarom vinden zij het maar overbodig. Het betreft inderdaad niet de techniek die zij – menen te – beheersen, maar betekenisgericht ontwerp van informatiestructuur is beslist vergaand technisch, want door-en-door methodisch om het stelselmatig eenduidig ordelijk te krijgen. Maar ook dàt is zeker niet uitsluitend technisch annex methodisch, laat staan primair. Nota bene voorop moeten de verhoudingsgewijze afstemmingsbehoeften van verkeersdeelnemers staan.

Fysieke beweging vergt ruimte ervoor. Welke bewegingen iemand allereerst maar eens kan overwegen is daarom sterk afhankelijk van hoe z/hij – een – ruimte ervaart. Zodra

ruimte uitdrukkelijk als onderwerp wordt gekozen [p. 6]

oriënteren dus wie Koerse voor architecten houdt 'feitelijk' dus allang volgens mogelijke betekenissen voor en door wie zich ooit erin begeeft, enzovoort. Een zgn kunstenaar kan dan zoiets als een betekenissenruimte helpen zowel voorstellen als uitvoeren. Er is overigens bescheidenheid geboden. De daadwèrkelijke betekenissen die feitelijke ruimtegebruikers eraan toekennen, zijn vaak verrassend ... ànders. En dat hoeft zeker niet verkeerd te zijn, integendeel.

(Ook) Koerse begint met het zoeken naar een antwoord op een vraag naar

onderscheid, om er achter te komen dat er géén absoluut geldig onderscheid valt te duiden. Van zijn insteek geeft hij blijk door over “de essentie van het vak” te schrijven. Mijn idee is dat ‘wij’ weliswaar van alles en nog wat een object resp. subject noemen, maar dat ... zoiets géén essentie (lees ook: wezen) telt in de zin van ònveranderlijke, zeg ook maar algemeén geldige eigenschappen. Als een subject een object met cognitief vermogen is, wàt kan een subject ... kennen en zo door naar ... kunnen? Dat is tèlkens een verschijnsel. En een verschijnsel is een configuratie. Dat ‘bestaat’ uit samenloop van wat het subject op dat moment onderscheidend verondersteld àls object en àls situatie. Zo ... verschijnt wat een subject steeds als hetzelfde object veronderstelt, verschillend in evenzoveel verschillende situaties. Er kan, zeg maar, door-de-situaties-heen onmogelijk op voorhand een (deel)verzameling objecteigenschappen worden aangenomen die situationeel ònafankelijk geldt. Wat logisch slechts kan zijn verondersteld dat vàn een object van situatie tot situatie gelijk blijft, is ... niets. Daarom verklaar ik dat een object een nul-identiteit heeft. Vooruit, dat kan voor ‘zijn’ wezen doorgaan, maar dat is dus opzettelijk een wezen van niets. Koerse lijkt niet te beseffen dat hij vooringenomen betekenissen ònkritisch volgt. Zo merkt hij op, dat

[d]e kunst [...] zich vooral [...] toont [...] bij [...] architectuur waar de functionaliteit ten koste gaat van de vormgeving.[p. 8]

Wat hij wil stellen, voor zover ik althans de context begrijp, is overigens òmgekeerd dat vormgeving ten koste van functionaliteit kan gaan. Maar in hoeverre een middel als functioneel kan worden beoordeeld, wil niet zeggen dat het minder, of wie weet juist meer, vormgegeven is. Er is àls middel geen ontkomen aan techniek van vormgeving. Inderdaad, zodra een ontwerper een middel vooral beschouwt voor zèlfexpressie, tja, dat is op die manier ook functioneel, bekommert z/hij zich niet om wie allemaal er tzt gebruik van – kunnen – maken. Koerse houdt echter vol dat,

terwijl gebouwen hun gebruiksfunctie als rechtvaardiging kunnen hebben, [...] dat met kunstwerken minder of helemaal niet het geval [...] is.[p. 9]

Daar spreekt een beperkte betekenis van gebruik uit. Ook van wat voor een kunstwerk doorgaat, is en blijft, zoals voor nota bene èlk teken, de vraag waaròm het gemaakt is ... relevant. Door wie is het voor wie gemaakt? Ik houd het erop dat èlk teken een verzoek tot inschikkelijkheid is. Er valt daarom slechts principieel verhoudingsgewijs enigszins ... wijs uit te worden. Deelnemers interpreteren èlk een betekenis overeenkomstig hun respectievelijke – veronderstellingen over hun – aandeel in de verhouding. Dat zijn aldus verschillende (!) betekenissen. Zulke verhoudingsgewijze differentiatie ontgaat Koerse kennelijk. Want hij vermeldt dat

er [...] sprake [kan zijn] van een botsing tussen ideeën van kunstenaars en die van het publiek en dus van een niet geslaagde overdracht aan betekenissen.[p. 10]

Een betekenis kan als, zeg maar, zodanig ònmogelijk worden overgedragen. Een n-ledige verhouding telt nu eenmaal n betekenissen. Er is een deelnemer die gedrag vertoont om door àndere deelnemers – en overigens ook door hemzèlf – als teken opgevat te worden. Zo ja, dan volgen hùn respectievelijke interpretaties, enzovoort. Zo kan een zgn kunstenaar zelfs helemaal niet aan “het publiek” gedacht hebben (maar voorafgaand aan de opdracht vooral, heel praktisch vanuit haar/zijn economische perspectief, aan potentiële opdrachtgevers). Daarom is het ook onzin om te beweren

dat de hedendaagse architectuur [...] geen betekenissen meer kan aandragen voor haar vormen.[p. 10]

Welke vorm dan ook die iemand op welke manier dan ook ervaart, maakt voor haar/hem onderdeel uit van een teken. En daarnaar gedraagt z/hij zich. Volgens Koerse

is [het] alsof een gemeenschappelijke taal geheel ontbreekt.[p. 10]

Er is helemaal géén “gemeenschappelijke taal.” Doelmatige gedragingenafstemming kan worden bevorderd door normering – via voorafgaand teken- annex informatieverkeer – van gedragingen die voor opvatting enzovoort als tekens in aanmerking komen. Feitelijke ... vorming van betekenis blijft echter verspreid volgens momentane verhoudingen. Zo kan iemand ook proberen om zo'n norm te doorbreken. Wie vernieuwend durft te zijn, heet tegenwoordig gauw een ... kunstenaar. Dus naar de aard van, nog maar eens een pleonasme, verhoudingsgewijze tekens is het altijd zo

dat we in een cultureel relativisme leven en dat er geen eenduidige betekenissen meer bestaan, doch een grote verscheidenheid aan meningen naast elkaar.[p. 10]

Maar “eenduidige betekenissen” hebben dus nooit bestaan. En domweg “meningen naast elkaar” evenmin. Verhoudingsgewijs gaat het deelnemers om afstemming van hun gedragsaandelen op elkaar. Kortom, Koerse zoekt m.i. nog in de verkeerde richting door op te merken dat

het misverstand tussen kunstenaars en publiek[, p. 11]

nou ja, tussen willekeurig wie,

een kloof vormt waarvoor niet zomaar een oplossing te vinden is (en waarvoor ook geen schuldigen zijn aan te wijzen).[p. 11]

Als het onder de noemer van architectuur

steeds [...] gaat [...] om de vorming én inrichting van [...] ruimte waarin mensen geacht worden zich te bewegen[. p. 12]

dan moet er rekening worden gehouden met – invloed op – hun motieven als grondslag voor hun daadwerkelijke gedragingen. De ontwerper moet verantwoord bijdragen. Ik houd voor verantwoord dat de ontwerper vooral mikt op bevordering van evenwichtige verhoudingen tussen – mogelijke – ruimtegebruikers. Daarvoor geldt zelfs principieel, want verschillende verhoudingen met verschillende deelnemers,

dat er [...] niet verwacht kan worden alles onder één noemer te kunnen brengen.[p. 12]

Daartoe dient – erkenning van – interdependentie (lees: dynamiek van wederzijdse afhankelijkheden) als, vooruit, metanoemer. Dat is juist niet gebaat bij

erkenning van elkaar eigenheid[, p. 12]

zoals Koerse dat voor architectuur en kunst bepleit. Wie voor welk middel dan ook als maatgevend moeten gelden, zo besluit Koerse terecht zijn tekst over het eerste thema, zijn

de mensen die er gebruik van maken,[p. 12]

Als tweede thema komt – het verband met – sociale veiligheid ter sprake. Infrastructuur voor informatieverkeer moet nodige en voldoende informatiebeveiliging bieden. Zoals Koerse het stelt,

als gesuggereerd wordt dat die bescherming iets te maken heeft met de wijze waarop we wonen, dus de manier waarop we de gebouwde omgeving hebben ingericht, dan is het duidelijk dat we een verband leggen tussen de ene en de andere menselijke activiteit.[p. 16]

Maar mensen doen meer dan “wonen.” Zij verplaatsen zich. Maar wat zich allemaal bevindt tussen een vertrek- respectievelijk aankomstplaats, zijn uiteraard ook allemaal ... plaatsen. Het is dus opnieuw realistischer om niet enig strikt onderscheid te veronderstellen, maar interdependentie. Wederom terecht merkt Koerse op, dat

[d]e theorie ‘er is geen enkele invloed van de gebouwde omgeving’ [...] me levensgevaarlijk [...] lijkt [...] (en bovendien in strijd met onze alledaagse ervaring), omdat het een te gemakkelijk excuus zou vormen voor architecten (en bestuurders!) om in dit opzicht hun gang te kunnen gaan.[p. 17]

Tegelijk waarschuwt hij voor

regelrechte overdrijving in de andere richting[. p. 17]

Het probleem met verkeersvoorzieningen is nu net dat ze verhoudingen faciliteren. Uitgaande van de ene deelnemer moet(en) er dus opening(en) zijn voor andere deelnemers. Dat kan niet anders. Aan – voorzieningen voor – verhoudingen zijn daarom onlosmakelijk risico's verbonden. Koerse vat veralgemeniserend samen dat

architecten [...] niet blind [...] moeten [...] zijn voor de mogelijke sociale effecten van hun scheppingen. Tot op zekere hoogte kunnen zij mede verantwoordelijk worden geacht voor de sociale veiligheid van onze leefwereld.[p. 23]

Daaraan lijken o.a. ontwerpers van zgn sociale media zich helaas weinig tot niets gelegen liggen. Waar ik opbouwend aan hoop te kunnen bijdragen is – allereerst maar eens aandacht voor – stelselmatige autorisatievoorziening als integraal/integrerend onderdeel van infrastructuur voor informatieverkeer. Daarop ga ik hier niet verder in.

Ja, als een gebouw in een stad staat, maakt het onderdeel ervan uit. Daarom kan zo'n gebouw maar beter als zodanig worden ontworpen. Omgekeerd moet met het stadsontwerp rekening gehouden zijn en blijven met wie er zoal verblijft en verkeert, dwz met passende verblijfs- en verkeersvoorzieningen. Ofwel, interdependentie. Dus de stelling klopt, derde thema, dat er

geen architectuur zonder stedenbouw [is].[p. 28]

Ik vind het een open ... deur. Kroese maakt er een punt van, omdat hij architectuur beperkt ziet tot gebouw(ontwerp)en. En hij blijft

op zoek naar de betekenissen die in de architectuur gelden[. p. 28]

Maar zoiets als architectuur zelf heeft géén betekenis(sen). Volgens opzettelijk ontwerp gerealiseerd of niet, een subject kan een object als onderdeel van een teken ervaren en zodoende mede aan zo'n object een betekenis ontleen. Er bestaat géén vaste betekenis. Het is niet zo dat willekeurig welk subject op willekeurig welk tijdstip dezelfde betekenis aan een object toekent. Het hangt er altijd maar vanaf. Ik noem dat subjectief situationisme. Vooruit, als

[a]rchitectuur [...] zowel bouwkunde als bouwkunst [...] is[, geldt dat z]owel de ideeën over de bruikbaarheid als de opvattingen over de vorm [.....] sterk tijdgebonden [...] zijn [...].[p. 28]

Wat Kroese mist, nogmaals, is dat invloed, of het zgn bruikbaarheid en/of zgn esthetiek betreft doet er niets toe, altijd via tekenervaring verloopt. Maar als hij desondanks erkent dat – in mijn termen – interpretaties “tijdgebonden” zijn, begrijp ik niet waarom hij het

[h]et grote probleem van deze tijd [vindt] dat we niet goed meer weten wat de inhoud van die **bindingen** [tussen] bruikbaarheid [en] esthetiek [...] zou moeten zijn.[p. 28]

Iemand die dat als een probleem ervaart, is kennelijk geen ontwerper. En met ontwerper bedoel ik iemand die in elk geval probeert objecten bemeten te laten zijn op gebruik door verhoudingsgewijze deelnemers aan maatschappelijk verkeer met hun respectievelijke gedragsaandelen passend volgens interdependente dynamiek. Tja, daadwerkelijke gebruikers blijven zorgen voor wat de ontwerper dan verrassend vindt.

Daarom acht ik het een ... teken van alweer wat meer emancipatie dat, zoals Koerse beweert,

[e]r [...] geen algemeen aanvaarde uitgangspunten [...] zijn [...] en er [...] dus geen 'stijl' [...] valt [...] te creëren. [...] Pluralisme kan een groot goed zijn, het ontstaat tegelijk met de democratie en houdt een gelijkwaardigheid in van verschillende betekenissen.[p. 29]

Vervolgens waarschuwt Koerse ervoor

een vrijbrief [te] vormen voor willekeurig welke betekenis, zodat elke verwijzing bij voorbaat zinloos wordt.[p. 29]

Dat is echter nog steeds volgens overdracht van een gelijk veronderstelde betekenis gedacht. Maar zo gaat dat verhoudingsgewijs dus niet. Er is stellig van alles en nog wat om bang voor te zijn, maar angst voor zulke zinloosheid is ... zinloos. Wanneer

de betekenis crisis niet alleen in de architectuur voorkomt, maar het algemene klimaat vormt van ons tijdperk[, p. 29]

komt dat volgens mij doordat onbewust onverminderd enkelvoudige en daarmee absoluut geldige betekenis als ideaal heerst (want dat benutten heersers als volgens hen onontbeerlijk middel). Er is helemaal niet zo'n crisis. Wel gaat kritisch-opbouwend verstand nog steeds ernstig mank aan gebrek aan stelselmatige oriëntatie met erkenning van veranderlijke verhoudingsvariëteit van dien. Ja,

[e]n zekere scepsis ten opzichte van waarheden en normen lijkt onontkoombaar te zijn geworden[, p. 29]

maar het is onzin om daaraan de conclusie te verbinden

dat elke vorm net zo goed een andere had kunnen zijn.[p. 29]

Want met dat laatste blijven opdrachtgever en ontwerper daadwerkelijke gebruikers en verhoudingen waarin zij betrokken – kunnen – zijn minachten. Enfin, uitgaande van een apart gebouw wijst Kroese de omgevende stad voor relevante “bindingen” aan volgens

de vaststelling dat elk gebouw **altijd** een plek inneemt in de openbare ruimte.[p. 30]

Over afhankelijkheden gesproken, wie iets als geheel duidt dat aldus delen telt,

erken[t] hiermee [...] deze relatie [...] als noodzakelijk en onontkoombaar.[p. 30]

Daaraan ontkomt onderscheid tussen stad en gebouw(en) dus evenmin en inderdaad, nog zachtjes uitgedrukt,

is het niet altijd gemakkelijk een grens te trekken tussen architectuur [van de veronderstelde delen] en stedebouw [van het veronderstelde geheel].[p. 30]

Onder infrastructuur versta ik gemeenschappelijke voorzieningen. Waarin 'we' gemeenschappelijk (lees ook: collectief) ... voorzien is, over veranderlijkheid gesproken, een kwestie van politiek. Mee eens,

grootschaligheid mag geen verwaarlozing van kleinschaligheid inhouden.[p. 34]

De fijnmazigheid van het netwerk van openbare wegen bevordert juist differentiële bereikbaarheid. Dekking is één, wat gebruikers er allemaal mee doen iets anders (en in een zgn open samenleving vergaand telkens hùn verhoudingsgewijze zaak). Is de trend van méér infrastructuur gekeerd onder de noemer van privatisering? Dat is vooral schijn. Aan de gemeenschappelijkheid van allerlei voorzieningen is daardoor immers weinig tot niets veranderd. Er is slechts een commerciële omweg toegevoegd; vaak verminderde kwaliteit kost altijd meer geld.

Wat ik hier vooral wil zeggen, is dat voor voorzieningen op de schaal van een stad en ruimer het infrastructuurperspectief geldt. De gemeenschappelijkheid ervan acht ik kenmerkend. Voor het ontwerp(en) van een gebouw bestaat bedoelde infrastructuur daarom doorgaans als (referentie)kader. En van – beoogd – gebruik van een gebouw kan uiteraard een impuls uitgaan voor vergemeenschappelijking van verdere voorzieningen. Hoe dan ook moeten aanzienlijke ... delen van een gebouw ... voorzien in, zeg maar, aansluiting op infrastructuur. In- en uitgang(en) voor mensen, dieren, water, energie ...

En dus ook allang voor digitalisering.

Daar wil ik hier naartoe. Het voor de zgn gebouwde omgeving gangbare (schaal)onderscheid tussen enerzijds apart gebouw, anderzijds stad (en groter) geldt met digitale technologieën als onderscheid tussen enerzijds aparte toepassingen, anderzijds communicatiemiddelen. Terwijl de communicatiemiddelen feitelijk allang, denk vooral aan het Internet, maatgevend zijn, blijven er vooralsnog vooral aparte toepassingen worden ontworpen/ontwikkeld. Over bindingen gesproken, voor allerlei activiteiten blijkt informatie uit aldus verspreid opgezette toepassingen benodigd. Samenhang is dan meestal een ... probleem. En als er al iets aan gebeurt, is dat vrijwel altijd beperkt ipv gemeenschappelijk.

Zoals het voor een, eh, fysiek gebouw eigenlijk allang verstandig is om van beschikbare infrastructuur uit te gaan, is het voor digitalisering allang uitgesproken onverstandig om dat niet te doen. Verreweg het meeste dat voor digitalisering in aanmerking komt, valt praktisch te dekken volgens een verkeersperspectief, maw met gemeenschappelijke voorzieningen, infrastructuur, dus. Wat er voor, zeg maar, karakteristiek verbijzonderde (informatie)verwerking 'overblijft,' kunnen 'we' toepassingen blijven noemen. Ze ... verkeren echter allesbehalve apart. Herstel, gebruikers beschikken over ruimere ... toepassing, zoals o.a. bewoners van een huis-in-een-stad verkeersmatig 'op' de stad enzovoort 'aangesloten' zijn. Ook voor eventueel ruimere toepassing moet iemand uiteraard bevoegd zijn. Ik herhaal dat dienovereenkomstig stelselmatige autorisatievoorziening daarom onderdeel moet uitmaken van – digitale – infrastructuur voor informatieverkeer. Nota bene, dat aspect staat voor digitalisering véél herkenbaarder op de voorgrond dan voor het

gebruik van de – fysieke – openbare weg.
Intussen is Koerse bezorgd over

de waardenhiërarchie in de verhouding openbare ruimte – particulier gebouw. Die hiërarchie lijkt aardig zoek, wat er op neerkomt dat het primaat van de openbare ruimte niet meer vanzelfsprekend is.[p. 35]

Indien er inderdaad ... ruimte voor is, dat

architecten het zich ondergeschikt maken van hun schepping aan de openbare ruimte minderwaardig vinden[, p. 36]

ligt dat wat mij betreft aan gebrekkige bepaling van (im)materiële voorzieningen als infrastructuur en/of gebrekkig toezicht op en handhaving van zulke bepalingen (die op hun beurt dus behoren tot de ... infrastructuur). Ik vermoed dat bestuurders gauw geneigd zijn goedkeuring te verlenen aan wat zij gunstig achten voor hun prestige. Dat blijkt nogal te kunnen afwijken van wat daadwerkelijke gebruikers weten te ... waarderen. Ook mee eens,

[d]e architectuur wordt beroofd van één van haar oriëntatiemiddelen en tegelijk wordt de samenleving maar al te vaak opgescheept met een verwaarlozing van de openbare ruimte (en dat is tenslotte de ruimte van iedereen).[p. 36]

Niet alleen is

óók stedenbouw een vormgevende discipline[. p. 36]

Dat is bemoeienis onder de noemer van infrastructuur zelfs vooral, met elke vorm als object waar subjecten als gebruikers niet omheen kunnen volgens hun verhoudingsgewijs wisselende betekenissen.

Het is mij wel duidelijk dat Koerse geen architect is. Als filosoof kan hij de neiging blijkbaar niet onderdrukken tot het voorstellen van

een proeve van architectonische theorie.

Zo duidt hij zijn vierde thema, te weten

over onder- en bovenorde.

In dit geval maakt Koerse

onderscheid [...] tussen enerzijds de oorspronkelijke ruimtevorming en anderzijds de neerslag van het ruimtegebruik.[p. 40]

Voor zover ik hem begrijp, laat hij eraan ten grondslag liggen dat

[v]andaag de dag [...] onze gebouwde omgeving [...] wordt [...] gepland, ontwikkeld en uitgevoerd door verschillende deskundigen en worden de gebruikers (bewoners) er pas naderhand bij betrokken.[p. 40]

Tja, waar ontwerpers zich zo apart opstellen, gedragen zij zich onverantwoord. Ik heb al enkele keren aangegeven dat een ontwerper feitelijk(e) gebruik(svareïteit) onmogelijk volledig kan 'voorzien.' Daarom mikt z/hij op openheid voor – verdere – ontwikkelingen, in het besef van onvermijdelijke grenzen. Wat helpt, natuurlijk, is wanneer z/hij zich met – motieven van – daadwerkelijke gebruikers kan associëren. Koerse

ga[at] ervan uit dat architectuur, zoals elke discipline, een zekere autonomie kent.[p. 41]

De wens lijkt mij daar de vader van het onderscheid. Ik herinner eraan dat Koerse schrijft in opdracht van een ... architectenbureau. Wellicht meent hij dat het voor zgn architecten aantrekkelijk is om

een basis te vinden [...] die niet afhankelijk is van andere disciplines van andere disciplines of maatschappelijke praktijken.[p. 41]

Dat is uiteraard van meet af aan onzin, meteen herkenbaar door resultaten van architectuur te beschouwen als de nota bene gebruiksobjecten die ze, eenmaal gerealiseerd, voor daadwerkelijke gebruikers ook zijn. Zo ver gaat Koerse ook niet. Hij onderscheidt beide orden. En als deel kent hij aan minstens één van beide een aldus betrekkelijke zelfstandigheid toe en

[d]it brengt me tot de stelling dat architectuur op ruimtegebruik uit is, zonder het zelf te zijn.[p. 41]

Huh?! Wie louter iets bedenkt om te doen, heeft het inderdaad niet ... gedaan. Maar om nadeel van zulke ontkoppeling onder de noemer van een zekere "autonomie" tot voordeel te verklaren vind ik nogal gezocht. Daar houdt het echter nog niet op, want met architectuur voor – de – zgn onderorde vervolgt Koerse

dat er in de onderorde zelf ook een onderscheid kan worden aangebracht en wel tussen vormgeving en algemene bruikbaarheid.[p. 42]

Ik ga er maar aan voorbij dat er géén "onderorde zelf" bestaat, omdat, zoals Koerse ... zelf erkent,

de autonomie van de architectuur een betrekkelijke ofwel relatieve autonomie is.[p. 42]

Met nadere ... onderscheid herhaalt hij de vraag of architectuur kunde en/of kunst is, waarop – eveneens – geen absoluut geldig antwoord bestaat. De verwevenheid lijkt Koerse nu enigszins te begrijpen door te stellen dat

[e]r wordt vormgegeven aan de algemene bruikbaarheid[, p. 42]

maar dat moet voor infrastructuur optimaal dus algemene vormgeving voor particuliere bruikbaarheid zijn. Er valt iets voor te zeggen om infrastructuur de onderorde te noemen. De nadere middelen/voorzieningen behoren dan tot zoiets als de bovenorde. Maar het is – dan – niet zo dat het ene wèl, eh, professioneel ontwerp(en) vergt en het andere niet. Nee, zo bedoelt Koerse het blijkbaar ook niet. Wat hij wèl bedoelt met dat onderscheid, ontgaat mij. Duidelijker maakt hij het uiteraard niet met zijn opmerking dat

de onder- en bovenorde in elkaar opgaan. Ze bestaan feitelijk niet afzonderlijk.[p. 44]

Wat kan er dan autonoom zijn aan het vak dat zich volgens hem vooral om de zgn onderorde bekommert? Ik kan me niet voorstellen dat op z'n minst de oorspronkelijke gespreksdeelnemers wijs kunnen worden uit deze "proeve van architectonische theorie." Met verwijzing naar infrastructuur vind ik het meteen begrijpelijk, maar zou het anders uitdrukken,

dat de algemene bruikbaarheid de ondergrond vorm voor de specifieke bruikbaarheid – zonder dat de laatste noodzakelijk uit de eerste volgt.[p. 44]

Het algemene middel kan specifieke doelen dienen. Een – ik noem het maar – open middel kan vergaand willekeurige doelen blijven dienen,

[m]aar dit kan nauwelijks opzienbarend genoemd worden, [want] de geschiedenis levert ons talloze voorbeelden van zulke veranderingen of omvormingen [p. 45]

dankzij robuuste infrastructuur, zodat slechts particuliere middelen – eventueel – “veranderingen of omvormingen” behoeven. Infrastructuur is opener naar de mate waarin de

relatie [tussen infrastructuur als middel] een niet-noodzakelijke is [met de variëteit van doelen van verhoudingsgewijs gebruik].[p. 45]

Vaak voldoet infrastructuur inderdaad aan het criterium dat daarmee

een onderscheid [...] kan [...] worden gemaakt tussen duurzame structuren [...] en de ordeningen die sneller wisselen[. p. 46]

Dat betreft echter geen wetmatigheid die aanduiding als – onderscheid tussen – orden rechtvaardigt. Maar door infrastructuur te associëren met de onderorde die Koerse voorstelt, geldt allerminst exclusief dat

met de erkenning van een onderorde naar het belang van vormgeving [wordt] verwezen, ja, naar de onvervreembare eigenheid daarvan.[p. 46]

Interdependentie verloopt, voor wie nog gescheiden (?) lagen, schalen e.d. veronderstelt, door-de-schalen-heen. Ontwerp(en) dus ook. Er bestaat geen ophangpunt voor autonomie. Koerse pleit er mede voor om architecten ervoor te behoeden

verantwoordelijkheid weg [te] nemen [...] van de gebruikers en [...] die op zichzelf [te] laden [...],[p. 48]

Maar voor verantwoord ontwerp moet een ontwerper m.i. juist wel degelijk beseffen dat z/hij een gedragingenruimte voorstelt, dwz wat een subject ervaart als onderdeel van momentane tekenconfiguratie. Nee, de ontwerper kan natuurlijk niet volledig verantwoordelijk worden gehouden voor subjectieve interpretaties. Maar dat ze er helemaal niets mee van doen hebben, klopt evenmin. Omdat ‘we’ vrijwel niets weten van subjectief-situationele semiosis, blijft ons in detail

een betere verdeling van de verantwoordelijkheden [p. 49]

ontgaan. Koerse pleit namens architecten voor minder aansprakelijkheid, ik namens gebruikers voor meer aansprakelijkheid van ontwerpers. Wat is evenwichtig? Als

aan gebruikers de zeggenschap over het gebruik niet ontzegd [...] moet [...] worden[, p. 49]

is dat uiteraard nog onvoldoende. Zij moeten mede-ontwerpers – kunnen – zijn. in hoeverre zij daardoor mede-verantwoordelijk zijn voor de voorwaarden voor hun gebruik(en) is dan nog wel de vraag.

Ik beken dat ik Koerse’s theorie van onder- en bovenorde stellig vertekend becommentarieer. Ik herhaal dat ik er weinig tot niets van begrijp. Over problematische autonomie gesproken, nee, als schrijver is hij er niet volledig verantwoordelijk voor dat lezers precies ‘begrijpen’ wat hij van ze wil noch dat verantwoordelijkheid voor zulk begrip helemaal bij lezers, neem mijzelf, ligt. Kan ik over het vijfde en laatste thema, “architectuur als decor,” kort zijn? Een decor is een ... gemaakte omgeving, en bouwen is maken, nietwaar? Opnieuw vind ik de insteek volgens semiotiek (lees dus ook: tekenleer) duidelijker dan wat Koerse ervan maakt. Hij acht

een decor onlosmakelijk verbonden [...] met een verhaal en dat alle effecten er voor zijn om dat verhaal te versterken. Deze nauwe binding van verhaal en decor moet zorgen voor de continuïteit in de beleving[. p. 54]

Een decor biedt, eh, aanleiding tot bepaalde gedragsmogelijkheden, terwijl andere mogelijkheden daardoor zijn uitgesloten (lees ook: minder waarschijnlijk zijn). Dat gebeurt altijd via interpretatie op enig moment door enig subject van tekens waarvan zo'n decor onderdeel is (lees: waarvan het subject in kwestie het zgn decor onderdeel ... máákt). Voor Koerse is het decorthema ... aanleiding om verantwoordelijkheid van architecten wederom te relativieren. Er is

[d]e idee dat een gebouwde omgeving – het decor – op de een of andere manier invloed heeft op het menselijk gedrag [...].[E]lke invloed ontkennen [...] is tamelijk onzinnig en in strijd met onze alledaagse ervaring[. Maar] de betrokkenen moeten zelf hun verhalen maken.[p. 55]

Op z'n minst moet een ontwerper daarom geïnteresseerd zijn in – de ontwikkeling van – interesses van “betrokkenen.” Koerse wijst op toename van

sociale mobiliteit[. p. 56] de mobiele mens heeft meestal geen speciale binding met een bepaalde omgeving.[p. 57]

Hij schrijft dat vóór de doorbraak van het Internet. Inmiddels weten ‘we’ dat talloze mensen wat zij voor relevante omgeving, vooruit, decor, houden met zich meedragen. Er is en blijft een ontwerpogave. Dat een subject ‘samenloopt’ met verschillende situaties is natuurlijk niets nieuws. Wat met digitalisering alweer verder toeneemt, is de snelheid waarmee omgevingen – kunnen – wisselen. Maar op de fiets kan ik, nota bene wèl dankzij de openbare weg als infrastructuur, in dezelfde tijd ook al meer bestemmingen aandoen dan lopend.

Ik herhaal dat deelnemers aan een verhouding hun respectievelijk doelgerichte gedragingen op elkaar afstemmen met tekens (lees ook: informatie) als middel. De voornaamste informatiekundige opgave betreft m.i. daarom infrastructuur voor informatieverkeer die geschikt is voor, zeg maar, zo open mogelijk variëteit van verhoudingsgewijze gedragingenafstemming. Dat is op z'n digitaals – zelfs veel – eenvoudiger dan, zeg maar, traditioneel fysiek. Het lukt maar niet, omdat ‘we’ daarvoor van andere veronderstellingen moeten uitgaan. En dat blijkt moeilijk. Wie het infrastructuurperspectief niet kan/wil nagaan, kan zelfs verharden in apartheid. Zo wijst Koerse er op dat

[d]e aandacht [...] bijna steeds uit[gaat] naar afzonderlijke gebouwen, die dienen op te vallen door hun eigengereide vormgeving. De relatie met de omgeving wordt stiefmoederlijk behandeld[. ...] Vaak gaat het om een zodanig dominantie van het nieuwe object, dat het reeds aanwezige wordt weggedrukt.[p. 59] Wij zijn nu getuige van het paradoxale feit dat het decor zich, vaak onbeschaamd, op de voorgrond dringt [...] en zelfs de aanwezigheid van mensen als storend wordt ervaren [p. 61 alsof zij] geen betrokken spelers meer (willen) zijn.[p. 62]

Wie dit alweer ruim dertig jaren later leest, ziet daarmee eveneens mislukking van allerlei ‘grote’ automatiserings-/digitaliserings-/informatiseringsprojecten verklaard. Tja, er is nog steeds geen serieus begin ... gemaakt met – tevens digitale – voorzieningen als infrastructuur voor informatieverkeer met burgers als gebruikers voor vooral hun onderlinge verhoudingen. Nee, het is niet zo dat

de sterk toegenomen mobiliteit [leidt tot] geringe binding aan de materiële omgeving[. p. 60]

Een subject verkeert principieel situationeel. De – ik noem het ook maar – materialiteit van voor menig subject relevante situaties is echter vaak toenemend met digitale middelen ... gemaakt, dus ervoor ontworpen (en vooral door zulke digitalisering kunnen wat het subject als situaties ervaart vaker wisselen, waarbij die snelheid natuurlijk óók weer een situationele factor is met gedragseffecten van dien). Koerse heeft overigens de doorbraak van het Internet niet zien aankomen. Hij oppert dat

kritiek [...] dat de opbouw van de omgeving zich voornamelijk op het (vluchtige) beeld richt [... m]ogelijk [...] spoedig achterhaald [is] en [...] alleen [slaat] op een overgangperiode, waarin architecten nog moeten wennen aan hun nieuwe opdracht.[p. 60]

Omdat hij architectuur met gebouwen blijft associëren, komt hij niet op het idee van – de noodzaak tot – wijziging van ontwerpgrondslag.

91.46

Ik stuur je afschrift van **aantekening 91.45**. Wat ik hoop te ontdekken als ik zo'n boek begin te lezen, is een, vooruit, eventueel nogal impliciet gehouden, referentiekader (lees ook: grondslag, paradigma e.d.) waarvan ik aannemelijk kan maken dat de eneadische tekenleer van subjectief situationisme ermee strookt. Waarom blijf ik ernaar op zoek? Mijn idee is en blijft dat 'we' het moeten hebben van evenwichtige verhoudingen. Dat vergt tevens allerlei voorzieningen. En daarin is m.i. slechts verantwoord te ... voorzien volgens – de grondslag van – erkenning van dynamiek van verschillen-in-samenhang (lees ook: interdependentie). Wanneer zulke overeenkomst aanwijsbaar is, wil ik dat graag doen, zeg ook maar ernaar verwijzen. Dát zou ik dan doen in de vèrdere, eh, hoop dat ik kan helpen voor zo'n voorstel, afkomstig van iemand ànders en aldus ànders genoemd enzovoort, wèl serieuze aandacht te krijgen. De claim van oorspronkelijkheid van mijn grondslagwerk geef ik zelfs graag op voor opbouwende veranderresultaten. Afgaande op wat ik tot dusver aan literatuur bestudeerd heb, heb ik gezochte aansluiting enzovoort echter nog steeds niet gevonden. Daarentegen 'vind' ik vooral, dat wat ik aan referentiekaders meen te kunnen begrijpen vaak zelfs ernstig tekort schiet voor evenwichtige annex verhoudingsgewijze omgang met variëteit. Tja, in een aantekening over zo'n boek probeer ik dan weliswaar uitdrukkingen te hercontextualiseren zoals ik ze opbouwend kan passen volgens mijn grondslagvoorstel(ling), maar als teneur van mijn beoordeling ontkom ik helaas niet aan kritiek. Kritiek? Nee, 'bedankt.' Ik schiet er èlders dus nog steeds niets mee op. De hopeloosheid van aantekenende moeite is mij telkens meteen duidelijk. Terwijl ik steeds dan maar aanknopingspunten 'maak' voor verklaring van nut & noodzaak van hoe ik het principieel zie, bekommer ik me steeds minder om begrijpelijkheid door iemand ànders dan mijzelf. Als tòch niemand het leest, althans niet op een termijn die infrastructureel enig ... verschil kan maken, zo overweeg ik blijkbaar, kan ik er maar beter een 'eigen' uitdrukkingsexperiment van maken, nietwaar? Klopt, als ik "de eneadische tekenleer van subjectief situationisme" schrijf, wie kàn dat zomaar duiden?

Heeft het zin ermee door te gaan?

Ik vermoed dat ik er ontkennend antwoord op heb gegeven, zodra ik die vraag niet eens meer stel. Het houdt gewoon een keer op.

Oh ja, uiteraard kan ik het faliekant mis hebben met mijn variëteitsbeginsel. Hmm, niemand doet ... moeite om mij daarvan te overtuigen. (Ook) in allerlei literatuur komt

echter allang, noem het maar, differentiedenken nadrukkelijk uitgesproken aan bod. Wat ik elders nog niet heb ‘gevonden’ is wat noodzakelijkerwijs ‘voorbij’ fragmentatie met apartheidjes en heersertjes van dien gaat, ofwel zoiets als stelselmatige consistentie. En juist dááaraan hebben ‘we’ praktisch behoefte (maar kan ik wederom zo experimenteel uitgedrukt inderdaad niet zo gauw begrijpelijk krijgen).

Dank je wel voor lezen! Wetenschap van, hoera, minstens één – andere – lezer helpt zeker om mijn aantekeningentaktiek kritisch te – proberen te – beoordelen.

91.47

Graag help ik u nader beseffen dat u in uw column **Kwaadaardig genuanceerd** (in: **NRC**, 21 oktober 2023, p. 2) inderdaad een redelijk evenwichtige opvatting uitdrukt. Ik waag me hier zo, hmm, belerend aan u voor te stellen, omdat ik ooit ben gepromoveerd op, vooruit, het onderwerp context. Herstel, ook context is uiteraard géén onderwerp, althans niet in zoiets als absolute (on)zin. Daarentegen veronderstel ik onlosmakelijke samenhang en wel principieel tussen negen, zeg maar, elementen. Ziedaar, een enneade. Vergaand simplificerend, maar dat blijkt overigens voor vrijwel iedereen helaas alweer véél te ingewikkeld om zelfs maar te willen overwegen, verkeert een individu altijd (!) in wat zij (lees ook: hij) ervaart als situatie (lees o.a. ook: omgeving). Wàt zij als situatie ervaart, volgt mede uit haar voorafgaande motief (lees ook: interesse, emotie ...). Ervaring van situatie ‘doet’ een individu echter nooit (!) onmiddellijk. Ervaring resp. interpretatie gebeurt door ‘middel’ van wat zij beschouwt als een teken. Met context als onderdeel van een teken, nota bene èlk teken omvat dus tevens een context, vormt context ‘als het ware’ de schakel tussèn enerzijds een motief, anderzijds een situatie. Nogmaals, simpel gezien, dus. :-)

Over verkeer gesproken, wat gebeurt er als het ene individu ‘iets’ van een ander individu ... wil? Het ene individu neemt een teken dan niet ‘waar,’ maar brengt daarvoor een teken voort. De nadruk op ‘waar’neming betreft dan het andere individu in kwestie. Precies, als onderdeel van zo’n teken ‘schildert’ het ene individu volgens haar ‘eigen’ motief als context hoe zij de situatie door het andere individu wil laten opvatten, opdat dat andere individu zich daadwerkelijk ernaar gaat gedragen. Uw typering als “contextbiederij” acht ik passend. Nee, dat verlangde gedrag ‘doet’ dat andere individu doorgaans niet. Al dan niet àls fysiek geweld, tja, brengt zij op haar beurt een teken voort, enzovoort. Klopt, een individu richt tekens feitelijk niet zozeer tot iemand ànders, maar veeleer tot zichzelf om zichzelf ergens verder van te overtuigen, eigen gedragingen te rechtvaardigen. Zelig, eigenlijk.

Noem gedrag ook maar actie. Aan èlke actie van een individu ligt mede een motief ten grondslag. Daarom verdient èlke actie “een moreel oordeel.” Ook mikt een individu haar gedrag dus situationeel op (een) ànder(e) individu(en). Voor wie het enneadische onderscheid tussen context en situatie (en motief) niet maakt, moet het, zoals u stelt, “[on]begrijp[elijk blijven] waarom het niet allebei zou kunnen: een moreel oordeel over individuele acties, mét kennis van de context.”

Het is, toe maar, immoreel om een teken op zichzelf te – willen – duiden. Een redelijke opvatting is dialogisch, zeg maar verkeersmatig en betreft aldus verhoudingsgewijs daarom ook en vooral verschillende (!) deelnemers. Nogmaals, wat wil de één van de ànder, enzovoort? Dat ‘werkt’ volgens motieven over en weer volgens – pogingen tot – situeringen, maw tekens voorzien van contextualisering. Dat gebeurt dus niet slechts met een conflict, maar is inherent aan welke omgang dan ook. Terecht ... bekritiseert u “eenzijdige contextkritiek.”

Als verschillende situaties (gedrag), contexten (teken) en motieven (cognitie) er nu eenmaal zijn, u heeft gelijk, “[is h]et beste [...] natuurlijk als je de verschillende contexten in ogenschouw kunt nemen.” De blijkt weleens, zachtjes uitgedrukt, lastig. Ook daarvoor biedt subjectief situationisme op z’n enneadisch een verklaring. Karakteristiek voor cognitie, en daardoor voor gedragsbepaling, is focus. Gerichtheid is echter ook meteen beperking. Voor een individu (lees ook: subject) bepaalt haar motief weliswaar het beeld, maar verdwijnt juist daarom als zodanig ... uit het gedeelte van haar beeld dat met begrip strookt. Nou ja, laat die uitleg maar zitten. Ik wil ermee zeggen dat er een natuurlijke beperking geldt die besèf belemmert van, telkens via context, desalniettemin onlosmakelijk ervaren situatie. Wie iemand op die, eh, beperking ... wil wijzen, kan vaak rekenen op ontkenning, gevolgd door afwijzing enzovoort. Ik kan het weten, want dat overkomt mij steevast met mijn enneadische voorstel(ling).

“Vaak komt de context pas in beeld als er iets vreselijks is gebeurd,” merkt u nog op. Met context als onderdeel van het beeld, is het enerzijds de situatie, anderzijds het motief dat daarmee ‘in’ beeld kan komen. Ja, dat gebeurt doorgaans wanneer ‘iets’ als ervaring doordringt dat tegen de verwachting in gaat. Focus verspringt. Doelmatigheid van verkeer als gedragingenafstemming is erbij gebaat dat context vergaand impliciet kan blijven. Dat lukt wanneer deelnemers het bij voorbaat over hun respectievelijke aandelen aan doeltreffendheid redelijk eens zijn en hun verwachtingen over en weer ook tijdens hun verdere verkeer geen ‘schade’ lijden. Maar omdat een contextloos teken domweg niet bestaat, geldt ook niet waarmee u uw column besluit, te weten dat “context veel vaker nodig is.” Vaker dan ... altijd, bestaat immers niet. Wat praktisch telt, is nodige en voldoende explicitering van context in het omvattend teken. Dat is uiteraard allesbehalve “kwaadaardig genuanceerd.” De één die de ander echter eenzijdig vooral tot gehoorzaamheid wil – blijven – dwingen ziet haar voordeel niet in van evenwichtige aandelen aan hun verkeer annex verhouding. Blijft voor menigeen dus moeilijk, maar dankzij alweer wat minder onbegrip van dialogische dynamiek ‘doen’ we er vaak verstandig aan wat voorzichtiger te zijn met strikt eenzijdig partij kiezen. Dat kunnen we ook voor onszelf doorgaans maar beter nalaten. Nog steeds helpen we daarmee niets oplossen. Ik (h)erken graag dat u daar met zoveel woorden op wijst.

91.48

Het terrasseizoen is voorbij. Binnen(kort) dan maar? Op vorige emailberichten die ik je stuurde ontving ik overigens slechts onpersoonlijke melding van jouw tijdelijke afwezigheid.

Vanochtend staat van redacteur Jos Verlaan over de Omgevingswet het artikel **Het volgende ict-drama is in de maak** (in: **NRC**, 24 oktober 2023, p. 9). Hoezo “in de maak”? In toneeltermen is het zoveelste bedrijf in volle gang.

Weet je nog dat ik via jou ooit geprobeerd heb om Forum Standaardisatie geïnteresseerd te krijgen voor bemoeienis, gezaghebbender dan wat ik onder mijn persoonlijke titel gedaan kan resp. kan krijgen, onder stelselmatige noemer? Ik besef dat het onmogelijk is om te herkennen welke opbouwende bijdragen je kunt leveren zolang je een stelselmatig gebrekkige opvatting van standaardisatie volgt (en helaas niet beter weet; ik blijf proberen je van opvatting te doen veranderen, dus) op stelselschaal moeten ‘we’ niet mikken op voortzetting van uniformering van middelen, ofwel een soort van standaardisatie die kleinschalig inderdaad voordelig is. Grootschalig(er) of, beter ... gesteld, door-de-schalen-heen moet standaardisatie

kwalitatief anders en wel door uniformering van omgang met verschillen (!) tussen middelen; dergelijke, zeg maar, tweede-orde standaardisatie borgt in één moeite door samenhang tussen verschillen. Wie op stelselschaal volhardt in eerste-orde standaardisatie heeft z'n kop in het zand gestoken. Dat geeft hemzelf wellicht – voorlopig – een veilig gevoel, maar maatschappelijk verantwoord is zo'n starre houding natuurlijk niet.

Tja, zo is er weliswaar sprake van het Digitale Stelsel Omgevingswet (DSO), maar de verklaring voor dramatisch resp. tragisch verloop kan slechts zijn dat stelselmatigheid in de zin van erkenning enzovoort van – met excuus voor de moeilijke woorden – interdependente dynamiek ontbreekt. Ik meen me te herinneren dat de kosten van dat DSO op iets meer dan driehonderd miljoen euro waren begroot. Verlaan vermeldt nu als “geschatte kosten 2 miljard euro.” Dat wordt geheid méér en méér, en nog steeds zonder resultaat, risico's van – extra – ontwrichting nog daargelaten, zolang besef van standaardisatie op z'n stelselmatig achterwege blijft. Nee, ook Verlaan heeft werkelijk geen idee. Hij sluipt opwindend door. Daarentegen moeten 'we' opnieuw beginnen door de maatschappelijke opgave(n) principieel stelselmatig te duiden, dus volgens dynamiek van verschillen-in-samenhang die alle relevante verhoudingen dekken. Dat leidt beslist niet tot vertraging, wèl tot doorbraak, eindelijk. Oh ja, verder kost dat aan geld geheid slechts een fractie.

Ach, waarom zou je vanaf een positie die je vast – en dienovereenkomstig zeker – waant, serieus nemen dat het – veranderingen van – verschillen zijn die een zgn stelsel maken? Doe jij een voorstel voor een afspraak, zodat ik je op jouw eigen kosten nogmaals tevergeefs voor kortzichtig e.d. kan uitmaken? Graag tot spoedig ziens!

91.49

Wanneer ervaart iemand (subject) gebeurtenissen als crisis? Ik doe maar even een leunstoelverklaring. Kennelijk ziet hij zijn vertrouwde ... verklaring bedreigt en bijgevolg zichzelf. Wat staat je dan te doen? Uitgedrukt in uitersten kan je je in die overdrachtelijke leunstoel proberen te verschansen. Je volhardt dus in je verklaring. Óf je grijpt een aanleiding aan die verklaring te heroverwegen.

Dat herken ik wel. Ik doe het ene, dan weer het andere.

In zijn opiniebijdrage **Ons onderwijs is een valse belofte – de student kan niet lezen** (in: **NRC**, 21 oktober 2023, katern **Opinie & Debat**, pp. 4-5) geeft David Roelofs, neerlandicus, m.i. blijk van voortzetting van vooringenomenheid. Althans, ik krijg de indruk dat hij een romantisch-literaire maatstaf voor – beoordeling van – “taalvaardigheid” kiest. Daarop volgt als zijn vaststelling “dat het onderwijs in toenemende mate laaggeletterden aflevert.” En voorts als zijn aanbeveling “een taalwet [...] die onderwijsinstellingen verplicht effectief lees- en schrijfonderwijs te leveren.” Toe maar, een wet. Vooruit, Roelofs ... verklaart wat hij “effectief” acht, maw “het meest bevorderlijk [...] voor lees- en schrijfontwikkeling.” Dat is “het lezen van langere teksten.” Hmm, het lijkt alsof hij “langere teksten” vooral als doel opvat en vervolgens als middel ervoor.

Maatschappelijk verkeer heeft natuurlijk nooit verlopen met deelnemers die met voorkeur “langere teksten” uitwisselen. Ik ben het graag met Roelofs eens, als hij bedoelt dat het niet alleen voordelig is om snel aandacht op iets anders te kunnen richten, maar óók om aandacht lang(er) op hetzelfde gericht te kunnen houden. Maar of literatuuronderwijs zoals hij dat voorstelt daarvoor – tegenwoordig – zo

geschikt is, en dan ook nog wettelijk verplicht voor elke leerling, eh, betwijfel ik. Wat ik helemaal gemist heb, Roelofs schrijft kortweg over de burgerschapswet, is vestiging van een wettelijke grondslag voor, zoals het in de titel van die wet staat, “burgerschapsopdracht aan scholen in het funderend onderwijs.” De opdracht betreft “bevorder[ing van] actief burgerschap en sociale cohesie.” Waarom, stelt Roelofs voor, niet eveneens een taalwet?

Dan weet ik het beter gemaakt. :-)

Er is ook helemaal geen wet voor nodig. Hoewel opvoeding en -leiding het individu in kwestie lijken te betreffen, gaat het er feitelijk om deelnemers voor te bereiden om in allerlei hoedanigheden aan allerlei verhoudingen deel te – kunnen – nemen. En burger is een aanduiding voor slechts een aantal van dergelijke verhoudingshoedanigheden. Algemeen gesteld stemmen deelnemers hun verhoudingsgewijze gedragsaandelen op elkaar af middels – uitwisseling van – tekens. Daarom stel ik onderwijs in tekenleer (lees ook: semiotiek) voor, maar dan wèl een tekenleer die gedragsleer en kennisleer verbindt resp. omvat, zie verder o.a. [Gevorderde tekenleer voor beginners](#). Daar past ook “taalonderwijs” zoals Roelofs – zich – dat voorstelt, prima in.

91.50

Waarom schrijft Spinoza (1632-1677) **Verhandeling over de verbetering van het verstand** (Ambo, 1986, vertaling plus inleiding resp. commentaar door W.N.A. Klever)? Meteen met zijn openingszin, Spinoza’s tekst beslaat overigens pp. 59-107 in deze uitgave, lijkt hij de indruk willen wekken een verklaring te geven. Hij heeft, zo staat er, van

de Ervaring [geleerd [...]], dat alles wat in het alledaagse leven veelvuldig voorvalt, ijdel en futiel is[. p. 61]

Sterker nog, wie dagelijkse voorvallen verkeerd (lees hier ook: slecht) opvat, lijdt nodeloos. Want Spinoza heeft verder gezien

dat alle dingen die ik vreesde of waarvoor ik bang was, in het geheel geen goed of kwaad in zich bevatten tenzij voor zover de ziel erdoor bewogen wordt[. p. 61]

Anders gezegd, kennelijk was hij eerder niet goed bij zijn ... verstand. Maar als hij meent intussen wèl tot zijn verstand te zijn gekomen, herstel, tot wat hij aanneemt als hèt verstand, verklaart hij nog steeds niet waarom hij moeite doet voor het schrijven van zo’n verhandeling. Hij hoeft zichzelf immers niets meer wijs te maken. Daarom veronderstel ik dat Spinoza zich naar aanleiding van in het bijzonder wie hem ooit angst heeft ingeboezemd richt tot iedereen om dat voortaan na te laten door eindelijk hèt verstand te gebruiken. Uitgaande van gebreken in telkens individuele staat vergt dat inderdaad per individu verbetering ervan. Op minst als kritiek op wie hem kwaad bejegend hebben, en daarmee weigeren te stoppen, beweert hij verslag te doen van zijn

onderzoek [...] of er iets bestaat dat een waarachtig goed is [...] waarvan ik [...] eeuwig zou kunnen genieten in een voortdurende en maximale vreugde.[p. 61]

Zo werkt dat natuurlijk niet. Pas nadat óók anderen al verbeterend in hùn respectievelijke, zeg toch maar, verstanden ... hèt verstand verworven hebben van wat “waarachtig goed” is, kunnen en zullen zij zich er over en weer pas naar gedragen met aldus alom “voortdurende en maximale vreugde.”

Kortom, Spinoza schetst m.i. vooral een utopie. Wat ik daarvoor als zijn motief

veronderstel, is weliswaar speculatief, maar acht ik niet ... onredelijk. Intussen verschaft hij met zoveel woorden tegelijk een verklaring van slecht gedrag. Dergelijk gedrag zit 'm volgens hem dus in een ernstige mate van verstandelijk gebrek. Zo'n verwijt kunnen vooral mensen die zich verhoudingsgewijs in de machtspositie ... weten, doorgaans ... slecht lijden. Spinoza raakt zelfs formeel verstoten, wat stellig zijn opvatting over wat waanideeën zijn èn zijn ... idee om ze te bestrijden verder aanwakkert. Hoe dan ook idealiseert Spinoza motivatie door zijn verabsolutering van het verstand. Zijn cirkelredenering lijkt mij evident. Een idee dat de aanduiding verstand(elijk) verdient, is absoluut waar. Maar wanneer geldt een idee als verstand(elijk). Tja, als het waar is. Maar wat geldt als waar? Dat geeft intuïtie aan. Hmm.

Spinoza stelt motivatie in genoemde verhandeling – en voor zover ik kan nagaan – helemaal niet aan de orde. Hoe had hij er 'in zijn tijd' ook op kunnen komen? Maar, afgezien van afwijzing van

rijkdom, eer en lust [...] als hoogste waarde[n, p. 61]

impliciet stelt hij idee – zoiets als – formeel gelijk aan wat tegenwoordig zoal onder motief wordt verstaan. Zo mikt hij onder de noemer van verstand resp. idee op motivationele uniformiteit.

Ik ben het er niet mee eens. Een motief beschouw ik juist principieel betrekkelijk. Een subject handelt (lees ook: levert gedragsaandeel) altijd volgens een motief. En zijn momentane motief betreft altijd samenloop van subject met situatie. Een ander tijdstip 'maakt' de situatie al anders. En een andere situatie maakt de samenloop anders. En samenloop resulteert telkens in verandering van zowel subject als situatie in kwestie. Enzovoort.

Volgens zulk subjectief situationisme laat zich alweer nader duiden waarom Spinoza's, zeg maar, opponenten tegen hem ... opponeerden. En dus óók waarom Spinoza zich op zijn beurt tot oppositie gedwongen zag. Wie gelooft met de analyse te kunnen volstaan dat de ànderen niet goed bij hun verstand zijn èn hun dat met zoveel woorden ook meedeelt, kan erop rekenen dat zij, indien zij zich machtig(er) wanen, hèm dat verwijt versterkt maken èn verdere maatregelen voor hun machtsbehoud treffen.

Overigens helpt nadere verklaring volgens subjectief situationisme evenmin. Althans, volgens mijn ... ervaring niet.

Maar ik hoop dat een, eh, verstandige lezer wil overwegen dat ik aanwijs dat o.a. mensen volgens verhoudingen verkeren. Verhoudingsgewijs kenmerkend (!) zijn hun dienovereenkomstig verschillende (!) betrokkenheden. Deelnemers hebben onderling nota bene juist àfwijkende ideeën (lees dus ook: motieven) waarnaar zij hun respectievelijke gedragsaandelen leveren. Dergelijke differentiële overwegingen biedt Spinoza niet. Mijn ... idee is dat hij daarvoor overhaast in netzo ònverschillige oppositie vervalt. Of?

Voor vertaler Klever lijkt Spinoza geen ... kwaad te kunnen doen. Daarentegen vind ik meteen zijn eerste veronderstelling onbruikbaar. Ik wil niet zeggen dat volgens subjectief situationisme alles valt te rijmen, maar Spinoza's verstandsidee volgens welk verstandsverbetering mogelijk, zelfs noodzakelijk is, acht ik dus prompt onhoudbaar.

Spinoza heeft zich vooral over het werk van Descartes (1596-1650) gebogen. Mijn indruk is dat hij zijn eerste veronderstelling ontleent aan omkering van wat als Descartes' motto bekend geworden is. Niet 'ik weet, dus ik ben,' maar 'ik ben, dus ik

weet.’ Intuïtie als absolute zeker- annex waarheidsborg zit ‘m dan ... kennelijk in zoiets als algemeen zijn waaraan een individu uniform deel heeft. De maat voor verschillen tussen individuen is dan kennelijk het verstandelijk gebrek waaraan zij, tja, en daardoor wij, nog lijden.

Hebben we tegenwoordig iets aan Spinoza’s verhandeling? Nee, niet als theorie van/voor – samenhang tussen – betrekkelijke kennis en gedrag. Nee, hij heeft

[g]een manier [...] uitgedacht om het verstand te genezen en het, voor zover in het begin mogelijk, te zuiveren, opdat het de dingen gemakkelijk, en zonder dwaling en optimaal begrijpe.[p. 65]

Dat is niet gelukt, omdat “het verstand” niet “ziek” is. Zijn diagnose is ... slecht. Daarom kan zijn voorgestelde behandeling onmogelijk ... goed zijn, of hij moet ongelofelijk veel geluk met giswerk hebben. Maar tussendoor maakt hij allerlei ... verstandige opmerkingen. Zo stelt hij enkele “levensregels” voor waaruit grondig besef blijkt van – noodzaak tot bevordering van – evenwichtige verhoudingen, zoals

[s]preken naar het bevattingsvermogen van [tot wie we ons richten] en ons zo gedragen dat we niet belemmerd worden in het bereiken van ons doel.[p. 66]

Zo’n regel vind ik juist op z’n subjectief-situationeels opgevat, inclusief het taal-/tekenbegrip volgens welk èlk teken een verzoek tot inschikkelijkheid is, volstrekt passend. En terwijl Spinoza idee met wezen blijft associëren,

moet worden aangetekend dat de predikaten ‘goed’ en ‘kwaad’ slechts in betrekkelijke zin gebruikt worden, zodat een en dezelfde zaak goed of kwaad genoemd wordt naar gelang de verschillende opzichten.[p. 64]

Duidt hij daarmee een overgangsfase aan? Meent hij dat wij van zulke betrekkelijkheid moeten genezen? Of stelt hij betrekkingen, zeg ook verhoudingen, doorgaand voorop. Het wordt mij uit zijn verhandeling niet duidelijk. Vrijwel onmiddellijk laat hij de opmerking volgen dat

immers [...] niets[,] naar zijn wezen beschouwd, volmaakt of onvolmaakt [zal] worden geheten, vooral niet wanneer we hebben leren begrijpen dat alles wat geschiedt, zich voltrekt overeenkomstig een eeuwigte orde en volgens zekere Natuurwetten.[p. 64]

Tja, als iets tòch gebeurt, heeft een waardeoordeel geen ... zin. Daar geeft Spinoza trouwens aan wat hij exclusief in aanmerking voor een idee vindt komen. Dat zijn “zekere Natuurwetten.” Voor de ... zekerheid voegt hij er “zekere” als kwalificering aan toe. Wat Spinoza voorstelt als verstand, bepèrkt hij tot zùlke ideeën, te weten de ware en nota bene naar hun ‘wettelijke’ aard algemeen geldig gedacht. Tot wat tegenwoordig cognitief vermogen heet, telt hij tevens verbeelding als noemer voor wat hij voorstelt als ficties en onware ideeën.

Met zijn voorstel(ling)en eens of niet, in filosofisch opzicht – wat dat ook is – geldt Spinoza terecht als sleutelfiguur. Zijn godsbegrip is (nog)al seculier.

91.51

Kijk, je begint gewoon met synoniemen. (Want) dat wekt meteen, maar dus vals, de indruk dat je je serieus om verklaring bekommert. De terminologische vervangingstruc kan je inderdaad óók uithalen met ... verklaring. En het helpt als je kunt terugvallen op een term met oud-Griekse afkomst. Vooruit, hermeneutiek. Dat ‘betekent’ interpretatie-/verklaringsleer, afgeleid van de naam van Zeus’ boodschapper Hermes.

Volgens subjectief situationisme inclusief het taal-/tekenbegrip dat èlk teken een

verzoek tot inschikkelijkheid is, pakt hermeneutiek dialogisch uit. Klopt, het woord dialoog komt uit het oud-Grieks en ‘betekent’ tweespraak. Het, zeg maar, object van verklaring is een teken. Je moet je dan afvragen wat de verzoeker – met jou – ermee wil bereiken en wat – jij als – de geadresseerde eruit haalt voor je daadwerkelijke gedrag. Beide beoordelingen staan echter niet los van elkaar. Volgens subjectief situationisme kan dat ook niet. Het is immers onmogelijk om wat-je-eruit-wil-halen te veronachtzamen voor verklaring van (lees o.a. dus ook: oordeel over) wat-de-opsteller-ermee-wil. Dat neemt niet weg dat het ... verstandig is om je als verkerend in dialoog te beschouwen, dwz met erkenning van de zgn ander evenzo ... goed als subjectief-situationeel gericht.

Je kunt dialogische hermeneutiek oefenen met willekeurig wat je als teken opvat, aldus willekeurig wie (h)erkennend als deelnemer aan tekenverkeer.

Wat je als – een – teken beschouwt, hoeft door de opsteller niet tot jou gericht te – geweest – zijn (lees ook: destijds niet voor jou om je ernaar te gedragen bedoeld te zijn). Je moet voor verklaring van wat-de-opsteller-ermee-wil(de) dan behalve wat-jezelf-eruit-wil-halen vooral overwegen tot wie – je vermoedt dat – de opsteller zich wèl richt(te).

De opsteller kan met een teken allerlei dialogen voeren. Zo vind ik het aannemelijk dat Spinoza aan **Verhandeling over de verbetering van het verstand** begint als tegenaanval op wie hij als tegenstanders ervaart. Vervolgens vergt zijn ... tegenargumentatie volle aandacht. In dat stadium voert Spinoza dat dialoog m.i. vooral met zichzelf. Naarmate hij vordert, beseft hij daardoor (!) echter, haha, over “verbetering van het verstand” gesproken, dat publicatie onverstandig is. Hij zou zichzelf er maar extra ... tegenwerking mee bezorgen. Als manuscript raakt zijn verhandeling daarom vooralsnog zeer beperkt bekend. Voor dialoog houdt verspreiding op bij wie Spinoza vertrouwt. Zowel Spinoza zelf als zijn vertrouwelingen hebben inmiddels wel door dat de tekst met zoveel woorden tot ... iederéén gericht is (wat, nee, geen paradox, hij met zijn tijdelijke zelfgerichtheid stellig heeft bevorderd). Nadat Spinoza sterft, loopt hij géén gevaar meer door publicatie. Vrijwel onmiddellijk gaan vertrouwelingen ertoe over.

Dit is vergaand speculatie. De vraag is in hoeverre ik de omstandigheden van mijn eigen ‘werk’ projecteer.

Hoe groter het verschil is tussen – ervaring van – het hier-en-nu van de opsteller van een teken en – ervaring van – het hier-en-nu van de (in)directe geadresseerde, des te speculatiever valt verklaring uit van wat-de-opsteller-ermee-wil(de). Het kan ook navenant moeilijker zijn om, eh, redelijk te begrijpen wat-je-eruit-zou-kunnen-halen. Wat de opsteller als veronderstellingen evident acht, geeft hij (lees ook: zij) immers niet aan. Daaraan denkt de opsteller zelfs niet, zolang hij veronderstellingen niet voor betrekkelijk, maar absoluut geldig houdt. En Spinoza zoekt het onverminderd in absolute geldigheid. Er komt bij dialogische hermeneutiek dan nog zoiets als tweeledige dynamiek kijken, te weten de poging om de veronderstellingen te expliciteren die de opsteller ‘kennelijk’ benut, waarvoor de beoordelaar op zijn (lees ook: haar) beurt zijn veronderstellingen ... benut. Pas in de loop van beoordeling kan de beoordelaar zijn veronderstellingen eventueel verwisselen voor wat de opsteller van het teken in kwestie oppert. En dat is nogeens extra moeilijk, omdat juist veronderstellingen vaak onvermeld blijven in hun abusievelijk ... veronderstelde vanzelfsprekendheid.

Nee, Spinoza overtuigt me niet. Daaren ... tegen vind ik dat subjectief situationisme

helpt verduidelijken hoe verwarrend zijn voorstel(ling) nog is, nou ja, volgens mijn criteria. Ja, in vrijwel elke zin in zijn verhandeling zie ik aanleiding voor kanttekeningen, enzovoort. Nee, een levenswerk zoals Klever ervan maakt omdat hij alles van Spinoza even geweldig lijkt te vinden, maak ik er zeker niet van. Is het ook veel te laat voor.

Met weglating van wat m.i. niet rijmt in zijn verhandeling, kan ik hier in de gauwigheid wel een verklaring geven waardoor Spinoza daar als een voorloper van mijn ... idee kan gelden. Dan beweer ik dat hij verstandsideeën beperkt tot natuurwetten. Zo'n wet geldt volgens hem algemeen. Over, zeg maar, dingen valt zó algemeen echter niets te ... verstaan, beweer ik voorts als Spinoza's, hmm, ik noem het toch ook maar, idee. Ofwel, dingideeën kunnen volgens mijn vertekening – of valt het mee? – van zijn ... idee geen deel van – het – verstand uitmaken. Nogmaals, dat is aan wetsideeën voorbehouden. Dingideeën zijn ficties resp. onware ideeën en telt Spinoza als zodanig tot verbeelding ipv verstand.

Of ik Spinoza's ... idee(ën) verantwoord samenvat? Het zal wel niet, overigens netzomin als ik Klever er met inleiding en commentaar in vind slagen. Maar nu kan ik verder zèlf beweren dat algemene geldigheid van natuurwetten niet ... bestaat. In de zin van wetten van/voor objectgedrag zijn ze geldig met een bepaald bereik. Situatie, dus. Over principiële betrekkelijkheid heb ik dan wèl een ... vast idee. Terwijl, nota bene ten opzichte van de eerste zgn orde van dingenvariëteit, Spinoza het voor "verbetering van het verstand" zoekt in houvast volgens een idee van de tweede orde, zijn wetsidee, dus, wijs ik erop dat volgens die tweede orde nog steeds variëteit heerst. Daarom stel ik een idee van de derde orde voor. Als veronderstelling dient dat – pas – als vast idee. Ach, noem het ook maar de metawet.

Ik herhaal hoe moeilijk het is om van veronderstelling(en) te wisselen, al helemaal als het als het ware een sprong naar een omvattender orde vergt. Het advies dat Spinoza geeft, is desondanks wijs. Onverminderd actueel stelt hij met zoveel woorden dat verstand slechts door gebruik verandert. Wie er beter gebruik van probeert te maken, maakt kans op verbetering ervan.

Wie geen sprong waagt, komt er nooit.

91.52

En dus/toch is het allemaal nauwelijks iets nieuws. Want die zgn orden, dat kan je als verdichting beschouwen. Als er volgens een bepaalde orde – nog – variëteit heerst, probeer je als naasthogere orde alweer meer, eh, vastigheid te bedenken. Zo denk ik aan zulke drie orden genoeg te hebben, in elk geval informatiekundig. Maar ook ik kan mij vergissen. Iemand kan op wat ik als – van – derde oordeel voorstel 'resterende' veranderlijkheid aanwijzen en daarom – iets van – vierde orde voorstellen. Ja, wie denkt dat z/hij volgens een bepaalde orde een houdbare grondslag kiest, kan maar moeilijk het eventuele nut van een verdere verdichtingsslag (h)erkennen. Wie zoiets suggereert, kan zelfs rekenen op weigering haar/zijn voorstel ook maar enige aandacht te schenken. Dat is volgens mij al de moraal van het verhaal **Flatland** uit 1884 van E.A. Abbott (1838-1926). Ik vat uit m'n hoofd samen. Het tweedimensionale personage meneer Vierkant – en lees hier voor dimensie dus ook orde – gaat beseffen dat hij in een driedimensionale ruimte verkeert. Daar treft hij een driedimensionaal personage. Maar als Vierkant suggereert dat er dan wellicht een vierdimensionale ruimte is, verkettert en verstoot dat personage hem prompt.

Dat verdichtingsidee, haha, als verlichtingsidee, volgens orden is overigens allang

niets nieuws neer. Kan jij nog iets van differentiëren op z'n wiskundigs herinneren? De openingszin van het Wikipedia-lemma Afgeleide luidt: "In de wiskunde is de afgeleide of het differentiaalquotiënt een maat voor verandering van een functie ten opzichte van verandering van zijn variabelen." Op zijn beurt kan zo'n afgeleide nog steeds een functie met variabelen zijn. Je kunt dan zgn dóórdifferentiëren, totdat er een afgeleide overblijft met een constante waarde. Nee, dat lukt inderdaad niet met elke, zeg maar, oorspronkelijke functie.

Weerstand tegen het idee van een ordeningsbeginsel van de derde orde vind ik nog merkwaardiger, omdat normering van wetenschapsbeoefening daarop feitelijk neerkomt. De onderzoeksopzet wordt immers opzettelijk beperkt. Volgens zgn onafhankelijke variabelen moeten aldus bepaalde omstandigheden oorzakelijk – blijven – gelden. Precies, een situatie. 'Daarin' wordt dan bijgevolg gedrag van het onderzoeksobject nagegaan volgens zgn afhankelijke variabelen. Uit de aanname van onafhankelijke variabelen spreekt erkenning van volgens onveranderlijke wetmatigheid beperkt bereik van werking op ... waardenverandering van afhankelijke variabelen. Blijkbaar zitten vrijwel alle zgn wetenschappers zó opgesloten in hun respectievelijke disciplines, dat zij volslagen blind ervoor zijn dat interdisciplinair hun vertrouwde begrip van onafhankelijke variabelen zinloos resp. verkeerd is. Voor het gemak ... verklaren zij – pogingen tot – interdisciplinaire ordening voor taboe. Nou ja, met uitzondering van vermelding voor fondswerving.

Je kunt de opgave van infrastructuur voor informatieverkeer met maatschappelijke dekking kwalitatief vergelijken, vooruit, met het opstellen van een catalogus van willekeurig welk wetenschappelijk onderzoek. Om verschillen te kunnen duiden, moeten met voorrang de respectievelijk aangehouden onafhankelijke variabelen vermeld staan. Nogmaals, evenzovele situaties. Wat hetzelfde (onderzoeks)object lijkt, blijkt dan in zulke verschillende situaties dienovereenkomstig verschillend te zijn onderzocht zoals ... blijkt uit telkens anders aangenomen (wet)matige werking op anders aangenomen afhankelijke variabelen. Tja, wat verbindt dat ene object dan tussen die verschillende situaties. Dat kan geen, eh, disciplinair onderzoek zijn. En interdisciplinair onderzoek bestaat in elk geval op z'n situationeels niet. Kortom, voor intersituationele samenhang zijn er überhaupt géén afhankelijke variabelen denkbaar. Maar als er helemaal niets in aanmerking komt voor samenhang tussen verschillen, helpt wiskunde ook daarvoor aan een kunstgreep: een object telt een nul-identiteit. Dat klinkt als een onzinnig begrip voor wie zich diep heeft ingegraven in het situationele enkelvoud van een smalle discipline. Helaas beoordelen zij interdisciplinair bemeten voorstellen, met afwijzing als voorspelbaar resultaat. Maar bestuurders dan? Begrijpen zij de variëteit van maatschappelijk-verkeersgedragingen niet? Ik vrees dat zij uniformering (lees ook: standaardisatie) meteen als eerste orde noodzakelijk achten. Zij veranderen vaak zelfs graag. Maar zolang zij daarmee verschillen veronachtzamen, blijft dat uiteraard categorisch misgaan.

Intussen werkt de (computer)programmatuur voor/volgens Metapatroon getrapd volgens bedoelde orden. Uitgaande van een object, geldt met zekerheid vooralsnog dus slechts 'zijn' nul-identiteit. Door toevoeging van een situatiebepaling kan – pas – dáárvóór relevant gedrag (lees ook: eigenschappen) zijn ... bepaald. Programmatuur met telkens uitwerking die strikt tot de zgn eerste orde beperkt is gehouden, raakt alsmáar uitgebreider. Er ontbreekt voorts inherente opzet voor samenhang. De nota bene ook nogeens groeiende ónsamenhangende verschillen maken facilitering van

coördinatieopgaven praktisch onmogelijk. De wànorde raakt voorts vrijwel meteen ònbeheersbaar. Dergelijke nadelen blijven vermeden door te kiezen voor opzet vanaf zo'n derde orde. Nee, ik krijg het niemand aan haar/zijn verstand gepeuterd. En zoals ik hier maar weer eens probeer te ... verklaren, ik borduur ook maar voort op wat allang bekend is.

91.53

Met zijn opiniebijdrage **De wetenschap bracht ons veel: ook veel destructie** (in: **NRC**, 28 oktober 2023, katern **Opinie & Debat**, pp. 10-11) roept Jan Warndorff op "onzelf opnieuw te gaan uitvinden en de dringende problemen van deze tijd met nieuwe manieren van denken en handelen tegemoet te treden." Vooruit, maar – dan vind ik dat – ook hij blijft zweven in ònsamenhangende aanduidingen. Ja, het gaat meteen mis met een "wereldbeeld." Dat is nogal beperkt, mee eens, indien "de mens" telt als "het enige willende en wetende subject." Warndorff erkent àlle individuele "dieren en planten" als subject, prima. Hij geeft echter niet aan waaròm subject als véél ruimere noemer past. Dat heeft volgens mij dus ... àlles te maken, niet met manieren in meervoud, maar met nota bene één en dezèlfde "manier [...]" van denken en handelen." Die, eh, manier noem ik subjectief-situationeel om algemeen geldige betrekkelijkheid te typeren. Er geldt een cyclus met dimensies/momenten van teken, interpretatie en gedrag. Elk(e) dimensie/moment telt op zijn beurt drie elementen. Dat zijn bijelkaar negen elementen, ofwel een enneade. Nee, er valt voor een ... subject niet aan te ontkomen. Sterker nog, niet alleen moeten we o.a. "wetenschap [...] relativieren als één bepaalde, cultuurhistorisch gegroeide manier van denken en handelen." We moeten ook en vooral wat wij onder zgn wetenschap verstaan, zeg maar, dóórelativieren voor stelselmatigheid van betrekkelijkheid. Daarvoor dient – dus die veronderstelling van – samenloop van subject en situatie. Andere samenloop? Andere ... wetenschap. De vernauwing van wetenschap tot academische bezigheden is onzin. Of dat wèrkelijk iets nieuws is? Nee, want een subject kàn niet ànders dan telkens situationeel "denken en handelen." Maar juist omdàt een subject zijn aandacht van situatie tot situatie dienovereenkomstig gericht (lees ook: beperkt) houdt, kàn hij géén aandacht hebben voor verband ertussen ... ànders dan volgens een omvattender veronderstelde situatie. Dat blijkt vaak moeilijk. In waardering van betrekkelijkheid op ... zich zit dus niets nieuws, maar in systematisering ervan kennelijk nog wel. Althans Warndorff geeft m.i. geen blijk van besef van de noodzakelijke systematiseringsslag en al helemaal ontbreekt in zijn opiniebijdrage enige aanwijzing van een, herstel, één manier om verschillen tegelijk te laten samenhangen (wat met verschillende samenhangmanieren uiteraard nog steeds niet tot samenhang leidt).

Subjectief situationisme volgens een verruimd subjectbegrip wijst prompt op – veel – verderstreckende verantwoordelijkheid. Voor een subject in kwestie telt wat hij als relevante situatie ervaart op z'n minst hemzèlf, één of meer objecten waarvan hij erkent dat zij op hùn beurt subjectief-situationeel "denken en handelen" en/of één of meer objecten die hij géén subjectiviteit toeschrijft. Andere subjecten? Helaas gaan ze voor een subject vaak voor "louter object" door. Een subject mikt met "handelen" op effect(en). Zijn verantwoordelijkheid heeft daarom voorts wel degelijk ... betrekking op wat hij terecht als, eh, levenloze objecten beschouwt. Want wat er al dan niet mee gebeurt bepaalt niet alleen wat hijzèlf op enig later moment als situatie kan ervaren. Dergelijke invloed kan doorwerken voor welk subject dan ook, ook

nogeens ongeacht erkenning als zodanig door het subject wiens “handelen” (lees: gedrag) ‘oorspronkelijk’ aan de orde is.

Zgn objectivering is altijd subjectief-situationeel bepaald. Beroep op objectiviteit dient een subject om zijn geprivilegieerde positie in verhoudingen met andere subjecten te verhullen, opdat hij ze met alweer minder moeite tot “denken en handelen” kan bewegen zoals het hem past. Ik zou dat geen “desinteresse” willen noemen, integendeel, maar ik geef Warndorff gelijk dat hij schrijft over “een elementaire vorm van geweld.” Nee, we gaan zeker niet mank aan “complete onverschilligheid,” feitelijk vaak wèl aan uiterst selectieve verschilligheid met voor alle, tja, zekerheid dus nogeens maskering van onze verhoudingsgewijs bevoorrechte positie als ... verschil ter bescherming van onevenwichtige verdeling van voor- en nadelen. Dat betreft overigens niet exclusief “de wetenschapstraditie” volgens wat ... traditioneel wetenschap heet. Wat Warndorff onverschilligheid noemt, beoordeel ik vooral als – zeer – gebrekkig besef van samenhang. Het is niet onverschillig, maar verschillig denken dat als “een zeer effectieve manier om [...] ons bestaan te reduceren” schade oplevert.

Omdat ik wetenschap nog veel grondiger relativeer dan Warndorff doet, heb ik géén illusie zoiets als het recept voor een “heilzame draai” voor te schrijven. Ik doe weliswaar alsmear pogingen, zoals wederom met deze aantekening, maar ik weet al geen raad om ... aandacht voor systematisering van betrekkelijkheid te krijgen. Toegegeven, selectieve verschilligheid enzovoort kenmerkt stellig tevens mijn “denken en handelen.”

91.54

Volgens het verslag van een vraaggesprek dat Bart Funnekotter met hem voerde (in: **NRC**, 28oktober 2023, katern **Weekend**, pp. 10-11) maakt Simon Schama op mij een verwarde indruk. Hoe mensen beoordelen wat zij ervaren als daadwèrkelijke Israëlische politiek enzovoort houdt hij, zo lijkt het, abusievelijk voor hun oordeel over zijn bedoelingen. Zo’n wanknoop, ja, parodisme van wanhoop, kan hij uiteraard nooit ontwarren, zolang hij “dat woord nooit meer [wil] horen. Context is een belachelijk, leeg en zinloos woord.” Want op zijn beurt wil ook hij met z’n bedoelingen “de grens [...] bepalen van wat er wel en niet toe doet.” Schama “wil geen context[, maar] een gesprek, [...] kennis.” Voor enneadisch-metacommunicatieve oriëntatie staat hij niet open, wat ik dan weer merkwaardig vind juist voor een historicus met zo’n reputatie.

91.55

Als er één verschijnsel is waarvan een objectiverend begrip ... verwarrend is, vind ik het onderdrukking wel. Voor enige uitleg veronderstel ik hier een tweeledige verhouding. Verhoudingsgewijs ervaart de ene deelnemer dienovereenkomstig (lees ook: noodzakelijkerwijs) een ... andere situatie dan de andere deelnemer. Zodra ze tekens uitwisselen komen ‘hun’ verschillen tot uitdrukking in evenzovele ... contexten.

Enfin, de ene deelnemer noemt zichzelf niet zo gauw onderdrukker. Eerder ordehandhaver of zoiets. Daarvoor treft hij maatregelen. Zodra de andere deelnemer zichzelf daardoor echter onderdrukt ervaart, bestaat voor hem aanleiding tot verzet. Wat de andere deelnemer bijgevolg zegt en doet, is als teken op z’n minst een verzoek aan de, eh, ordehandhaver tot heroverweging van wat die handhaver als orde hoopt te vestigen.

Een ordehandhaver met een nogal absoluut idee van orde kan zo'n verzoek er echter niet in (h)erkennen. Hij kan er slechts ondermijning van orde in zien. Blijkbaar werken de (orde)maatregelen tot dusver onvoldoende. Strengere maatregelen, dan maar, nietwaar? Enzovoort. Zo kan de zgn ordehandhaver tot de opvatting raken dat er volgens welke verhouding dan ook nooit – een – orde valt te bereiken waarmee hij kan leven. Tja, als hij zulke verhoudingen kan elimineren, hoeft hij volgens zulke verhoudingen ook geen orde meer te handhaven. Wat ooit begon als ordemaatregelen verandert in vernietigingsmaatregelen. En nadat die omslag, al dan niet bewust, is gemaakt, houdt de ene deelnemer de schijn van ordehandhaving op. Wat hij ook verder voor ordemaatregelen wil laten doorgaan, zijn dan echter primair als provocaties bedoeld, dus niet om verzet te dempen en bestrijden, maar nota bene om verzet te stimuleren, opdat groeiend verzet de als finaal te verkopen rechtvaardiging levert voor vernietiging. Daar heeft de ene deelnemer haast mee, omdat hij zich niet volledig zeker is van zijn blijvende overmacht. Verstandig is uiteraard anders.

91.56

Ik neem nog maar eens, voordat ik mijn abonnement opzeg en over verstand gesproken, een opiniebijdrage als aanleiding voor een aantekening. Mark Thiessen meent dat, zoals zijn titel luidt, **Gezond verstand is het laatste dat we nodig hebben** (in: **NRC**, 30 oktober 2023, p. 18). Dat zou erop neerkomen dat de betekenis van “gezond” als kwalificering van “verstand” gewijzigd is in ... òngezond. Dan moet ik toch over context hebben. Voor Thiessen verdient “gezond” die omgekeerde betekenis volgens zgn populistische propaganda. Zo kan fake doorgaan voor echt. Ja, populisten verdraaien wel vaker gangbare betekenissen. Sterker nog, dat is kenmerkend. Zij profiteren van verwarring doordat contextueel besef ontbreekt. Zo vinden ze aanhangers onder wie bevestiging zoekt onder een complot te lijden. Daardoor kan onder het mom van tegenstand vergaand verhold blijven waar de populist vóór is. Wat volstaat is de valse suggestie van, zoals Thiessen aangeeft, “een magisch middel om alles wat niet bevalt weg te toveren.” En waarvóór een populist staat, blijkt steevast zichzelf, maar altijd pas nadat z/hij aan de macht geholpen is en benadeelde (w)aanhangers in hun aanhoudende verstandsverbijstering op zoek gaan naar de volgende populist (zolang ‘we’ het geluk hebben van een zgn open samenleving en dus niet per ... òngeluk een populist van absolute macht voorzien).

Verwarring scheidt Thiessen m.i. overigens dus ook door netzo klakkeloos van “de leer van gezond verstand” te schrijven. Precies, met zoiets als een verstandsleer komt o.a. ook Spinoza. Wat mij betreft werkt die leer evenmin, maar op populistische neiging valt Spinoza met zijn **Verhandeling over de verbetering van het verstand** moeilijk te betrappen. Zonder nodige en voldoende contextualisering blijven dergelijke verschillen onbegrijpelijk, erger, onopgemerkt. Zo vind ik grondig besef van verschillen-in-samenhang ... gezond. Thiessen komt niet op gebrekkige contextualisering als verklaring, maar het is de ònbewuste illusie van contextloze informatie waardoor “we [...] te snel conclusies [trekken], op basis van verkeerde interpretaties van informatie.” Hij voegt eraan toe dat “hoe ingewikkelder en complexer de beslissing, hoe groter de kans op fouten [is].” Hij suggereert echter niet zoiets als maatstaf voor ingewikkeldheid. Wat telt, zijn zowel – vooral – kwalitatieve als – voorts – kwantitatieve verschillen èn de noodzaak samenhang ertussen (lees ook: interdependente dynamiek) te duiden. En wie meteen al

verschillen weigert te (h)erkennen, maakt prompt zelfs honderd procent “kans op fouten.”

Het is dus ook voor verstand maar weer wat gezond heet. Het Latijnse woord *populus* is het woord volk in het Nederlands. De gedifferentieerde betekenis die Thiessen aan gezond verstand hecht, komt daarom in het Duits alweer wat duidelijker tot uitdrukking met *gesundenes Volksempfinden*. Wie zich als populist presenteert, wil de suggestie wekken dat z/hij tot ‘het volk’ behoort, maw is als iederéén. Omgekeerd leidt tot de illusie dat èlk lid van het zgn volk zich gerust door de populist kan laten leiden. De populist is als het ware z/hijzelf, nietwaar? En omdat de populist zich volks voorstelt, mag elk volkslid erop rekenen dat wat de populist ooit zal beslissen, volstrekt strookt met wat elk volkslid zèlf zou beslissen.

Inderdaad, daarom hoeft de populist niet of nauwelijks uit te leggen waar z/hij vóór is. Dat is immers voor iederéén als vanzelfsprekend, te weten waar z/hijzelf allang vóór is. Het is zoveel gemakkelijker om aandacht van verschillen tussen individuen af te leiden door nadruk op ‘iets’ om tégen te zijn. Omverwerping vergt massa. Dat snapt ... iederéén, voilà, een volkse illusie.

Nee, “de politiek van het gezond verstand” bestaat niet. Er is wel een o.a. populistische opvatting van verstand die spontaniteit gevoed door beperkte ervaringen valselijk associeert met superieure kwaliteit van besluitvorming voor stelselmatige opgaven. Mee eens, veronderstelling van statische eenvoud “komt [...] altijd in botsing [...] met de realiteit” van dynamisch meervoud. Op z’n stelselmatig is gezond verstand daarom niet het laatste, maar onverminderd het eerste dat we nodig hebben.

Juli – oktober 2023, www-editie 2023 © Pieter Wisse

noot: **Aantekening 91.45** past in mijn reeks vergelijkend ontwerponderzoek op basis van literatuur over zgn gebouwde omgeving. Het voorlaatste deel in deze reeks is [aantekening 87.49](#).